BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TJUGONDEFEMTE DELEN.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

FEMTE HÄFTET.

MAGNUS STENBOCKS SISTA FÄLTTÅG, FÅNGENSKAP OCH DÖD.

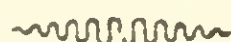
SAMT

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1713—1714.

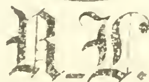
TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

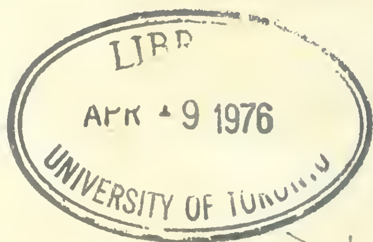

STOCKHOLM,

HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1857.

INNEHÅLL.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

MAGNUS STENBOCKS SISTA FÄLTTÅG, FÅNGENSKAP OCH DÖD.

ANDRA AFDELNINGEN.

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1713—1714.

UNDERHANDLINGAR, KRIGSRÖRELSER OCH RIKSDAG.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Femte häftet.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

MAGNUS STENBOCKS SISTA FÄLTTÅG, FÅNGENSKAP OCH DÖD.

FÖRSTA KAPITLET.

NÖDEN OCH MISSNÖJET I SVERGE VÅREN 1712.

Båda voro i det hela af samma art, som de i föregående häften beskrifna; men ökades hvarje år så till omfång som djup. Det är denna tillväxt vi gå att teckna; dock endast i få drag, på det den i sig sjelf både sorgliga och enformiga taflan icke måtte blifva för mycket tröttande.

Bristen på värbara karlar tilltog på ett oroande sätt. Värfningarna blefvo mer och mer våldsamma. Rådet klagade, att officerarna misshandlade allmogen. [1]) Skyddande förordningar utfärdades, men kunde ej med nog kraft handhafvas; att anskaffa soldater gick framför allt annat. Man begynte dertill taga danska fångar, och tänkte på att taga häktade förbrytare. I hela Westerås län räknades tillhopa blott 9,000 krigsdugliga karlar. Af de 12,000, som funnos på skån-

[1]) Riksark. Karls bref till rådet d. 20 Sept. 1712.

ska landsbygden, blefvo 2,000 till krigstjenst år 1712 skrifna. Den manliga befolkningen utgjordes slutligen der i trakten för det mesta af gubbar, sjuklingar och barn. Mångenstädes måste qvinnorna förrätta jordarbetet.

Lika svår var penningebristen. Vi hafva berättat, huru beloppet af de vanliga skatterna nedsjunkit från 6,000.000 till 3,600,000. Deraf skulle nu 1,400,000 lemnas i betalning åt banken. Således återstodo för statsbehofven blott 2,200,000, allt dal. s. m. Men äfven denna inkomstsumma minskades oupphörligt, och nästan hvarenda landshöfding anmälte, att folket ej förmådde utbetala de dryga gerderna. än mindre, hvad derutöfver fordrades. Man hade t. ex. befallt rotarna förse sina nyutskrifna soldater med tält och kittlar, en sak, som dem förut icke ålegat. Landshöfding Cronhielm tillkännagaf för regeringen, att folket ej mägtade detta efterkomma. [1]) Guvernören i Skåne anmälde, att blott en fjerdedel af räntorna kunde indrifvas, och han visade, att detta landskap hade under åren 1709 till och med 1712, utöfver sina vanliga skatter och, som det tycks, äfven utöfver den vanliga krigsgerden, ensamt på soldaters uppsättning och på deras och fiendernas underhåll utlaggt 2.504,000 dal. s. m. *Folket*, skref han, *kan omöjligen längre bära sådana bördor. När man kommer till bonden för att utmäta de obetalta gerderna, står han och skrattar och frågar, hvad man vill taga, der ingenting finnes.* För att fullgöra konungens fordringar på mynt och manskap, hade dock rådet gått så långt, som det i dylika omständigheter vågade. Det utskref vid årets början en gerd, visserligen icke dubbel, dock drygare än de förra enkla. Det indrog till staten en tredjedel af presternas kronotionde. Till tremänningarnas utrustning lade man ock beslag på hospitalers, skolors och kyrkors medel,

---

[1]) S. st. d. 14 Maj 1712.

så att Uppsala konsistorium klagade, att på sådant sätt skulle de sjuka sakna vård, och ungdomen uppfostran. [1]) Konungen hade väl befallt, att alla ämbetsmannalöner borde till fullo utbetalas; men som medlen icke räckte på långt när till, gjorde rådet också detta år betydliga förknappningar. Lägre ämbetsmän fingo hälften eller trefjerdedelar; de högre deremot hälften eller en fjerdedel, stundom än mindre. [2]) På detta sätt insparade man en million dal. s. m. [3]) Svenska ministrarna vid främmande hof blefvo dock genom dessa fortgående indragningar här och der så skuldsatta, att de knappt vågade visa sig på gatan. [4]) Man förknappade likaså behöfvande personers underhållspenningar. Bengt Oxenstiernas enka klagade, att hon icke kunde utbekomma de åt henne anslagna medlen.

Under sådana förhållanden måste äfven jordbruket råka mer och mer i förfall. Af 7,859 hemman i Skåne voro redan nu 1.262 öde; och på de öfriga låg mycken jord osådd. Man berättade, att en dansk här skulle från Norge inbryta i Wermland eller på Dalsland. Rådet ansåg det icke möjligt, åtminstone icke troligt; *ty*, sade man, *de främmande tropparna skola der antingen hungra ihjel eller snart nödgas återvända.* Franska i Stockholm varande ministern skref vid årets slut: [5]) *eländet här är så stort, att jag icke förstår, huru Sverge kan längre uthärda.*

[1]) S. st. d. 17 Dec. 1712.

[2]) Vi hafva i föregående del berättat, huru rådet vid rikets svåra penningebrist stundom afstod åt staten sin lön, än som lån, än som gåfva. I Moraths samling på Kallersta finnes dock ett bref från Sam. Åkerhielm till Jak. Reenstierna af den 20 Juni 1713, som omtalar, att rådet bad konungen låta dem i hemlighet utbekomma sina löner.

[3]) Rådsprot. d. 19 Jan. 1713.

[4]) S. st. d. 21 Nov. 1712.

[5]) Den 9 November.

Svåra och hopplösa lidanden drifva folken vanligtvis till förtviflan och uppror. Så också nu. Se här några spridda prof af sinnesstämningen!

Mångenstädes yttrade sig ännu de förut omtalade tvifvelsmålen rörande Karls verkliga tillstånd och belägenhet. Ju svårare rikets nöd blef, och ju längre konungen det oaktadt dröjde i främmande land, desto mindre ville man tro, att detta dröjsmål var frivilligt. Mången vidhöll derföre och med ökad envishet sin öfvertygelse om, att Karl var död eller fången, och att rådsherrarna förtego saken, för att under tiden få till egen fördel styra riket. Derföre ville man ogerna lyda samma rådsherrar, och mindst deras påbud om nya gerder och utskrifningar. Hela Finnland knotade, och frampå sommaren voro der ordning och lydnad så försvunna, att enhvar nästan gjorde, hvad han ville. Uppsala stifts presterskap förklarade sig alldeles oförmögna att uppsätta de nya ståndsdragoner, som fordrades. Då landshöfdingen, för att hålla båtsmansutskrifning, sammankallade borgerskapet i Sölvitsborg, kom ingen enda tillstädes. I Karlskrona vägrade båtsmännen att gå till sjös, så framt man ej ökade deras lön; och kronans dervarande timmermän öfvergåfvo sitt arbete. I Skara, Lidköping och Kristinehamn föreföllo oroligheter mellan borgerskapet och värfningsofficerarna. Allmogen i Uppland vägrade att uppsätta fem-männingsregementen, så framt ej de lagligt fria frälsetorprarna medtoges i räkningen. Då till det nya fem-männingsregementets utskrifning Leksandsbönderna hopkallades, kom bland dem alla tillstädes blott en enda, hvilken som ombud för de öfriga förklarade, att de hvarken ville eller kunde uppsätta flera troppar. Då vid ett annat tillfälle man började tala med dalkarlarna om ungefär samma sak, rusade de alla på dörren. Äfven Westmanlands och Södermanlands allmoge prutade emot. I Helsingeland gick det till ett litet upplopp; och längre fram, när ortens nya soldater verkligen tågat nedåt Sverge, men fingo höra, att

de skulle öfverskickas till Pommern och till det folködande Polen. gjorde de uppror, bortkastade sina vapen och gingo hem igen.

Också bland medel- och högre samhällsklasser rådde likartad sinnesstämning. Många brukspatroner vägrade anskaffa nya ståndsdragoner, förklarande sig dertill oförmögna. Karl lät uppmana ett par förnäma herrar, en Brahe och en Sparre, att uppsätta hvar sitt regemente; de skulle sjelfva få utnämna befälet. Men de ursäktade sig med brist på medel; ty reduktionen, hette det, hade borttagit deras bästa egendomar. De nu i tio års tid på half och trefjerdedels lön ställda ämbetsmännen voro naturligtvis ganska missnöjda. Kronan hade ej ringaste förtroende. *En underdånig fordran*, sade man, *är detsamma som en underhaltig*. En Johan Sparre hade i Stockholm flere dagar å rad utanför sitt hus upphängt en skrift, som handlade om tyranni och öfvervåld. Rådet fick slutligen veta det och befallde honom intaga skriften, så framt han ej ville sjelf blifva intagen på Danviken. Till och med den konungske Nikodemus Tessin ansåg ställningen förtvifiad, och Maurits Vellingk sade: *jag förstår ej, hur fäderneslandet skall hjelpas, så länge konungen är så långt borta. Vår mer och mer olyckliga belägenhet fordrar kraftiga och snabbt vidtagna åtgerder. Men huru skola sådana kunna öfverenskommas och utföras, när den, som skall fatta beslutet, är 300 mil härifrån, och det åtminstone behöfs tre månaders tid för att erhålla hans svar. Jag hissnar, ju mer jag fördjupar mina tankar i denna afgrund. Vårt fädernesland står på branten af sin undergång.* [1])

---

[1]) Ofvanstående uppgifter finnas några i franska ministerbref för 1712; men de flesta i samma års rådsprotokoll, hvilka öfverflöda af bevis på nöden och den oroliga sinnesstämningen.

Till allt detta må nu läggas konungens misstroende mot rådet och envishet att afsätta August; ytterligare fiendernas mängd och magt, och de andra staternas köld; — och man har en tillfyllestgörande förklaring öfver den djupa misströstan, som vid denna tid mer och mer fattade både svenska folket och dess hemmavarande styrelse.

Men i denna farans stund uppblossade ännu en gång och med hänförande kraft det svenska mod, som icke skyr någon fara, den svenska konunga- och fosterlandskärlek, som icke skyr någon uppoffring. Lik en till döds sårad kämpe störtade sig detta folk än en gång i striden, för att, om icke segra, åtminstone falla med svärdet i hand och med lagern kring blödande tinning. Den man, inom hvars bröst dessa känslor först vaknade och kommo till medvetande och utbrott; den man, som i denna stund af allmän förtviflan trädde lik en ny Gustaf Wasa fram och med sig hänförde hela svenska folket till ännu en herrlig hjeltebragd; denne man var Magnus Stenbock. Snillets, modets och segrarnas lagrar jemnte fosterlandskärlekens eklöfskrans vira sig kring hans hjessa; men till slutet genomflätade af egen svaghets och den djupaste olyckas dunkla cypresser. Låtom oss åt detta sålunda bekransade hufvud egna en serskild och utförlig afdelning i vår berättelse.

ANDRA KAPITLET.

OM MAGNUS STENBOCK.

Gustaf Olsson Stenbock till Torpa var konung Gustaf den förstes svåger, slutligen hans svärfader och alltid hans trogne vän. Med honom framträdde ock på svenska häfdens skådeplats slägten Stenbock

långt mera lysande än förut. Flere dess medlemmar blefvo under femtonhundradetalet på ett eller annat vis ryktbara. Ättens blomstringstid var dock sextonhundradetalet, då många våra mest ryktbara män buro dess namn; t. ex. först Fredrik, som på Tysklands fält kämpade vid Gustaf Adolfs sida och från Lützen bortbars med sår, hvilkas ärr och ära följde honom i grafven; — sedermera den andre brodren Erik, slutligen rikstygmästare och skjuten vid belägringen af Köpenhamn 1659; — derpå tredje brodren Gustaf Otto, segrande i Tyskland och Polen, besegrad på Fyen; men i tvänne krig efter hvarandra en tapper och trogen beskyddare af Sverges vestra gränser; — derefter Fredrik Stenbocks son, riksmarskalken Johan Gabriel, hvilken med sin sällsynta förening af klok beräkning och ridderligt mod ofta varit i dessa berättelser omnämnd. Vid början af sjuttonhundradetalet nådde dock slägten sin utmärktaste både höjd och glans i vår nuvarande berättelses hjelte: i MAGNUS STENBOCK.

Han var född 1664 den 12 Maj, samma dag, som fäderneslandets förutgående och lyckligare räddare, den store Gustaf Wasa.

Knappt kunde i hela Sverge någon enskild man hafva mer lysande börd. På fädernet härstammade han i rakt nedstigande led från sådana män som Gustaf Otto, Erik och Gustaf Olsson Stenbock och genom dessas äktenskap från slägterna De la Gardie, Sture, Lejonhufvud och, som några tro, också från förra danska konungaätter; — på mödernet likaså i rakt uppstigande led från de två stora moskowitbesegrarna, morfadren Jakob och morfarsfadren Pontus De la Gardie, och genom dessas äktenskaper från till och med det kongliga Wasa-huset. Att han hade till morbror den lysande Magnus Gabriel De la Gardie och till mormor den sköna Ebba Brahe må ej heller förgätas.

Knappt kunde någon vara utrustad med större personliga egenskaper. Kroppen var väl liten, men

stark, och med lif och behag i hvarje rörelse; själsförmögenheterna ovanliga så till höjd, som mängd. Der funnos inbillningskraft, snille, mod, fyndighet, tilltagsenhet, samt anlag för allt, som kunde blifva föremål för mensklig tanke och sysselsättning, äfven de mest olikartade, t. ex. skaldekonst, tonkonst, krigskonst, byggnadskonst, handaslöjder, allmän och enskild husbållning; och till allt detta en talegåfva och ett umgängessätt, som förvärfvade allas välvilja.

Knappt hafva någonsin så stora anlag fått en mer ändamålsenlig utbildning. Magnus Stenbock hade till enskilda lärare två af sin tids för snille, kunskaper och hjerta mest utmärkta personer, nämligen Haqvin Spegel och Olof Hermelin. Vid 14 års ålder blef han student i Uppsala, och vidgade sedermera sina kunskaper och sin verldserfarenhet genom resor i främmande land; stundom med understöd af Ulrika Eleonora den äldre. Han tjenade ock några år i Hollands här och utmärkte sig flere gånger, i synnerhet i slaget vid Fleury.

Vid 25 års ålder ingick han äktenskap med Eva Magdalena Oxenstierna, dotter till den då mägtige kanslipresidenten grefve Bengt. Detta fästade honom vid nämnde herre och vid dess statsåsigter och främjade äfven Stenbocks uppkomst; i ty att Holland och Österrike för svärfadrens skull på hvarjehanda sätt och i synnerhet genom befordringar gynnade mågen.

Samtidigt med Karl den tolftes anträde till regeringen lemnade Stenbock de utländska tjenstbefattningarna och följde sin konungs här nästan oafbrutet från och med 1700 till och med 1707; ärofullt deltagande i flere dess vigtigaste bragder. Under de sednare krigsåren bestod dock hans förnämsta sysselsättning i högsta vården af härens förråder. Han skötte den så, att landet prisade honom för så mycken mildhet som möjligt vid krigsgerdernas utkräfvande, och hären för så mycken rättvisa som möjligt vid deras utdelande. Att han derunder tillåtit sig någon orättvisa,

har ingen kunnat ådagalägga. Tvärtom klagades öfver följderna deraf, att Stenbock skickades hem, och förråderna anförtroddes åt Lagercrona.

Stenbock visste dock ganska väl att äfven åt sig sjelf förvärfva och förvara rikedomar, och han ådagalade det under polska fälttågen. Dels af konungen, dels af de städer, hvilkas styresman han för tillfället var, bekom han till skänks penningar och dyrbarheter till ett hopräknadt värde af mindst 40,000 riksdaler; detta utom sin lön och utom den mängd dyrbara byten, som från Polen hemsändes. af honom liksom af de andra generalerna.

Dock hvilar icke på hans minne någon fläck af låg egennytta; ehuru afund och illvilja sökt sådana ditsätta. Främmande magter ville flere gånger genom mutor eller vängåfvor vinna hans biträde; men alltid förgäfves. Ett fransyskt sändebud har väl framkastat anklagelser för vinningslystnad. Märkas bör dock, att fransmännen voro ofta mot Stenbock fiendtligt stämda; emedan han stundom motarbetade deras planer till polska afsättningsfejdens förlängande.

Huru Stenbock var hos Karl den tolfte skiftevis i nåd och onåd, detta är redan [1]) och kommer än vidare att blifva omtaladt. Hans fel, en slags brist på sjelfständighet och medborgerligt mod och en viss böjelse för misstänksamhet, dessa framträdde i dagen först under sista åren af hans bana och skola då omständligare tecknas.

Stenbock hade väl icke. hvad man egentligen kallar lärdom. men ganska mycket kunskaper. hvilka han med snillets lätthet visste öfverallt tillgodogöra. Han skref vers. som för den tiden voro goda nog, och säges hafva stundom satt musik dertill. Den bekanta sången *Friskt bussar gån på uti Herrans namn!* påstås vara af honom både till ord och ton. [2]) Han

---

[1]) Se **24**. 102—107.

[2]) Se dock **24**. 56, 57.

har också lemnat en mängd tal och uppsatser. De sakna väl Lindskiölds snillrika vändningar och rundade språk; men gjorde alltid stor verkan, troligtvis derföre, att de andades en glödande fosterlandskärlek och ett förtröstansfullt mod, och uttalades med värman af dessa känslor och med den älskvärda lifliglief, som stämplade allt, hvad Stenbock företog.

Sistnämnde egenskap utgjorde nämligen en bland hans starkaste sidor. Han var i sitt umgänge glad, liflig, nedlåtande; som några mente, stundom för mycket; dock på ett så naturligt och qvickt skämtande sätt, att det vann allmänhetens bifall.

Huru han i Skåne afskaffade allahanda missbruk, och sedermera genom rustningarna i Småland och slaget vid Helsingborg räddade samma landskap och måhända hela Sverge, och huru han sedermera år 1711 skaffade troppar öfver till Pommern; allt detta är redan berättadt. Sistbemälte åtgerd, nämligen pommerska troppafsändningen, ingick i Karls mot Polen rigtade älsklingsplan och bidrog att omigen stämma honom till Stenbocks fördel. *Han ensam*, sade konungen, *är så god, som alla de andra tillhopa.* Stenbock, som förut sörjt öfver onåden, blef genom underrättelsen om den återvändande tillgifvenheten mycket uppmuntrad. *Jag är deröfver så förnöjd*, skref han, *att jag dansar på tå af bara glädje.*

TREDJE KAPITLET.

STENBOCKS FÖRHÅLLANDE TILL RÅDET 1712.

Med varmt hjerta och liflig inbillningskraft var Stenbock djupt känslig för allt lysande och storartadt. Lugn och kall beräkning utgjorde icke hans starkaste

sida. När rådet framlade tydliga bevis på rikets nöd och oförmåga, då erkände han bådas verklighet och intygade dem också inför konungen. Men snart hänfördes han återigen af sin sjudande inbillningskraft och af sina bländande förhoppningar. Då kunde han ej längre dela rådets misströstande åsigter, ej längre gilla dess nyktra och beräknande förslag; nämligen att genom eftergifter köpa en nödvändig fred. Långt mera lockande syntes honom då striden för seger eller hjeltedöd; — tanken, att Karl den tolfte och hans blågula svenskar skulle antingen krossa sina fiender eller ock sjelfva förkrossas; i båda fallen med en ära, hvars like verldshistorien icke mägtade uppte. Härmed sammanhängde hans afgjorda benägenhet för en stark, nästan oinskränkt konungamagt; måhända ett arf efter svärfaderns Bengt Oxenstiernas sednare åsigter. Sverges konung och dennes ära var städse målet för Stenbocks sträfvande. Om sina ungdomsfälttåg vid Rhen skref han: *då jag på fanorna såg min konungs namn, lifvades jag att honom till heder kämpa i det yttersta.* Stenbock delade således ej heller deras tankar, hvilka önskade införa ett samhällsskick, som åt undersåtrarna inrymde någon större eller mindre del af statsmagten. Det var derföre, som han ogillade riksmötets hopkallande 1710 och ville i detsamma föga deltaga.

Oaktadt dessa skilda tänkesätt har dock under åren 1710 och 1711 förhållandet mellan honom och rådet varit mera vänskapligt än mellan honom och konungen. Rådets protokoll då för tiden innehålla många uttryck af tillgifvenhet, förtroende och beundran för Magnus Stenbock.

Man har uppgifvit Arvid Horn som en Stenbocks ovän och förföljare. Se här de verkligheter eller gissningar, som historien vet att derom förtälja till inemot slutet af 1712! — Båda de utmärkta männerna voro nästan lika gamla, Horn blott fem veckor äldre. Stenbocks vagga stod i lyckans klaraste solsken, nästan

vid tronens fot; Horns deremot i en torftig boning, mellan det aflägsna Finnlands skogar och vatten. Olikheten i villkor försvann längre fram, då reduktionen bortsopade Gustaf Otto Stenbocks rikedomar. Sedermera framgingo de båda årsbarnen jemnbredds med hvarandra nästan hela lifvet igenom. För att kunna fulländа sin uppfostran, nödgades de af slägtingar begära understöd, och fingo sådant, i synnerhet af Axel Julius De la Gardies grefvinna. Sedermera hafva de vid samma tid, dock hvar för sig, gjort utrikes resor och några fälttåg i tjenst hos de mot Frankrike förbundna magterna. Derpå återvände de till Sverge, följde konungen, vunno hans ynnest, utmärkte sig vid Narwa och Klissow, blefvo generalmajorer 1700. general-löjtnanter 1704, ogillade polska kriget, förlorade i någon mån konungens nåd och återvände slutligen efter Alt-ranstadter-freden till fäderneslandet. Af någon ovilja dem emellan hafva vi från denna tid funnit blott ett enda men osäkert spår; nämligen, att Stenbock skulle hafva varit afundsjuk öfver den ynnest, Horn återfått,[1] måhända i följe af sitt knutna svågerlag med Piper. Under åren 1707 till frampå 1712 tyckes förhållandet dem emellan hafva varit godt. Horn åtminstone har mångfaldiga gånger i rådet uttalat sin aktning och tacksamhet för Stenbocks stora förtjenster.[2] Stenbock har ej heller oss veterligen yttrat någon serskild ovilja mot Horn, utan tvärtom. Huruvida nu under de båda herrarnas ömsesidiga vänskapsbetygelser dolt sig någon hemlig afund, detta är en sak, som vi kunna hvarken påstå eller förneka.

Mot Horns svärfader i tredje giftet, den rike och mägtige fältmarskalken Nils Gyllenstierna, har Stenbock i bestämda ordalag framkastat beskyllningen för

---

[1]) Fr. min. br. d. 4 Apr. 1705.

[2]) Se Rådsprot. 1710—1712.

afund och fiendtliga stämplingar. Man sade, att Stanislaus öfvertalat Karl att taga det förmånliga generalgouvernementet öfver Bremen från Gyllenstierna, och att denne af sådan orsak hatade Stanislaus och alla dess vänner, således ock grefve Stenbock. [1]) Måhända var det så. Några bevis hafva likväl icke från denna tid kunnat framdragas. Det finnes tvärtom, att också Nils Gyllenstierna ofta och högeligen berömt Stenbocks tapperhet och tjenster.

Under loppet af året 1712 ändrades småningom detta vackra och ömsesidigt hedrande förhållande. Brytningen, liksom de flesta Sverges olyckor den tiden, var en följd af polska frågan. Ju ifrigare Karl yrkade på troppafsändning till Pommern och Polen, i desto skarpare strid kommo rådets och Stenbocks ofvan omtalade olika åsigter. Att båda partierna skulle snart frestas till ömsesidigt misskännande, det låg i sakens natur. Stenbock tadlade rådets ovilja mot troppafsändningen och har troligen betraktat den som en följd af egennytta och af tredska mot konungen; och tillika som ett bemödande att hindra Stenbock från tillfälle till nya bragder. Rådet å sin sida tadlade Stenbocks ifver för samma företag såsom varande mindre välbetänkt, kanske ock som ett lycksökeri hos konungen och som ett jagande efter tillfälle att få utmärka sig. [2]) Naturligtvis befarade de ock, att Stenbock, intagen af sina åsigter, skulle hos konungen framställa rådets i allt för mörk dager. Våren 1712 hade han ock i flere bref till konungen tadlat rådets och i synnerhet Hans Wachtmeisters långsamhet och verkligen beskyllt det förra för afund och motvilja. När det sedermera blef bekant, att man ämnade skicka honom som öfverbefälhafvare till Pommern, har också

---

[1]) Andra säga, att det var Vellingk, som stämplade bort N. Gyllenstierna från Bremen.

[2]) Fr. min. br. d. 19 Juli 1712, d. 27 Nov. 1711.

kanslirådet Ehrenstrahl, och det i några rådsherrars närvaro, sagt: *det är bättre, att icke en enda käft skickas till Pommern, än att grefve Stenbock skulle dervid få lägenhet komma öfver till konungen; ty grefven är en fiende till rådet och alltför konungsk.* [1]) Orden kommo till Stenbocks öron och harmade hönom så, att han klagade hos rådet. Ehrenstrahls uppförande ogillades och han sjelf måste i Horns rum och närvaro inför Stenbock tillstå och afbedja sin utlåtelse. Huru misstroendet, misshälligheten sedermera utvecklade sig till en nära nog öppen fiendtlighet, skall längre fram berättas.

FJERDE KAPITLET.

TVISTEN OM TROPPAFSÄNDNINGEN TILL POMMERN 1712.

Rådet hade vintern 1712 från konungen fått mottaga bref af åtskilligt och ganska obehagligt innehåll; t. ex. skrapor derföre, att troppafsändningen till Pommern 1711 varit så liten och kommit så sent; — sträng befallning att 1712 öfverskicka en mycket större här; — uttryckligt tillkännagifvande, att Karl skulle sjelf inrycka i Polen, att han ville der finna mot sig de till Pommern afsända tropparna; — samt slutligen, att Stanislaus skulle hafva högsta och afgörande ordet i fråga om krigsärendernas ledning. Ehuru nu dessa

---

[1]) Enligt en annan berättelse skall Ehrenstrahls yttrande hafva blifvit fälldt längre fram och måhända under belägringen af Tönningen och bestått i följande ord: grefve Stenbock är alltför konungsk för att hjelpas ur den snara, han sjelf laggt om sin hals.

Karls befallningar voro så bestämda, att de omöjligen kunde öppet motsägas, ville likväl många undandraga sig verkställandet; emedan de ansågo ett nytt polskt krig onödigt i sig sjelft och dessutom nästan omöjligt med hänsyn till undersåtrarnas utarmade tillstånd, och tillika vådligt. med hänsyn till sjelfva moderlandets fara för ryska och danska anfall, i händelse de sista ordentliga regementerna skickades ur riket. Nils Gyllenstierna ville derföre afsända blott tolf fartyg med ett mindre antal troppar; och rådet tycktes i början af 1712 gilla denna plan. För en större utrustning talade å andra sidan Stenbock, Hans Wachtmeister och konung Stanislaus. Den sistnämnde hade i uppdrag att hos rådet genomdrifva Karls åsigter: men han visste sig vara föga kärkommen och öfvertalade Stenbock att i hans ställe fara till Stockholm under vintren 1712. Denne gjorde så och fann hos rådet och flerestädes stor obenägenhet, icke så mycket för rustningar till försvar, som icke mer för det polska tåget. Man åberopade de vanliga nyss uppräknade bevisen för sakens omöjlighet. Stenbock sökte med ifver visa dess möjlighet, dervid ofta råkande i tvist i synnerhet mot den klentrogne Nils Gyllenstierna. Karls befallning och Stenbocks nit och lågande vältalighet lyckades dock slutligen besegra allt motstånd: och rådet beslöt eller låtsade besluta en större troppafsändning. Dock talades mycket om att skicka densamma, icke mot Polen, utan öfver Wismar mot Holstein, som det hette för att angripa den närmaste fienden [1] Danmark: men kanske mest för att söka undvika ett nytt krig i Polen.

Rådet sökte nu anskaffa nödiga medel. I synnerhet visade Horn mycken ifver. Statens redan tillförene ytterst svaga kredit hade efter Wredes afsked från rikshushållningen blifvit så försämrad, att kronan

[1]) Fr. min. br. d. 23 Mars 1712.

ej mer kunde på längre tid erhålla några betydliga lån.[1]) Att utkräfva nya gerder af de halft upproriska undersåtrarna var lika omöjligt. I denna nöd sökte man hos hufvudstadens penningekarlar upptaga ett lån, som skulle med 1713 års inflytande gerder betalas, och för hvilket rådsherrarna ville sjelfva gå i borgen.[2]) Flere andra högre ämbetsmän sökte likaledes på egna namn skaffa staten penningar. Men dessa medel förslogo ej långt. I Karlskrona var bristen så stor, att man icke hade mat åt fångarna. *Huru skola vi göra?* sade Wachtmeister. *Jag har ej rättighet att släppa dem ut; ej heller att svälta dem till döds.* Allmogen visade för de nya utskrifningarna så mycken afsky, att Stenbock förklarade sig icke vilja hafva med desamma något att beställa.

Nu kommo från Karl nya bref och nya uppmaningar att drifva på utrustningen. Han skref till rådsherrarna bland annat följande ord. *I bedjen oupphörligt, att jag skall återvända till fäderneslandet. Om det är edert allvar, så visen det nu genom att utskicka bemälte troppar; ty, om de icke möta, kan jag omöjligen komma hem till Sverge.*[3]) Rådet visste dock ganska väl, att Karl kunde, när han ville, återvända till Sverge, antingen landvägen genom Tyskland, såsom 1714 skedde, eller ock sjövägen på fransyska, holländska eller engelska fartyg. Det såg derföre ut, som hemresans omtalade omöjlighet blott var ett svepskäl för att tvinga troppar ut till Polen och att på så sätt komma i tillfälle att der börja det gamla kriget. Men emedan konungen förebrurit och påstått, att hans hemresa vore utan nämnde troppafsändning en omöjlighet, måste rådet låtsa detsamma antaga. Således

---

[1]) S. st. d. 29 Juli 1712.

[2]) S. st. d. 13 April 1712.

[3]) Riksark. Karls bref till rådet hösten 1711. Rådsprot. d. 22 Aug. 1712.

skulle medel till ett dylikt företag skaffas. Stenbock kom under fund med, att i statskontoret fanns en aflaggd summa af 100,000 [1]) dal. s. m., men hvilka konungen hade strängeligen förbjudit använda till någonting annat än till utrustande af dragoner, hvarföre de också kallades *dragonmedel*. Stenbock ville nu taga dem för ifrågavarande troppafsändning, såsom den der vore angelägnare än allt annat. Men rådet kunde ej på något sätt förmås att gå mot konungens uttryckliga befallning. För att undanrödja hindret måste Stanislaus omigen, ehuru ogerna, beqväma sig att resa till Stockholm. Ankommen dit, fordrade han, att rådet skulle tillgripa nämnde dragonmedel. *Eder konungs hufvud*, sade han, *beror på anskaffandet af 100,000 dal. s. m.; och i rådsherrar skolen för edert uppförande härutinnan en gång ansvara inför Gud, konungen och fäderneslandet*. Rådet ursäktade sig och sköt skulden på amiralitetet, på bristen och på Karls befallning. Stanislaus svarade: *nu är det icke tid att föra någon rättegång mot amiralitetet; utan det gäller endast att skaffa medel. Eder konung får sedermera afgöra edra tvister*. Hvad nämnde förbud beträffade, erböd sig Stanislaus att skriftligen hos Karl ansvara för det brott, man genom dess öfverträdande beginge. Rådsherrarna prutade ändå emot. Några säga, att en och annan bland dem hade slägtingar, som väntade fördelaktig anställning vid de blifvande dragonregementerna, och att de derföre icke ville tillintetgöra medlen för samma troppars upprättande. Kanske! Men mer trolig är likväl den gissningen, att rådet gerna begagnade tillfället att genom åberopande af Karls förbud lägga ett hinder i vägen för hela företaget. Hvad än orsaken var, så blef dock tvisten härom ganska häftig. Fersen utfor mot polska ko-

---

[1]) Stundom säges 77,132, stundom 150,000.

nungen i svåra, till och med förolämpande ord. [1]) Stanislaus lemnade tvänne dagar derefter staden och reste till Medevi.

Nu kommo från Karl nya befallningar att, så mycket möjligt var, påskynda verket, och att penningar dertill skulle genast anskaffas, räntan måtte blifva hur hög, som häldst. [2]) Men Stanislaus ville ej mer resa till Stockholm att härom öfverlägga med rådkammaren, utan begärde, att några dess medlemmar, t. ex. Arvid Horn, Nils Gyllenstierna, några säga ock Gustaf Cronhielm, skulle för sådant ändamål besöka honom vid Medevi eller Wadstena. [3]) Således skulle en så riksvigtig angelägenhet öfvervägas icke af rådet i sin helhet och i hufvudstaden, utan af några dess medlemmar och i en aflägsen landsortsstad och under ledning af en främmande konung, hvilken rådet fått befallning härutinnan lyda och visa lika heder, som mot Karl sjelf. [4]) Vid samma tid fick rådet äfven veta, huru Karl gifvit Stenbock liksom Wachtmeister magt att handla alldeles oberoende af den i Stockholm varande regeringen. Allt detta uppretade sinnena i hög grad, och öfverläggningen tog en betänklig vändning. Det säges, att Wrede och Fersen hafva derunder fällt ord. så hårda och häftiga, att Karl Gyllenstierna och Gustaf Cronhielm stego upp och förklarade, att de icke mer skulle sätta sin fot i rådet, om ej dessa utlåtelser blefve intagna i protokollet för att komma till konungens kännedom. Horn, Spens och Nils Gyllenstierna instämde i ogillandet; [5]) men tyckas hafva bemedlat tvisten, så att orden uteslötos. Rådet hade

---

[1]) Fr. min. br. d. 12 Juni 1712.

[2]) Morathska brefsaml. på Kallersta. Karl till Reenstierna d. 14 Juni 1712.

[3]) Fr. min. br. d. 3 Juli 1712.

[4]) S. st.

[5]) S. st.

emellertid intet annat val än, antingen att lyda Karl och således äfven Stanislaus; eller ock att icke lyda, hvilket var det samma som att göra uppror. Man valde det förra, och beslöt att till Wadstena skulle resa Horn, Nils Gyllenstierna samt generalmajor Taube. Både på Stanislai begäran och af egen drift ditkom äfven Stenbock. Mötet mellan dessa herrar egde verkligen rum. Horn och Gyllenstierna öfverbevisade Stanislaus och Stenbock om nödens verklighet; men blefvo ock sjelfva öfvertalade att tillgripa dragonpenningarna,[1]) och att vidtaga några andra kraftåtgerder.

Vid Horns och Gyllenstiernas återkomst till hufvudstaden ökades åter rustnings-ifvern. Franska sändebudet skref: *jag är vittne till den otroliga möda, rådet gör sig att anskaffa nödiga penningar.*[2]) Men nu kom från Karl ett bref, som strängeligen förböd att tillgripa dragonmedlen, och som förklarade, att de, som tilläte sig något sådant, skulle sjelfve återbetala samma penningar. Rådet tog derföre tillbaka sin befallning om medlens utlemnande,[3]) och sökte i stället att bland stadens förmögnare innevånare genom lån eller gåfvor eller lån utan säkerhet samla en motsvarande summa. Hvar och en bland rådsherrarna gaf på Horns uppmaning dertill 2,000 dal. s. m.; men man kunde på sådant sätt ej uppgöra mer än 50- eller 60,000 dal. s. m.[4]) Horn sökte ock öfvertala magistraten och kansliets ämbetsmän till uppoffringar af samma slag. Men emedan dessa herrar nu i många år måst lefva af half eller trefjerdedels lön, lyckades han icke utverka mer än 3- eller 4,000 riksdaler.

[1]) Rådsprot. d. 28 Juni 1712.

[2]) S. st. d. 19 Juli 1712.

[3]) S. st. d. 23 Juni 1712. Rådet tyckes i stället påbjudit en kollekt, hvilken dock blott steg till 25,000 ecus. S. st. d. 29 Juni 1712.

[4]) Rådsprot. i Maj och Juni 1712, d. 13 Jan. 1713.

Slutligen och oaktadt Karls förbud blefvo äfven dragonmedlen tillgripna. [1]) Men allt detta räckte ändå icke på långt när till; ty Stenbock ansåg sig behöfva minst 400,000 dal. s. m. och 30,000 tunnor säd. Således måste man ännu en gång gripa sig an, och nu följde det märkvärdiga uppträdet af

FEMTE KAPITLET.

MAGNUS STENBOCKS BESÖK I STOCKHOLM SOMMAREN 1712.

Enhvar kunde lätt inse, att den ifrågavarande utrustningen kunde omöjligen komma till stånd utan nya och alldeles utomordentliga ansträngningar. Men att till sådana i form af gerder eller skatter förmå det uttröttade, halft upproriska folket, det var för hvarje myndighet, för hvarje person omöjligt; utom kanske för konungen, så framt denne kommit hem. Att till lån eller gåfvor beveka de förmögnare, hade rådet med Horn i spetsen bemödat sig om, men icke med tillräcklig framgång. Det fanns i hela Sverge blott en enda man, som med något hopp om att lyckas, kunde i den vägen göra ett nytt försök. Det var Magnus Stenbock. Vid mötet i Wadstena fordrade derföre Horn och Gyllenstierna, och det i hela rådets namn, att Stenbock skulle följa med dem till Stockholm för att sjelf se, hvad han stundom tycktes betvifla, nämligen omöjligheten af att framlocka tillräckliga medel: eller ock att sjelf, om han så mägtade, anvisa hvar och hur sådana skulle erhållas. I början vägrade han och påstod, att regeringen borde skaffa manskap och flotta i ordning; sedermera skulle Stenbock öfvertaga

---

[1]) Fr. min. br. d. 3 Juli 1712.

befälet. Men Horn och Gyllenstierna voro envisa och till deras böner lade slutligen Stanislaus sina föreställningar,[1]) hvarefter Stenbock lydde och ankom till Stockholm den 27 Juni.

Dagen derpå framlade han för rådet en uppsats, på hvad till utrustningen ännu fordrades, och huru företaget borde ledas. Rådet gillade hans åsigter och fordringar; men förklarade, att till de sednares uppfyllande förefunnos inga medel. Nu begärde och erhöll Stenbock tillåtelse att få sjelf gå upp i statskontoret och undersöka förhållandet, hvarvid han medtog Gustaf Cronhielm. Der befanns då, såsom rådet sagt, nästan alla medel för 1712 anordnade och uttagna, så att till och med flere af de nödvändigaste utgifterna omöjligen kunde bestridas. Derpå började han granska inkomsterna under det blifvande året 1713. Äfven mycket af dem var taget i förskott; dock återstodo oangripna en och en half million [2]) temligen redbara medel. De voro visserligen behöfliga för att kunna hålla statsförvaltningen under året 1713 i gång. Men de utgjorde ock den enda säkerhet, man kunde erbjuda. Stenbock och rådet beslöto tillgripa den. För de lån, som möjligtvis lemnades, skulle rådet utställa 8 procents räntebärande skuldsedlar med invisningar i 1713 års statsinkomster och med rådets borgen såsom för egen skuld. Men man befarade, att denna säkerhet oaktadt, skulle inga lån erhållas. Stenbock åtog sig försöket, och den 1 Juli uppkallade han på rådhuset hufvudstadens borgerskap för att om saken öfverlägga. Blott 29 personer infunno sig, och ingenting kunde företagas. En så obehaglig början nedslog likväl icke Stenbocks mod. Han utsatte nytt möte till den 3 Juli. Under tiden sökte han genom samtal i sällskaperna och genom presterskapets pre-

[1]) Rådsprot. d. 3 Jan. 1713.

[2]) 1,432.732 dal. s. m.

dikningar inverka på allmänna tänkesättet, och ställde tillika i ordning de säkerhetsförbindelser, som skulle erbjudas. Serskildt talade han ock med magistratens ämbetsmän för att inverka först på dem och sedermera genom dem på borgerskapet. De begge borgmästrarna, Hyltéen och Aulævill, tycktes dock förtvifla om framgång. Men icke så Stenbock. Vid andra mötet kom också borgerskapet talrikt tillstädes; och han höll nu med mycken värma ett tal om allas pligt att möta och rädda deras konung. *Kommen ihåg*, sade han, *de gamle Svears och Göters beröm och inlaggda äreminnen, deras trohet mot sina konungar, deras tapperhet mot sina fiender. Hvilken evig nesa, om vi icke hjelpte vår ärorika konung hem till hans rike igen; utan lemnade honom qvar bland turkar och hedningar, hvilkas vapen torde vändas mot hans person, så att vi genom vår tröghet kunde blifva vår egen herres mördare, det Gud nådligen afvände! Mitt blod vill jag gerna uppoffra för honom och för eder; men lagen för Guds skull så, att jag får, hvad till verkets utförande kräfves. Att skicka manskap är icke nog. Utan förråder skull folket bortsmälta, innan det mött någon fiende. Jag vet visserligen, att tunga pålagor och förstörd handel eder utmattat; känner ock orsakerna; fast det icke står mig an att dem bedöma, ej heller i min magt att dem afhjelpa. Dock må nämnas, att hans majestät med egen hand lofvat vara på handelns återställande så betänkt, att edra tomma kistor och visthus skola genom Guds nåd förvandlas till rika skattkammare*, o. s. v. Derpå framlades papperen om den lofvade säkerheten och ordalagen för de skuldsedlar, som skulle utfärdas. Sedermera tog Stenbock åter till orda för att lugna deras farhågor och beveka deras sinnen. Hans lifliga inbillningskraft, varma hjerta och lågande ifver lade honom dervid i munnen ord och löften, som hade sin grund mer i diktens och förhoppningens verld, än i verklighetens. *Jag försäkrar*, sade han, *att, så snart jag kommer*

öfver Östersjön, och Gud välsignar oss med seger, hoppas jag att icke blott kunna hemskicka stora, ja än större penningesummor än de, som nu förskjutas; utan ock att ännu i år föra vår konung med seger och frid hem till sitt land igen, så att vi sedermera skola med honom kunna i glädje fira vår julhögtid tillsammans. Sverge har väl sällan varit i större våda än för närvarande; dock framglänsa just nu herrliga förhoppningar. Polska staten har skrifvit och försäkrat oss om, att, så snart svenske män komma dit, skola polackarne enhälligt sätta sig till häst och hjelpa oss. Konungen i Preussen försäkrar detsamma, och att, så snart svenska hären anländer till Pommern, skall turken troligtvis åter förklara krig emot ryssen. Dessa uppgifter sökte Stenbock bekräfta genom bref, som upplästes; och fortfor sedermera: *nu är hög tid, att hjelpa vår konung, vår svenske oskyldige Isak: likasom Gud gjorde, då han grep Abraham i svärdet. Hjelpen eder konung och i hjelpen eder sjelfva! Gifver Gudi, hvad Gudi tillhörer, och konungen, hvad konungen tillhörer! Jag erinrar eder om evangelii ord: »jag var husvill, och i herbergeraden mig icke, jag var hungrig, och i gåfven mig icke äta.» — Ja väl! med blödande hjerta kan jag räkna vår nådigste i fjerran land vistande konung såsom den husville; och edra nu mot fienden gående landsmän såsom de hungroga. Lagen, ack lagen så, att den ene icke blir för alltid stängd från sitt hem, och att de andra icke af hunger och nakenhet förgås! ty då förgås ock hela vårt rike och fädernesland. Gud bevare eder och oss alla från en sådan olycka. Ja, förr än att dertill blifva vittne, skall jag på ett spån sätta mig öfver hafvet och berätta hans majestät vår nesa och vår olycka, och sedermera derute vid hans sida tillbringa mina återstående dagar.* Borgmästaren Hyltéen uppmanade dem nu att gripa sig an och mot den erbudna säkerheten lemna de lån, enhvar förmådde. En förmögen borgare hade envist och i förväg bedyrat, det

han icke ämnade gifva några förskotter, hvilket tal kommit till Stenbocks kännedom. Nu, seende samma person stå bredvid sig, utropade Stenbock helt hastigt: *låten nu se, bröder, att i ären gifmilde och efterföljen denne ärans man, hvilken säkert hedrar sig sjelf och föregår eder med godt exempel!* härvid klappade han borgaren på axeln. Denne öfverraskad, brydd, bevekt, kom sig ej för med att neka, utan lofvade genast en tämlig summa. Många följde efter och vid middagstiden voro redan antecknade 9,896 dal. s. m., 1,065 tunnor råg, 270 tunnor korn, 490 tunnor malt. Två dagar derefter höll Stenbock ett nytt sammanträde, då medlen inflöto än rikare. En bagare skall ensam hafva gifvit 600 tunnor råg.[1]) Stenbock utbrast: *Herren vare lof! Han vill icke, att turkar och hedningar skola ensamma hafva äran af att föra hans majestät hem till sitt rike igen; utan han låter äfven oss taga del deri.* Rörelsen kom mer och mer i fart. Ifvern, fosterlandskärleken och tron på Stenbock lifvade hvarandra ömsesidigt. Under fjorton dagars tid fortforo Stockholms borgare och innevånare att skänka eller förskjuta spannmål, läkemedel, brännvin, tobak, virke, jern, buldan, tåg, handtverksredskap och penningar; till och med de fattigare kommo och aflemnade mindre summor af 10 till 15 dal. s. m., med sin ringa skärf ådagaläggande sin trogna kärlek för konungen, för fäderneslandet och ej mindst för Magnus Stenbock.

För samma ändamål blefvo till riddarhuset uppkallade alla i staden varande adels- samt ofrälse ämbetsmän. Också dessa voro i början något motsträfviga, men gåfvo med sig och sammansköto en summa af 23,000 dal. s, m.

Man hoppades sålunda att snart nog få medel och förråder i ordning. Men för dessas och tropparnas

---

[1]) Linköp. Bibl. Algot Scarin till E. Benzelius den 8 Juli 1712.

öfverskeppande var flottan i Karlskrona hvarken färdig eller tillräcklig. Regeringen och Stenbock lade alltså beslag på en mängd enskilda personers skutor och farkoster; t. ex. på icke mindre än 60 dylika från Finnland, samt på en hop holländska skepp, hvilka äfven måste släppa till sina laddningar, bestående af salt, säd och hampa: allt detta tvärt emot lag samt gällande stats- och folkrätt. För att kunna på en gång öfverskeppa ett större antal troppar, behöfdes ock större skepp. Nio dylika så kallade Spaniefarare lågo i Stockholms hamn. och sysslolösa i anseende till afbrottet i handeln. Nu begärde Stenbock, att redarne skulle sätta dem i segelbart skick och låna dem åt kronan. Det sednare bifölls; men det förra förklarades omöjligt i anseende till brist på medel och på tid. Stenbock erbjöd sig bestå tid. endast redarne ville bestå medel. Han lofvade, att fartygen skulle snart återkomma. *lastade med ryska, danska och sachsiska fångar, och mycket annat godt; och färdiga att sedermera i November begagnas till förnyad handelsrörelse, för hvilken Stenbock skulle under tiden hafva öppnat Sundet och undanröjt hindren*, m. m. En bland de rikaste redrarna, Werner Grön, hade förut på Arvid Horns insamlingslista tecknat sig för 800 dal. s. m. och sedermera på Stenbocks för 50 [1]) skeppund hampa. Nu förklarade han sig vilja utlåna Spaniefararen, men omöjligen kunna förskjuta dess utredning. Men Stenbock höll för honom ett sådant tal om konungens nöd, om deras egen fara och om Guds blifvande dom, att Grön slutligen gaf med sig. En annan köpman vid namn Roselius var envisare, tvistade länge emot och förklarade bestämdt, att han alldeles icke förmådde utrusta sitt fartyg. Då reste sig Stenbock från stolen och sade: *jag är ingen prest, utan blott en soldat. Dock minnes jag ännu Guds bud. Jag*

[1]) Enligt andra 30. Link. Bibl. Algot Scarin till E. Benzelius d 8 Juli 1712.

vill nu icke gripa in i herr Roselii penningpung, men så mycket djupare i hans samvete och fråga, om det verkligen är sannt, att han icke förmår utreda sitt fartyg. Roselius mägtade nu ej längre framhärda vid sitt påstående, utan gaf det begärda löftet. Många skepp måste dock kronan sjelf söka upptackla. Men hon hade dertill hvarken varor eller penningar. Då togo regeringen och Stenbock genom tvångslån allt, som i den vägen fanns på andra i hamnen liggande fartyg. Man prutade och skrek emot; men Stenbock svarade: *om i icke godvilligt lemnen eder skeppsredskap, så skola vi för dess framskaffande bruka stora kungsnyckeln.* I allmänhet väjde han ingen ting för att få nödiga medel. Det var genom honom och vid denna tid, som Wrede fick återbetala de penningar, som denne innehållit från Hedvig Eleonora och hvilka lånades åt staten. [1]) Likaledes framletade Stenbock en fordran på 100,000 dal. s. m., som kronan hade hos Anders Lagercrona, och föreslog, att man skulle för dess gäldande taga dennes i banken stående medel. [2])

För att beveka skepprarna till all möjlig skyndsamhet vid utrustningen af bemälte nio fartyg, lät Stenbock göra nio silfverbägare af olika storlek, så att den ene kunde sättas inuti den andre. På hvar och en bland dem lät han rista följande vers:

Så segla nu i Herrans namn
Och för din konung hit!
Gud lede dig till lycklig hamn!
Tag mig för trogen flit!

Dessa bägare blefvo utdelade, den största åt den, som var först färdig, och de andra sedermera i samma

---

[1]) Se S.S. 489. Andra säga, att Stenbock sökte afböja denna åtgerd.

[2]) Rådsprot. d. 7 Juli 1712.

ordning, så att den sist utlöpande skepparen fick minsta bägaren.

Stenbock var nu dagens, folkets, rikets man. Alla andra personligheter bleknade bort vid hans sida. Det är sagdt, [1]) och ej otroligt, att afund här och der sökte nedsätta hans värde genom beskyllningar för lycksökeri, utmärkelselystnad och begär att vara den i allo omistlige mannen. Men få voro visserligen de, som i denna hänförelsens stund hyste dylika tankar; än färre de, som vågade att ens framhviska dem. — Andra och flere funnos, som erkände och älskade det stora, det herrliga i hans företag, men hvilka ej trodde på de lysande förhoppningar, hans inbillning framalstrat; — personer, som fruktade, att allt skulle blifva förgäfves, så hans nit som Sverges uppoffringar; — fruktade, att också denna ansträngning, denna sista här, skulle, liksom de förra, öfvermannas och smälta bort, utan att hafva någonting hufvudsakligt uträttat och utan att hafva lyckats möta konungen; — eller om denne möttes, blifva med honom och af honom inryckt i ett nytt polskt krig. Sådana tvifvel hystes visserligen af flere inom rådet: häldst Stanislaus, som förut ifrigt yrkat på det polskt-pommerska fälttåget, just nu, då det höll på att gå i verkställighet, kastade hastigt om och rådde till fred och förlikning med August; hvarom mera framdeles. Hans förändring bidrog väl att än mer ängsla rådets sinnen. Men beslutet var nu en gång taget, saken i gång och allmänheten eldad och färdig till uppoffringar. Intet hjerta, som älskade äran och Sverge, ville nu med framhållande af nämnde farhågor störa eller afkyla den allmänna ifvern. Mången tviflare blef tvärtom sjelf hänförd och instämde i det jubel af förhoppningar och bifall, som omgaf dagens hjeltebragd och landets hjelte. Man var förtjust öfver hvarje dennes ord och gerning. Också ingreppen i eganderätten ursäktades, antingen

---

[1]) Fr. min. br.

för något hans infall dervid, eller ock i följd af den djupa och fasta tron, att allt hvad Måns Stenbock gjorde, det gjorde han till Sverges och dess hjeltemodige konungs bästa. Äfven rådsherrarna, äfven de tviflande, hade med eller mot sin öfvertygelse låtit sig af hans eld och kraft hänföras. Vid deras öfverläggningar hade Stenbock högsta ordet och afgjorde besluten. För att understödja Stenbocks företag, tillgrepos dragonmedlen, och det tvärtemot konungens befallning. Åt Stenbock anförtroddes de medel, Horn insamlat. Åt Stenbock lemnades likaledes rättighet att under nedresan till Karlskrona bortpanta flere småtullar och derå uppbära förskotter. Rådet hade förut sökt genom landshöfdingarna förmå folket till gåfvor eller sammanskott, hvarvid ock något, ehuru ej mycket, influtit. Stenbock ämnade nu från Stockholm göra en sådan Eriksgata för att bekomma än mer; men tiden var för kort. Rådet tillät honom då, att nära nog som en regerande person låta kring hela riket utfärda kungörelser med skriftlig anmaning till Sverges innevånare att för konungens och fäderneslandets räddning förskjuta så mycket, enhvar förmådde. Rådet sjelft utfärdade en kungörelse, som ålade vederbörande i landsorterna att understödja Stenbock i allt, hvad denne till ifrågavarande rustning kunde önska. Älsklingen Stenbocks namn verkade, och sammanskotten blefvo nu mycket större än dem, man förut gifvit på rådets begäran. Göteborg ensamt lemnade 30,000 riksdaler. Äfven till biskoparna fick Stenbock utfärda dylika uppmaningar, och med lycklig verkan. En anda af mod, förtröstan och sjelfuppoffring uppenbarade sig öfver allt. Det var Stenbocks tro, hopp och kärlek, som för ett ögonblick meddelade sig åt hela svenska folket. Framför alla andra blefvo skalderna hänförda. Den förut omtalte och mycket omtyckte Runius har på sitt vis uttalat de känslor af mod och förhoppning, som detta år och dessa förhållanden ingöto i hans och i svenska folkets hjertan. Några tillfälligheter

tjenade dervid till ledning för inbillningskraften. Året 1712, skrifvet med latinska siffror, slutar med Karl den tolftes namntecken: C XII. Från år 1700 till och med 1711 hade i svenska almanachan följande förändring varit vidtagen. Man hade år 1700, då kriget begyntes, från Februari månad borttagit en dag, det var en *Fredag*, en *fredens dag*. Nu, år 1712, återgick man till den förra tideräkningen. Man tillade alltså en ny dag, och det blef händelsevis också en *Fredag*, och som erhöll namnet: *Victorinus*, och genom hvilken man fick ett *dubbelt skottår*, d. v. s. ett år med 30 dagar i Febr. månad. Detta allt, sade Runius, betyder, att året 1712 skall blifva ett *konung Karl den tolftes* år; och tillika ett *Victorini*, ett *segerns år*, bebådadt af *dubbelskottet*, den svenska lösen; men ock, att det skall sluta med att återföra den *Fredag*, den *fredens dag*, som året 1700 från Svea rike borttog. Ytterligare tillade han:

Jag spår ett godt nytt år, uppfylldt med rara saker:
Att björnen [1]) lär bli tam, och örnen [1]) lär bli spaker;
Att månan [2]) torde snart för solen [2]) buga sig
Och stämma in med oss: "O Gud! vi låfve dig!" [3])

Jag spår ett klart nytt år för svenska kungastolen.
Från öster träder fram den stora svenska solen.
Så slipper kungens hus sin tolf års långa natt,
Och sjunger högt: "Gud har sin sol igen uppsatt."

Jag spår ett ärans år, att Sverge skall få seger,
Att med sin onda sak, vår ovän, skrämd och feger,
Från orätt tagna land tillbaka måste sky;
Och ropa i sin ängest: "Hvarthän skall jag dock fly?"

[1]) Ryska björnen och polska hvita örnen.
[2]) Turkiska vapnet och Karl den tolfte.
[3]) Sägnen, att Karl skulle omvända turkarna till kristendomen.

Jag spår ett dunder-år, den dubbla skott-årsdagen.
Vår Victorinus gör vår ovän ondt i magen.
Svensk lösen menas med de dubbla skott, kan tro.
Ty sjunger Victorin: "In dulci jubilo!"

Jag spår ett fredsamt år; hvad sjuttonhundra miste,
Den Februari dag, som nu blir månans siste,
En fred-dag fullgör nu den trogna bön, vi sändt.
"Gud gifve värom kong fred och godt regement!"

Beloppet af det, som samlades i Stockholm och i hela landet, steg dels i lån dels i gåfvor till 398,000 dal. s. m. Ingen hade kunnat i dåvarande nöd vänta så stor summa. Att den erhölls var en följd af undersåtrarnas längtan efter konungen och efter fred, samt af deras tro på Stenbock och på hans löften. Rådet förklarade högt, att utan Stenbocks kraftiga biträde hade ingen sådan troppafsändning till Pommern kunnat verkställas.

Ändtligen var allt i ordning, och de flesta tropparna samlade till öfverskeppning. Stenbock tog nu af rådet ett varmt afsked, tackade för deras oförtrutna sorgfällighet, samt anbefalide i alla händelser hustru och barn i deras skydd. Rådet i sitt svar lofvade, hvad han begärde, och talade i mycket berömmande ordalag om hans nit och förtjenster; så att allt tycktes bära stämpeln af ömsesidig tillgifvenhet och högaktning. Derpå tog Stenbock af Stockholms borgerskap ett lika varmt och hjertligt afsked. Bland annat sade han: *jag vet, att jag medför musten och mergen af Svea rike, och att jag vågar det yttersta. Men jag hoppas på Guds välsignelse och går dit, Han mig sändt hafver.*

Afskedets högtidlighet, sakens vigt, känslan af, att denna utrustning i sjelfva verket var Sverges must och merg, medvetandet af att hafva gjort ett sådant offer, hoppet, att det i Stenbocks hand skulle lända till fäderneslandets räddning: allt detta lifvade hvarje

sinne, och under sista dagarna anställdes för den afresande fältherren och hans stridskamrater det ena gästabudet efter det andra, flödande af vin och vältalighet, af rörelse och tårar. [1]

SJETTE KAPITLET.

ÖFVERFARTEN TILL POMMERN OCH FRAKTSKEPPENS OLYCKA.

Fienderna, ryssar, sachsare och danskar, hade redan i det närmaste inneslutit Stralsund och med kanonprâmar och krigsskepp besatt de närmsta trånga farvattnen, så att Stenbock ej kunde i hamnen af nämnde stad landsätta sina troppar. Af detta och af några andra skäl hade han velat taga vägen åt Wismar, och äfven Danzig var i fråga: kanske dock blott för att vilseleda fienden. Men Karl hade uttryckligen befallt, att man skulle styra till Pommern och rensa detta land från fiender, innan man tågade åt Polen. Hvarken rådet eller Stenbock vågade afvika från en så bestämd föreskrift, och någon förändring deraf kunde icke från Bender inväntas. Man beslöt för den skull, att landstigningen skulle ske på Rügen.

Ändtligen i Augusti månad voro troppar och förråd till större delen färdiga. De förra räknade öfver 9,000 man, bland hvilka dock många kunde snarare kallas gossar eller gubbar. De flesta matroserna hade ej hellar tillräcklig sjövana. Anförare för flottan var den numera 71-årige Hans Wachtmeister. Både rådet och Stenbock hade önskat en yngre person och till och med uttalat denna sin önskan. Men Karl hade

---

[1] Thorsjö Ark. Blacksteding till M. Stenbock d. 20 Aug. 1712 m. fl.

gjort Wachtmeister likasom Stenbock alldeles oberoende af regeringen. och den gamle general-amiralen ville ej kännas vid någon hindrande ålderdomssvaghet. utan beslöt sjelf anföra det vigtiga krigsföretaget. [1])

Den 23 Augusti tog Stenbock af sin grefvinna det sista afskedet och seglade med Wachtmeisters örlogsflotta ut åt Östersjön. Den danska. något underlägsen, vek tillbaka till Köpenhamn. hvarigenom vägen blef fri och öppen. Motvind och storm qvarhöllo dock fraktskeppen i en hel veckas tid. hvarunder förråderna och i synnerhet höet dels onyttigt förtärdes, dels tog skada. Ändtligen blåste gynnande vind. Fartygen gingo till segels och anlände den 14 September lyckligt till norra delen af Rügen. hvarest allt manskapet och en del af varorna sattes i land. Meningen var. att fraktskeppen skulle efter utlastningen genast återvända till Sverge och afhämta. hvad af krigsfolk och förråd, som första gången icke blifvit färdigt eller kunnat medtagas.

Till sin flottas förstärkning hade konungen i Danmark emellertid kallat de örlogsfartyg. som lågo vid kusten af Norge. Deras segling åt söder borde rätteligen blifvit hindrad af Lewenhaupt och svenska Göteborgs-flottan: men alla matroser hade. enligt Stanislai föreskrift, [2]) blifvit tagna derfrån och skickade till Karlskrona, för att underlätta Stenbocks seglats. Norrska flottan kom fördenskull utan hinder till Köpenhamn. förenade sig der med den danska. hvarefter båda under Gyldenlöwes befäl anlände till Rügen just. som svenskarna börjat landsätta sina förråder. Vid åsynen af danskarna vaknade krigslusten hos gamle Hans Wachtmeister. Han beslöt öfvergifva de vid kusten liggande förrådsskeppen för att segla ut mot fienden. Stenbock bad honom lemna qvar några örlogs-

---

[1]) Fr. min. br. d. 21 Jan. 1713.

[2]) Rådsprot. d. 28 Juni 1712.

män för att betäcka landstigningen. Men Wachtmeister hoppades vinna en stor sjöseger, och vänskapen mellan honom och Stenbock hade på sista tiden svalnat.[1]) Han hälsade tillbaka och bad Stenbock vara obekymrad och lade med sina örlogsfartyg ut mot fienden. Denne seglade något undan och lockade Wachtmeister till en sådan ställning, att svenska krigsflottan för motvind icke kunde utan stor svårighet komma tillbaka till fraktskeppen. Gyldenlöwe skickade då fem sina fregatter för att angripa de sistnämnde. Nio bland dessa, de stora Spanie-fararna, försvarade sig någon stund; hvarunder 40 andra förrådsskepp lyckades komma undan till Wachtmeisters flotta och de mesta derifrån tillbaka till svenska kusten. Trettio bland de återstående blefvo dels brända, dels tagna, dels jagade på grund. Så förlorades två tredjedelar af den medförda säden och mer än hälften af alla de öfriga med så mycket besvär och uppoffring samlade och för hären så oumbärliga förråderna af alla slag. En betydlig del af det, som undsluppit, kom med de flyende fraktskeppen tillbaka till Sverge, i stället för till Rügen. De svenska landsatta regementerna, några med slitna kläder och alla utan tillräckliga lifsmedel, råkade härigenom i ganska svår belägenhet. Hungersnöd väntade dem på det redan utätna Rügen; och likaså i Stralsund, som just hade hoppats, att med Stenbock få behöflig förstärkning icke blott i manskap utan ock i lifsmedel. Genom förlusten af en så stor mängd lastdragareskepp minskades ock möjligheten för ännu i Sverge varande troppar och förråd att komma efter. Tilldragelsen var olycksbringande och olycksbådande för det redan i sig sjelft ganska vådliga företaget.

Stenbock och regeringen sökte väl för allmänheten dölja förlusten genom att utsprida berättelser, som

---

[1]) Fr. min. br. d. 31 Aug. och 23 Okt. 1712.

förminskade, nästan förnekade densamma. Men andra sidan underlät ej göra verkliga förhållandet kändt både i Sverge och annorstädes, och detta bidrog ganska mycket att öka fiendernas och minska svenskarnas mod och förhoppningar.

SJUNDE KAPITLET.

STENBOCKS TÅG TILL MECKLENBURG.

Stenbocks belägenhet blef vid denna tid ganska sorglig. Olyckan med fraktskeppen är omtalad. Långt mera nedslående var dock, att alla de förhoppningar, med hvilka han i Stockholm smickrat sig sjelf och andra, upplöstes i tomma dimbilder och försvunno slutligen helt och hållet, i samma mån han, kommen till Tyskland, fick på nära håll betrakta sitt företag och utsigterna för dess framgång. I följe af Karls ord och andras bref, hade Stenbock sagt och Stockholmsboarna trott, att konungen skulle i spetsen för betydliga troppar hafva inryckt i Polen. Nu fick Stenbock veta, det Karl icke en enda gång lemnat Bender, och att inryckandet i Polen berodde dels på Stenbocks egen framgång, dels på ovissa underhandlingar om ett nytt turkiskt krig. — Stenbock hade sjelf hoppats stora följder af Grudzinskis infall i Polen, och lofvat Stockholmsboarna, att folket i nämnde land skulle resa sig till fördel för svenskarna. Nu befanns Grudzinskis tropp vara redan för några månader sedan slagen och försvunnen, och något polskt uppror mot August hördes ej af. Tvärtom låg denne konung med en betydlig och hotande styrka utanför Stralsund; och Stanislaus sjelf rådde nu mera till fredlig förlikning. — Då det gällde att öfvertala Stockholmsboarna till penningeförskott och till lån af fartyg, hade Stenbock

i sin ifver gifvit dem hopp om att snart återfå samma skepp, lastade med ryska, danska och sachsiska fångar. Nu var nära hälften af besagde flotta förstörd, och Stenbock hade på icke långt afstånd framför sig den rysliga utsigten att måhända sjelf blifva insperrad, kanske tillfångatagen, och det just af de förenade danska, ryska och sachsiska tropparna. — Han hade lofvat att från de eröfrade länderna återskicka stora summor, öfverstigande de af Stockholms-boarna förskjutna; men nu kunde han icke ens fylla härens oundgängligaste behof, utan nödgades med bref på bref begära från hemlandet mer både mynt, manskap och lifsmedel. — Han hade lofvat innan jul återföra konungen med seger och fred; men konungen hade envist stannat qvar i Turkiet och afslagit hvarje antagligt fredsanbud. — Allt detta tillsammans var ett förfärligt uppvaknande från hoppets och fosterlandskärlekens herrliga drömmar. Rådets varningar och olycksspådomar hotade att på ett rysligt sätt gå i fullbordan.

Hvad skulle nu Stenbock företaga? hvart vända sig? Första förslaget liksom konungens befallning var att rensa Pommern från fiender och sedermera inrycka i Polen. Men hela den styrka, Stenbock och Düker hade att använda, utgjorde ungefär 15- eller 18,000 man; och rundtomkring Stralsund lågo ryssar och sachsare mycket manstarkare, derjemnte väl förskansade och ofta uppmuntrade af sina egna furstars närvaro. De ledo väl af årstiden, men erhöllo både tillförsel och förstärkningar. Stenbock vågade ej ens försöka att angripa dem, eller att fullgöra första delen af Karls befallning, nämligen att *rensa Pommern från fiender*. För att hindra också andra delen deraf, nämligen tåget åt Polen, hade samma förbundsmagter från Greifswald till Grimme uppdragit kedjor af fästningsverk. *Att angripa en så väl förskansad och så öfverlägsen fiende*, skref Stenbock, *är högst betänkligt; häldst man derigenom lätt kunde tillintetgöra den enda*

lilla här, som återstår till konungens och fäderneslandets räddning. Om ock Stenbock lyckades bryta sig fram, så kunde han likväl icke komma in i Polen, utan att förut genomtåga en del af Preussen och detta lands konung hade förklarat sig anse hvarje dylikt företag som ett fredsbrott. [1]) Och i fall Stenbock äfven lyckades komma till Polen, hvad väntade honom der, annat än brist och hungersnöd i ett land, som under 10 års fälttåg blifvit förhärjadt; — och mördande krig bland ett folk, som hatade svenskarna och understöddes af både sachsare och ryssar; — och sist den sannolika utsigten att snart blifva stängd från hvarje tillfälle att få understöd ur Sverge, från hvarje möjlighet att kunna i nödens stund dit återvända. Sedan nu också Stanislaus ändrat tänkesätt och ej mer ville med väpnad magt truga sig till Polens konungadöme, hade Stenbock äfven förlorat hvarje utsigt att derstädes få något betydligt parti på sin sida. Under sådana omständigheter kunde han i Polen ingenting uträtta, ingenting annat vänta, än sin härs snara och fullkomliga förstöring.

En annan plan var att stanna i Stralsund, tills fiendernas troppar blifvit af vinterbelägringen upprifna, och vägarna sedermera genom frosten så fasta, att svenskarna kunde med lätthet gå fram, i hvad riktning, de ville. Men också detta förslag mötte flere och stora hinder. Rügen och Stralsund voro så utsugna, att de omöjligen kunde någon längre tid underhålla hela den svenska hären. Den skulle inom Stralsunds murar blifva af hunger förstörd, lika så snart som fienderna af vinterkölden derutanför. Karl hade också befallt Stenbock att genast angripa fienderna, på det ryktet om svenskarnas verksamma uppträdande i Tyskland skulle locka turkarna till ett nytt krig mot tsaren. I följe af ofvannämnde befallning

---

[1]) Rådsprot. d. 13 Dec. 1712.

och förhållanden, vågade Stenbock icke stanna qvar i Stralsund.

Tredje förslaget yrkade ett infall i Mecklenburg. Det var väl olofligt och olagligt att beträda en neutral magts område utan dennas tillåtelse, ja tvärtemot dess förbud. Men Mecklenburg ansågs i hemlighet gynna Sverge och var dessutom en mindre stat, hvars förolämpande icke medförde stora vådor. I det rika, hittills ohärjade landet kunde ock svenska hären bekomma god förfriskning. Vägen dit var ej heller ännu helt och hållet stängd. Men sina från Greifswald gående förskansningar ämnade fienden sträcka ända till Damgarten, för att sålunda ingerda svenskarna inom samma lilla hörn, der Johan Banér 1637 om hösten var innesluten.[1]) Att förekomma en sådan olycka, borde man genast inrycka i Mecklenburg. Hären skulle på sådant sätt komma i verksamhet och välstånd, och kunde sedermera antingen vända sig mot Danmark, eller ock i trakten af Stettin gå öfver Odern och enligt Karls önskan mot Polen, i fall så pröfvades nödigt och rådligt. Detta mecklenburgska tåg vann bifall af Maurits Vellingk, Düker samt af alla generalerna; också af Stanislaus Leczinski, hvilken medföljde och enligt Karls befallning hade afgörande rösten. Man finner dock, att längre fram, och när tåget ogillades af Karl och hotade taga ett olyckligt slut, har Vellingk påstått, att Stenbock borde mista hufvudet, emedan han icke efterkom konungens befallning att gå rakt mot Polen.

Ungefär en månads tid hade svenskarna legat på Rügen för att invänta den lofvade andra troppafsändningen från Sverge. Faran af att på ofvannämnde sätt blifva instängd hotade dock mer och mer. Stenbock drog derföre sin styrka in till Stralsund, utverkade också der understöd af borgerskapet, lemnade sedermera i staden en besättning af 2,000, och tå-

---

[1]) Se 7. 158—160.

gade den 21 Oktober med 14- eller 16,000 man vesterut och mot Damgarten. Regn och tramp försvårade vägarna, och ofta måste soldater och officerare, prester och läkare, vada i gyttjan nära till knäs och derunder en hvar bära sjelf sitt klädes- och matförråd och soldaterna dessutom de bräder, med hvilka man skulle hjelpa sig öfver Recknitz-floden och dess kringliggande moras. Det var endast med yttersta möda, som hästarna mägtade genom den djupa dyn framdraga trossvagnar och kanoner. Stundom fick folket tillbringa nätterna stående i gyttja och under bar himmel. Så anlände man till passet Damgarten. Här hade på vestra sidan en tropp sachsare tagit plats för att hindra gången öfver samma Recknitz. Men ett stycke söderut lät Stenbock, med tillhjelp af de medförda bräderna, några sina regementer vada genom ett moras, hvarest troppar aldrig förr kunnat taga sig fram. Medelst denna omväg gick det för sig att på ett obevakadt ställe komma öfver floden. Vid Damgarten blefvo de sachsiska tropparna genom Cronstedts kanoner drifna från stranden, hvarefter Düker också der lyckades verkställa öfvergången. Nu stod hela Mecklenburg öppet; och det väcktes ånyo fråga om, huruvida Stenbock skulle vända sig åt söder för att, som några ville, gå öfver Stettin mot Polen. Men de i allmänhet afskräckande vådorna af ett sådant företag äro redan omtalade. Dessutom hade fienderna följt efter Stenbock och stängt alla åt öster ledande vägar. Stenbock behöfde ock ännu någon tid stanna vid Östersjön för att invänta de förstärkningar, hvilka med det första borde från Sverge anlända. Han beslöt alltså tills vidare dröja i Mecklenburg. Som emellertid ryssar och sachsare hotade från öster och danskar från vester, beslöt han skaffa sig en stödjepunkt i Rostock. Borgerskapet vägrade, stängde portarna och drog till stadssidan alla båtar, på hvilka man kunde komma öfver floden. Svenska öfversten Bassewits lät då ett par knektar under nattens mörker

lägga sig i stora bakträg och på sådant sätt flotta sig öfver och från andra sidan tillbakaföra flere obevakade båtar, på hvilka sedermera svenskarna smögo fram och det så tyst och hemligt, att innevånarna icke visste något af förr, än porten öppnades och hela hären inryckte. I denna stad och dess omgifning förlade Stenbock tills vidare sina troppar, också för att der beqvämligare invänta den från Sverge lofvade andra tropp-afsändningen.

ÅTTONDE KAPITLET.

FREDSUNDERHANDLINGAR OCH STILLESTÅND.

Redan förut och ofta är omtaladt, huru England, Holland och Österrike ville hindra å ena sidan Sverges fullkomliga fall, och å den andra begynnandet af ett nytt polskt afsättningskrig. De, liksom flere andra stater, vacklade mellan olika känslor, viljande ena gången hejda, andra gången hjelpa, tredje gången stjelpa och plundra det arma och blottställda riket. Vellingk skildrade förhållandet på följande sätt: *svenskarna*, sade han, *likna en hop skeppsbrutna menniskor, omgifna af allahanda åskådare. Somliga bland dessa våga icke komma de olyckliga till hjelp af fruktan för det uppretade hafvet. Somliga räcka fram ena handen för att hjelpa, men också den andra för att mottaga dryg betalning. Några vänta på tillfälle att få plundra. De flesta åtnöja sig med önskningar och böner för vår räddning; men ingen vågar sig ut i stormen.*

Karl gjorde nu ett försök att dertill locka England. Han lofvade dess köpmän tullfrihet i Liff-, Est- och Ingermanlands hamnar, om blott samma magt ville hjelpa honom att från tsaren återtaga nämnde land-

skap. England tyckes dock hafva funnit den lofvade fördelen mindre säker än de uppoffringar, som fordrades för dess vinnande.

Men nya förhållanden alstrade vid denna tid en ny åsigt, hvilken begynte bryta fram och göra sig bland nordens statsmän gällande. Se här!

Hittills hade Sverge varit den stat, hvars eröfringspolitik och hotande öfvervälde hela norden fruktat. Under åren 1709 och 1710 försvann denna farhåga helt och hållet och lemnade rum åt en annan, nämligen den för Rysslands brådväxande öfvermagt och öfvermod. Konung August var högligen uppbragt öfver den hårdhet, hvarmed Polen blef af ryska troppar behandladt och utsuget; likaså öfver det förmynderskap, som Peter tillvällade sig öfver både honom och hans rike. Redan 1711 lät den sednare i hemlighet bjuda Karl förlikning. [1]) England misstyckte det högmod, tsaren, drucken af sina framgångar, stundom ådagalade; och i Danmark hyste mången samma tänkesätt, hvarjemnte de flesta längtade efter fred. Preussen var dock bland alla grannarna den stat, som först rätt klart insåg, huru vådligt för nordens folk Ryssland kunde blifva; och som äfven sökte kraftigt och i tid att hejda dess tillväxt. Redan 1708 hade ock Preussens konung afrådt Karl från tåget till Ukrän. [2]) I början af år 1712 gaf han svenska presten Brenner hemligt företräde i Berlin och skickade med honom till Bender anbud af vänskap och af 10,000 man hjelptroppar. [3]) Vid samma tid blef ock den förutnämnde

---

[1]) Riksark. Frisendorff till (Müllern?) d. 12 Juni, d. 17 Dec. — Kgl. Bibl. mscpt. Müllern till Vellingk d. 7 Maj 1711.

[2]) Riksark. Frisendorff till Müllern d. 12 Juni 1712.

[3]) Skokloster. Brunell till M. Vellingk d. 30 Mars 1712. Kgl. Bibl. mscpt. Müllern till Vellingk d. 28 April 1712.

Rosander [1]) till Karl den tolfte affärdad med följande förslag. Preussen, Sachsen och Polen skulle förena sig med Sverge och uppsätta en här af 60,000 man, med hvilka ryssarna borde drifvas tillbaka. Sverge skulle återfå så mycket möjligt af sina östanhafsländer; Preussen bekomma Elbingen och Vest-Preussen; August erkännas som konung i Polen, och Stanislaus erhålla något lämpligt skadestånd. Men Karl vidhöll orubbligt sin föresats, att icke sluta fred, så framt ej August nedlade polska kronan. Han tillät dock underhandlingens fortsättande genom Vellingk. Denne mottog Preussens ytterligare förslag, anbefallde detsamma hos konungen och sparade inga föreställningar. *Jag ber eder,* skref han till Müllern, *göra för konungen tydligt, att Sverge icke längre mägtar, enligt hans önskan, tvinga bundsförvandter och fiender att numera iakttaga de lagar och villkor, vi under vår lyckas dagar dem föreskrifvit. Jag är en alltför trogen undersåte, att icke önska en fred, med konungens ära så öfverensstämmande som möjligt. Men om Stanislaus frivilligt och på antagliga villkor nedlägger sin krona, så tyckes mig, att vår konungs heder är skyddad. För Sverge vore det en stor lycka att på sådant sätt och genom de ifrågavarande förbunden få tillbaka förlorade landskap, hvilkas återeröfring skulle eljest kosta oss många fälttåg.* I ett annat bref till Müllern yttrade samma Vellingk: *Preussen vill gerna förena sig med oss för att hejda Ryssland; och Preussens konung har bedt mig på allt sätt föreställa vår konung nödvändigheten häraf och af hans hemkomst. Om hans majestät dröjer, torde Preussen gå öfver till fienderna,* [2]) — I ett annat bref till Feif sommaren 1712 skref Vellingk: *säg konungen, hvad jag ej sjelf törs formligen säga honom; nämligen, att*

---

[1]) Se **23.** 143, 144.

[2]) Link. Bibl. M. Vellingk till Müllern d. 13 Juli 1712.

Sverge icke förmår sända mer folk till Tyskland; om det nämligen skall kunna försvara sig mot Danmark och mot tsaren, hvilken redan tagit östanhafsländerna jemnte en del af Finnland, och som nu hotar gripa Sverge i inelfvorna och bränna Stockholm. Svenskarnas tålamod är stort, dock ej så stort, att de vilja bli ryssar. [1]) Ej blott Vellingk utan svenska sändebudet i Berlin Frisendorff skref på samma sätt, och det till Karl sjelf. *Preussen,* sade han, *lofvar, att, om blott eders majestät kommer hit och sätter sig i spetsen för sina troppar, skola inom fjorton dagar Danmark* (?). *Polen och Preussen förena sig med Sverge och visa ryssarna tillbaka inom deras egna gränsor.* [2]) — *Jag är öfvertygad om Preussens uppriktighet härutinnan* [3]) skref Frisendorff på samma gång till Müllern. Men alla försök att beveka konungen voro fåfänga. Vellingk fick slutligen icke ens svar på sina bref.

Rysska statsmännerna voro ej blinda för faran. Schafirow bad tsaren *för Guds skull lemna Polen och Pommern, och ej med sitt djerfva framträngande reta och uppskrämma kringboende furstar.* [4]) Troligtvis anade man det ifrågavarande förslaget. Men Peter förutsåg, att den stora förbundsplanen skulle stranda på Karls oförsonlighet mot August; och lät derföre icke afskrämma sig från fullföljandet af sina afsigter. Han dömde rätt. Hela uppträdet är för öfrigt ett motstycke, till hvad vi förut berättat om det sätt, hvarpå tsaren 1704 borttog Narwa tvärtemot Patkulls varningar. [5]) men i förlitande på, att Karl skulle icke

---

[1]) S. st. M. Vellingk till Feif d. 9 Aug. 1712.

[2]) Riksark. d. 20 Juli 1712.

[3]) S. st.

[4]) Riksark. Frisendorff till Müllern d. 14 Sept. 1712.

[5]) Se **22**. 40.

ens genom en sådan förlust bevekas att öfvergifva sina planer mot August.

Men konung Fredrik i Preussen kunde ej ännu få i sitt hufvud, att Karl vore alldeles oblidkelig; utan mente, att Stanislaus borde än en gång erbjuda sig nedlägga kronan och dymedelst söka förmå Karl till förlikning. För att öfvertala till ett sådant förslag, skickade Preussen, enligt öfverenskommelse med konung August, sommartiden 1712 ett sändebud till den i Sverge då boende Stanislaus. Man erböd honom konungatitel, rikligt årsanslag, sina och sin drottnings arfvegods, kanske ock rättighet till tronen efter August; allt med villkor, att både Stanislaus och Karl erkände August som Polens konung. Sedermera skulle denne jemnte Preussen och Sverge jaga ryssarna tillbaka. Stanislaus, som i Stockholm nyss med så mycken häftighet drifvit på krig och på Stenbocks utrustning, var nu genast färdig till fred och till öfverläggning om det preussiska förslaget. Han framställde detsamma för rådsherrarna i Stockholm. Dessa visste ganska väl, att hufvudpunkten, nämligen erkännandet af August som Polens konung skulle aldrig af Karl bifallas. De hade ock nyss förut erhållit skrapor för några åtgerder, stridande mot detta konungens tänkesätt. Ifrågavarande förslag kom äfven just i samma dagar, som, till följd af Stenbocks uppträdande i Stockholm, hela hufvudstaden och äfven en del af rådet och riket voro försatta i en öfverspänning af mod och förhoppningar. Rådet svarade alltså denna gång helt och hållet i Karls anda; nämligen: *att erkännandet af August vore stridande mot Karls, mot Stanislai och mot Sverges ära. Vi hafva,* tillade de, *en konung, som lärt oss försvara rättvisan af hans och af hans vänners sak. Vi hafva ock i ordning en krigshär, som under Stenbocks anförande skall snart göra samma rättvisa gällande* o. s. v. Det var egentligen Arvid Horn, Gustaf Cronhielm och Nils Gyllenstierna, som förestafvade detta utlåtande. Stanislaus svarade: *jag*

kan ej inbilla mig, att detta är de gode herrars riktiga allvar; utan tror, att åtskilliga kinkiga förhållanden tvungit dem till sådana ordalag. [1]) *Och hvad äran beträffar,* mente han, *är den för mig större att nedlägga polska kronan, än att längre låtsa densamma bära.* Han beslöt verkligen att, enligt Preussens önskan, söka förlikning, och skickade genast, det var i Juli 1712, till sina polska vänner flere bref, i hvilka han omigen gaf tillkänna sin åsigt. Många polackar, alldeles utledsna vid ryska troppar och inqvarteringar, vände sig med dessa bref till konungen i Preussen och bådo honom pådrifva försoningen och skaffa dem fred. Tillika, och redan i Augusti, skickade Stanislaus från Sverge ett serskildt sändebud till Bender att för Karl tillkännagifva nämnde sitt beslut. Karls svar den gången känna vi icke; men några veckor efteråt skref han till Stanislaus följande ord: *jag är fullt öfvertygad om, att eders majestät med lika mycken kraft nu som fordom söker upprätthålla den krona, till hvilken eders majestät har full rättighet.* Och i ett annat bref försäkrade Karl den 27 September, *att han aldrig skulle erkänna August som konung i Polen.*

Ryktet berättade emellertid, att sultanen ämnade omigen bryta med tsaren och uppsätta en stor här under Karls befäl. Man befarade, att denne, sålunda förstärkt, skulle med förra tidens kraft och lycka störta öfver sin mest hatade fiende August och föra kriget in i Sachsen och i Tyskland. Preussen gjorde derföre ett nytt försök i samma väg som förut; och i afsigt att understödja Stanislai böner. Nyssnämnde Eosander fick åter i uppdrag att bedja Karl för all del skynda hem och försona sig med August och

---

[1]) Riksark. Brefvexling mellan Stanislaus, Horn, Müllern, Vellingk. Juli—Sept. 1712.

Rådsprot. Juni—Aug. 1712.

förena sig med honom och med Preussen, allt detta till sitt eget rikes räddning.[1]) Men Karl förkastade genast det oftanämnda hufvudvillkoret, och det på grund af sitt gamla skäl, nämligen misstroendet till konung August. Då skickade preussiska konungen till Eosander ett nytt bref, hvari han upprepade sina förra anbud och försäkrade, att August de samma gillat, och att man till och med torde än mer jemnka på villkoren. Hvad Karls misstroende mot August beträffade, erböd sig konungen af Preussen *att ansvara för fullgörandet af hvarje punkt och att sedermera gerna hjelpa till att drifva ryssarna tillbaka inom dessas fordna landamären.* Tillika förklarade han, att Karl borde genast och nödvändigt skynda hem, på det allting måtte kunna lättare både uppgöras och utföras.[2]) Vellingk fortfor att understödja planen. Han påstod ock, att konungen i Preussen med flit lockat tsaren och de härjande ryssarna att stanna qvar i Pommern; *ty,* skref Vellingk, *Preussen hoppas, att detta qvardröjande skall uppreta svenska konungen och locka denne att öfvergifva planerna mot August, hvilka ländt blott till förderf för honom sjelf och för det folk, Gud honom anförtrott; och att hans majestät skall i stället företaga sig att bortjaga och utrota ryssarna, dessa menskligheters plågoris.*[3]) Men alla försök voro fruktlösa, och Eosander måste med oförrättadt ärende vända tillbaka.

Det mesta af denna underhandling föreföll, innan ännu Stenbock och Stanislaus i September 1712 lemnade Sverge. Hela saken tyckes hafva blifvit hållen

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Konungens af Preussen förhållningsbref för Eosander den 16 Aug. 1712.

[2]) Riksark. Acta Histor. Konungens af Preussen bref till Eosander d. 13 Sept. 1712. Original i chiffer och egenhändigt underskrifvet.

[3]) Link. Bibl. M. Vellingk till Müllern d. 19 Okt. 1712.

mycket hemlig, men drefs åtminstone hittills på fullt allvar af båda de främmande furstarna.

Knappt landstigen på Rügen, möttes Stenbock omigen af ungefär samma förslag, fastän dolda under rådplägningar om fångarnas utvexling och om allmän fred; och nu mera drifna mindre af Preussen än af August sjelf. Stenbock och sachsiska gunstlingen Fleming höllo hemliga samtal om nämnde mot Ryssland riktade plan. *Tänk!* skref Stenbock till Fleming, *tänk, min käre broder, hvilken välgerning du skulle bevisa hela Europa genom att sätta en dam mot den öfversvämning, hvarmed vår ryska granne hotar. — Saken,* svarade Fleming, *är svår; men jag skall troget arbeta derpå.* August sjelf beklagade, att *han, hindrad af Menschikows närvaro, ej fick tala med Stenbock så fritt, som han ville.*

Stenbocks uppförande började dock vid denna tid blifva något tvetydigt. Sjuklig och med bedragna förhoppningar, önskade han visserligen, att en allmän fred, eller åtminstone en förlikning med August måtte komma till stånd. Men han fruktade, att Karl aldrig skulle gilla andra sidans oeftergifliga villkor, om Augusts qvarblifvande i Polen. I början vågade fördenskull icke Stenbock sjelf ingå på någonting sådant. I bref till Karl har han tvärtom haft gäckade tal om Stanislai afsigt att nedlägga kronan, och beskrifvit, huru denne, *som en from och dygdig herre, umgicks med klostertankar och filosofiska drömmar.* Stanislaus var likväl envis, och den tryckande nöden tvang slutligen Stenbock att inlåta sig i nämnde plan. Af fruktan för Karls misshag, ville han dock förskansa sig bakom Stanislaus och sina krigskamrater. Dessa sammankallades till en gemensam öfverläggning, hvarvid Stanislaus framställde först omöjligheten för Sverge att bära det nuvarande kriget, och sedermera sin egen beredvillighet att för Sverges och dess konungs räddning nedlägga polska kronan. Alla generalerna betygade sin redebogenhet *att med blind lydnad uppoffra*

sista blodsdroppan i sin konungs tjenst. Men att de, mensklige att döma, icke kunde föreställa sig något lyckligt slut på det nu företagna fälttåget; serdeles när de betraktade sitt eget olyckliga tillstånd, fiendernas öfvermagt, landtfolkets obenägenhet o. s. v. *De gillade derföre och underskrefvo med all vördnad hans polska majestäts ädelmodiga plan, att för fredens vinnande uppoffra sin krona; och de anhöllo ödmjukast, att hans polska majestät måtte hos hans svenska majestät understödja samma åsigt af saken.*

Strax efter intåget i Mecklenburg höll Stenbock ett nytt möte med Fleming och Stanislaus. Då beslöts omigen, att den sednare skulle resa till Bender för att söka öfvertala Karl. Att förbereda saken, skickades general-löjtnant Taube med bref från både Stenbock och Stanislaus. Den sednare skref bland annat följande: *det är jag, som, oaktadt grefve Stenbocks motsträfvighet, öfvertalat honom att ingå i närvarande underhandlingar med grefve Fleming. Denne sednare har försäkrat, att, så framt jag afsäger mig polska kronan, vill konung August öfvergifva ryssarna och sluta fred med Sverge. Sverge behöfver en sådan fred. Det kan ej i längden försvara sig mot så många fiender, och grefve Stenbocks troppar befinna sig i så ömkligt tillstånd, att de ej länge kunna hålla fältet. Jag besvär derföre eders majestät att fästa uppmärksamhet vid sin egen helgade person; vid det utblottade tillstånd, hvartill dess rike blifvit bragt; vid svårigheten att der utrusta en ny flotta och en ny här; slutligen ock vid allmänna ställningen i vår verldsdel. Jag vill icke vara den olycksman, som föranleder utgjutandet af så mycket blod, eländet i så många riken, kanske ock eders majestäts egen olycka. Jag kan icke bibehålla mig i Polen utan med stöd af svenska vapen, och således aldrig derstädes regera med någon lycka eller tillfredsställelse. Jag ber derföre eders majestät uppdraga åt grefve Vellingk eller åt grefve Stenbock att med konung August uppgöra pol-*

ska angelägenheten på ett sätt, som länder till eders majestäts ära, Polens och Sverges välfärd och min personliga hugnad. Tillfället är gynnande; konung August fredligt stämd mot Sverge och färdig att öfvergifva Ryssland. Eders majestät torde då ock få fred med Danmark och återbekomma nu förlorade landskap. Men om eders majestät ogillar dessa mina tankar, så är jag skyldig underkasta mig eders majestäts vilja, och skall uppoffra mig för dess bästa och dö i ledet af dess troppar. [1]) Men då Vellingk kort derefter fått del af samma bref, sade han: *detta är icke rätta sättet. Det ädelmod, konung Stanislaus visat, skall fastmer egga konung Karl att söka öfverträffa honom medelst än större ädelmod. Så länge konung Stanislaus säger, att det är för Sverges skull, han vill göra denna uppoffring, skall vår egen konung dertill aldrig samtycka. Orätt är ock att hafva talat om den fara, hvari vår konungs person sväfvar; ty vi veta ju, att hans majestät icke aktar någon sådan. Bättre hade varit, om konung Stanislaus åberopat blott sitt eget fäderneslands hotande olycka och begärt vår konungs tillåtelse att densamma förekomma.*

Ofvannämnde till Karl afsända bref hafva för öfrigt sin stora märkvärdighet. Ej en månad hade Stenbock och Stanislaus varit i Tyskland och sett saken på nära håll, förr än de förklarade polska krigets fortsättning omöjlig och fredens afslutande nödvändig; och således helt och hållet öfvergingo till samma åsigt af saken, som den de några månader förut häftigt bekämpat, då den yttrades af rådsherrarna i Stockholm.

Med samma bref kom emellertid Taube icke längre än till Breslau. Der mötte honom Karls befallning att

---

[1]) Riksark. Acta Historica.
Stanislaus till Karl. Rostock d. 7 Nov. 1712.

vända tillbaka.[1] Orsaken var ej blott vanlig ovilja mot August, utan troligtvis ock sultanens kort förut visade fiendtliga sinnesstämning mot Ryssland. I hopp om ett nytt ryss-turkiskt krig, ville Karl icke höra talas om några eftergifter. Han ogillade ock det samtal och den brefvexling, Stenbock haft med Fleming och med andra utländska generaler och förbjöd allt dylikt. Om preussiska hofvet gjorde några ytterligare framställningar af ofvannämnde art, skulle Stenbock sådana afböja; *ty*, skref Karl, *vi hoppas få med oss så många turkar och tartarer, vi önska; och äro färdiga att tåga inåt Polen, så snart hästar kunna erhållas.*[2] Sådana voro de förhoppningar och löften, med hvilka Karl sökte dåra sig och Stenbock: och detta just i samma dagar, som ovänskapen mellan honom och sultanen samt tartarkhan mer och mer utbröt och kalabaliken började förberedas.[3]

Stanislaus kunde emellertid ej längre återhållas. Gång på gång skref han till Stenbock: *jag måste till eder konung för att göra slut på denna blodsutgjutelse. — Jag har beslutat offra mig för Sverge och Polen,*[4] o. s. v. Den 18 November lemnade han ock Mecklenburg för att begifva sig till Bender, hvarvid både Stenbock och Düker, så mundt- som skriftligen, bådo honom föreställa Karl ofvan uppräknade ställningar och förhållanden. Förklädd och på omvägar, anlände han till Moldau; men ej förr än dagarna af kalabaliken vid Bender, d. v. s. kring den 1 Februari

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Ett anonymt memorial. Fr. min. br. d. 9 Febr. 1714.

[2]) Köpenhamns Geheime-Ark. Acta rörande Fredrik den IV:s historia. Karls bref till Stenbock d. 2, 13 och 14 Dec. 1712.

[3]) Se **23**. 80—86.

[4]) Bref i Danska Geheim. Ark.

1713. Huru Karl äfven då och sedermera afvisade dessa fredsförslag, är redan omtaladt. [1])

För att. som det hette, trygga denna Stanislai resa, hade Fleming föreslagit en allmän vapenhvila, och man tycktes nu mera tänka på möjligheten af en allmän fred; i hopp nämligen, att Karl skulle genom Stanislai personliga ankomst och böner bevekas. För Stenbock var det likväl ganska svårt att afsluta något stillestånd. Han egde dertill hvarken uppdrag eller fullmagt. Han visste dessutom, att bland de skäl, Karl använde att locka turkarna till krig mot Ryssland, var också löftet om Stenbocks angrepp mot samma magt. Om nu i dess ställe en vapenhvila afslutades, torde turkarna anse den som ett brott mot gifvet löfte, som ett bevis på svenskarnas svaghet och som ett skäl för sultanen att inställa hvarje mot Ryssland tillämnadt företag. Huru häftigt Karl skulle öfver en sådan sakernas vändning vredgas, var för Stenbock lätt att begripa. [2]) — Men svenska hären, utmattad och utblottad, behöfde hvila. Stenbock behöfde ock oundgängligen att få tills vidare stanna vid Östersjöns strand för att invänta den lofvade förstärkningen från Sverge; och han hyste kanske i bottnen af sitt hjerta en gnista hopp om framgång i Stanislai företag. Han beslöt alltså ingå stilleståndet; men dristade icke göra det på eget bevåg. Innan ännu Stanislaus afreste, höll derföre Stenbock en stor rådplägning med icke blott nämnde konung, utan ock med härens alla generaler och öfverstar, till och med öfverst-löjtnanter. Efter framställningen af skälen för och mot, tillstyrkte nämnde herrar en vapenhvila såsom varande nödig och nyttig, hvarpå Stanislaus i allas närvaro befallte Stenbock söka en dylik afsluta. Emedan nu Karl tillerkänt nämnde Stanislaus sista och afgörande ordet i

---

[1]) Se **23**. ss. 126, 131, 138, 139, 140, 163.

[2]) Se **23**. 76.

fråga om krigets ledning, ansåg sig Stenbock förbunden att lyda och tillika tryggad mot alla efterräkningar. Stanislaus gaf honom till yttermera visso skriftlig befallning härom. *Jag ålägger eder*, så lydde orden, *att sluta stillestånd med fienderna samt skydda de svenska tropparna; medan jag söker öfvertala eder konung till åtgerder, som äro enliga med hans verkliga fördel. Personligen skall jag ock hos honom ansvara för vapenhvilan*,[1]) o: s. v. Dagen efter Stanislai resa, blef ock ett stillestånd på 14 dagar afslutadt.

Alla de underhandlande uppmuntrade emellertid hvarandra till ett rus af fredliga förhoppningar, liksom svenskarna till ett af krigiska några månader förut i Stockholm. August, Fleming, Stenbock och Menschikow m. fl., och, som det säges, äfven Stanislaus, kommo tillsammans på ett stort gästabud, hvarest flödade ungerskt vin och ståtliga tal om den nordens frid, som man hoppades genom Stanislai sjelfuppoffring snart kunna återupprättas; och i alla härarna utdelades ordet *Frid* till lösen och kännetecken.[2])

Stenbock och Düker fruktade dock, att konungen skulle ogilla denna vändning af sakerna. De sökte derföre ytterligare och med all flit framlägga fördelarna af den påbegynta underhandlingen. *Om*, skrefvo de, *om eders majestät icke bifaller förslaget till fred med August och med Danmark, så kunna våra menskliga ögon ej annat se än en olycklig utgång. Men, om denna enskilda fred antages, då kan eders majestät sedermera tvinga ryssen efter sitt eget behag.* Knappt hade Karl fått deras skrifvelse, förr än han på ögonblicket aflät till Stenbock följande svar: *vi hade aldrig kunnat förmoda, att i underståtl eder*

---

[1]) Dansk. Geheim. Ark. St. Leczinski till M. Stenbock. Schwan d. 11 Nov. 1712.

[2]) Brokind. Ett bref från Hamburg d. 2 Dec. 1712.

företaga en så oerhörd och oförsvarlig sak, som att utan vår serskilda fullmagt sluta ett stillestånd. Edert förfarande strider twärtemot vår fördel, hvarföre vi detsamma alldeles ogilla. Vi befalla eder nu att, enligt eder undersåtliga pligt och lydnad, genast vid ankomsten af detta bref upphäfva stilleståndet och angripa fienden, och detta utan att låta eder hindras af några gifna löften, hvilka äro ogilltiga, emedan de tillkommit mot vår befallning. Hädanefter skolen i förr våga det allra yttersta, än göra något. som strider mot våra föreskrifter. Detta bannebref befallde Karl skulle för Stenbock uppläsas i närvaro af alla generalspersoner och regementsofficerare. Det tyckes dock ej hafva kommit fram förr, än i April 1713, när Stenbock redan var innesluten i Tönningen.

Men redan långt förut fick nämnde fältherre veta, att Karl högeligen ogillade icke blott stilleståndet utan ock tåget till Mecklenburg i stället för till Polen. Detta oroade och bragte honom alldeles ur jemnvigten. Han vågade ej numera att inför den retade konungen öppet vidhålla sin tillförene uttalade åsigt om vapenhvilans och fredens nödvändighet; utan tillgrep hvarjehanda sätt att urskulda sig sjelf och det afslutade stilleståndet; t. ex. att det skett på konung Stanislai befallning; — att det skett mot Stenbocks vilja; — att Stenbock aldrig haft med det samma och med fredsunderhandlingen något allvar. utan blott velat vinna tid, o. s. v. Det är sorgligt att läsa dylika ord. Men det var icke blott Stenbock, utan ock Horn. Vellingk, Tessin, Nils Gyllenstierna, ja nästan alla rikets förnämsta män, som under denna mer och mer förfärliga riksstorm svigtade fram och tillbaka för de vexlande vågorna af konungens orubbliga vilja och hotande vrede å ena sidan, och å den andra af fäderneslandets växande olyckor och blifvande undergång. Ingen visste rätt, hvad han skulle göra eller företaga. När Vellingk fick veta, att Karl helt och hållet förkastat Preussens och Stanislai anbud, skref han: *jag*

har nu erhållit underrättelse om hans majestäts beslut; och som Paulus tager jag mitt förstånd till fånga under lydnaden, och i hopp och bön, att den allsmägtige Guden måtte hjelpa vår nådige konung. [1])

NIONDE KAPITLET.

SLAGET VID GADEBUSCH.

Tsaren och konungen i Danmark hade aldrig varit rätt nöjda med berörde stillestånd, och den sist-

---

[1]) Riksark. Acta Histor. M. Vellingk till Müllern d. 13 Febr. 1713.

Karl och några hans försvarare påstå, att August icke hade allvar med sin om hösten 1712 erbudna fred, och att han ville genom stilleståndet blott skaffa danska hären tid att från Holstein framrycka och förenas med de andra förbundstropparna. Mycket är skrifvet och mycket kan skrifvas härom både för och mot. Sannt är, att Augusts och Flemings ord voro i allmänhet icke att lita på. Sannt är ock, att sedermera har August, liksom Stenbock, påstått sig aldrig hafva haft allvar med stilleståndet. Men möjligt och äfven sagdt är, att detta sista påstående var hos båda en nödlögn, med hvilken August ville blidka tsaren, liksom Stenbock på samma sätt Karl. Ganska besynnerligt är likvisst, om man vågat drifva och kunnat dölja den mot tsaren rigtade delen af underhandlingen, fastän denne sjelf var tillstädes i Tyskland och deltog i det öfriga rådplägandet om fångvexling och allmän fred. Oss synes likväl, att de fleste och vigtigaste skälen tala för uppriktigheten af Augusts anbud äfven vid denna tid; och vi hafva med stöd af hittills kända handlingar ej kunnat uppfatta den märkvärdiga företeelsen på annat sätt, än här ofvan framställdt blifvit. Att Preussens underhandling våren och sommaren 1712 var på fullt allvar, är redan tillförene anmärkt.

nämnde tyckes hafva detsamma först brutit. *Vi måste*, skref han, *med gemensamma krafter krossa Stenbock och hans 18,000 man, hvilka utgöra den sista rörstaf, på hvilken svenskarna stödja sitt öfvermod.*

Stenbocks belägenhet var ganska vådlig. Den andra troppafsändningen från Sverge hördes icke af, och de på stället varande regementerna började lida brist. I öster stodo ryssar och sachsare, och från vester kommo danskar; alla tillsammans utgörande en här, tre, kanske fyra gånger så stark som Stenbocks. Svenskarna uppsnappade ett bref, som ådagalade fiendernas afsigt att omringa och instänga dem i Wismar eller allra häldst i Rostock. Detta afgjorde Stenbocks beslut. Han tågade från Rostock vesterut för att angripa den danska här, som från Holstein inryckt i Mecklenburg. För att hindra ryssar och sachsare komma efter, lät han bakom sig rifva alla broar, och för att påskynda eget tåg, lät han, så vidt möjligt, knektarna sitta upp på hästländen bakom ryttrarna. Så skyndade han framåt, tagande vägen mellan Schwerinersjön och Wismar. Fienderna trodde i början, att han ämnade innesluta sig i nämnde fästning och hoppades, att han der skulle inom kort blifva genom brist och hunger tvingad att dagtinga. Men när tåget gick förbi Wismar och än längre vesterut, förstodo de afsigten och skyndade efter. De sökte tillika genom låtsade underhandlingar om stilleståndets förlängning locka honom att stanna. Men Stenbock lät sig hvarken upphinnas eller bedragas. Den 8 December sent om qvällen anlände han till grannskapet af det vid Gadebusch stående danska lägret, och detta så oförmodadt, att konung Fredrik den fjerde knappt en timme förut erhöll underrättelse om sin fara. Stenbock deremot visste ganska väl, både hvar han var, och hvad han vågade, och utdelade qvällen förut till sina öfverstar en skrift, hvari han uppmanade dem och deras troppar till det mest oförfärade mod, såsom

enda medlet att rädda både sig sjelfva, fäderneslandet och äran.

Stenbock var under hela denna tid mycket sjuklig och led morgonen den 9 December af svåra stenplågor. Dock satte han sig till häst, red framåt och tog den blifvande valplatsen i ögnasigte. Läget var icke gynnande. Danskarna med snart ankommen sachsisk förstärkning utgjorde 24- till 26,000 man, hvilka hade framför sig dels en skog, dels en dal med ett träskartadt vattendrag. Svenskarna voro 16, några säga blott 13,000 man. De skulle framrycka på trånga och svåra vägar, utsatta för danskarnas kanoner, och med vinden, och stundom med ett snöglopp midt i ansigtet. Men, det gällde att segra eller dö; ty deras förråder voro nära slut, och bakom dem på blott några mils afstånd nalkades ryssar och sachsare. Fram-på förmiddagen anlände verkligen Fleming med 4 regementer rytteri och 2 bataljoner fotfolk. Inom några timmar kunde måhända de öfrige sachsiska och ryska tropparna komma efter, och om dessa kunde före striden hinna till stället, var Stenbocks nederlag oundvikligt. Intet ögonblick var således att förlora. Fältropet: *med Guds och Jesu hjelp* utdelades, svenskarna ryckte fram och vid middagstiden började striden.

Stenbocks artilleri var icke blott mycket talrikare än det danska, utan ock jemnförligt mera kraftigt och verksamt, genom de stora förbättringar, Cronstedt infört, om hvilka mera framdeles. Detta artilleri tågade i spetsen för svenskarna. Kommet inom skotthåll, öppnade det en så mördande eld, att fiendens leder sletos i trasor. Svenska högra flygeln lyckades snart nog att drifva sina fiender undan. Den venstra deremot hade måhända förlorat fältet; om ej Stenbock, oaktadt sina svåra plågor, skyndat dit och lyckats återställa ordningen. Hårdast blef dock striden mellan båda härarnas fotfolk. Rakt emot fiendens eld framtågade svenska knektarna med gevär på axel och utan att rygga tillbaka, fastän på alla sidor kamrater

stupade. Först vid 15 stegs afstånd fälldes geväreu och aflossades första salvan, hvarpå soldaterna med bajonetten angrepo sina fiender. Men dessa försvarade sig tappert. Det uppstod utefter hela linien nära nog en rad af envigen mellan blåa och röda rockar, hvilka, blandade om hvarandra, ville i sin förbittring hvarken gifva eller taga förskoning. Serdeles märkvärdig blef kampen på svenska fotfolkets yttersta venster, der öfverste-löjtnant Rutger Fuchs och major Karl Leonard Leionhufvud, i spetsen för hvar sin bataljon dalkarlar, hade att rycka fram mot danska lifgardet och dess väl underhållna eld. Fuchs fick det ena såret efter det andra; men deltog lika oförfäradt i striden. Flere bland kompanierna förlorade nästan alla sina officerare; men med beundransvärdt mod och lugn höllo sig dock dalkarlarna sjelfva i ordning, gingo oförryckt framåt och lossade sin salva först på så nära håll. att stora skaror af danska gardet föllo till jorden. Nu uppstod också här mellan tropparna ett slags envig man mot man; till och med mellan Fuchs och danska gardes-öfversten Glasenap, hvilken sednare slutligen föll i sitt blod. Fuchs sjelf hade nu erhållit icke mindre än sex sår, men vek ännu icke bort från sina krigare. Strax derpå krossades dock högra benet, så att han blef liggande på fältet. Dalkarlarna trängde likväl ytterligare framåt under major Lejonhufvud. Men om några ögonblick fick denne en muskötkula i venstra armen. Han följde dock sina bussar, tills slutligen danska gardet var dels tillintetgjordt, dels drifvet på flykten. Dalkarlarna hade sjelfva fått 199 döde och 92 sårade.

Danska konungen deltog i striden och sökte upprätthålla de sinas mod; men efter två timmars fäktande nödgades han och hans troppar draga sig tillbaka. De förlorade fyra tusen fångna och två- till tre tusen döda eller sårade jemnte 13 kanoner och lägret, som likväl icke var synnerligen väl försedt. Svenskarnas förlust tyckes hafva varit omkring 500

döda och 1000 sårade. *Näst Gud*, skref Stenbock, *hafva vi Cronstedt och hans kanoner att tacka för denna seger. Men*, tillade han på ett annat ställe, *sådana soldater och sådana undersåtare, som svenskarna, finnas icke i hela verlden. En dylik förening af det mest otyglade mod och den bäst tyglade ordning har aldrig haft sin like.* Den unge, sedermera ryktbare Morits af Sachsen, som deltog i samma strid, omtalade sedermera med beundran, *huru svenska soldaten icke ens böjde sig ned för att plundra en vid foten liggande fiende förr, än sådant blifvit af befälet tillåtet.* Hela Europa hade väntat underrättelse om Stenbocks fullkomliga nederlag och tillintetgörelse. Med förvåning fick man i stället underrättelse om en ny af honom vunnen seger; en seger, som åter gjorde hans och svenskarnas hjeltemod till mål för Europas beundran. Man utgaf en skådepenning, som föreställde huru solguden framilade öfver den i djurkretsen strålande stenbockens tecken, en dubbel anspelning på det namn, segraren har, och på den tidepunkt, då segren tillkämpades.

Karl, hvilken blifvit förtörnad öfver det slutna stilleståndet, blidkades genom det snart derefter kommande segerbudet. Nu och nu först utfärdade han för Stenbock den länge väntade utnämningen till fältmarskalk.

TIONDE KAPITLET.

DEN ANDRA TROPPAFSÄNDNINGEN.

Vid afseglingen från Sverge i September 1712 hade Stenbock önskat, det alla till Tyskland ämnade troppar och förråder skulle genast medfölja. Detta kunde ej ske; dels af brist på fartyg, dels emedan

allt manskapet icke hunnit samlas. Stenbock begaf sig derföre, som berättadt är, till Tyskland, med hvad som förefanns; och efter utdelad befallning, att det öfriga skulle ofördröjligen komma efter.

Men vi hafva sett, huru det gick med hans egen fraktflotta; huru dess ena del af danskarna förstördes utanför Rügen, och huru den andra flydde tillbaka till Karlshamn. Dagen efter dess återkomst skyndade landshöfding Adlersten dit, sammankallade skeppare och sjöfolk och sökte öfvertala dem att genast återvända till Pommern. Men de fordrade att dessförinnan bekomma innestående löner och frakter; och derjemte tid till de skadade skeppens iståndsättande. För de små farkosterna och dessas besättningar kräfdes numera också lika aflöning, som för de omtalade stora spaniefararnas. Adlersten hade hvarken medel eller magt att på eget bevåg detta afgöra. Förfrågningar skulle skickas till och svar inväntas från Stockholm, och detta drog länge ut. Sjöfolket blef än mera uppskrämdt, då det snart fick veta, huru de qvarlemnade kamraternas fartyg blifvit utanför Rügen tagna eller brända. Redarne förbjödo dem ock att gå ur stället, innan ofvannämnda fordringar blifvit fullgjorda. Sjömännen förde nu sin talan så djerft, att Adlersten, uppretad, sökte med en örfil tysta en bland de oförsyntaste; hvarpå de andra hotade gå hem och öfvergifva alltsammans.

I Stockholm hade emellertid rådet och i synnerhet Arvid Horn sökt påskynda denna sednare utrustning; och, emedan kronan icke egde några medel, tyckes rådet hafva omigen på 1713 års skatter skaffat enskilda förskott. [1]) Penningar nedkommo till Adlersten, och i medlet af Oktober var det mesta, som hörde till den andra fraktresan, i ordning. Af fruktan för danska örlogsflottan, vågade likväl lastdragareskeppen icke utan skydd af den svenska begifva sig

---

[1]) Rådsprot. Okt. 1712.

ut på hafvet. Men också i Karlskrona rådde samma brist och villervalla; och till råga på olyckan hade en härjande farsot inritat sig bland sjöfolket, så att under de sednare höstmånaderna dogo 1,200, och 5,000 lågo på en gång sjuka. En svårighet var ock, att gamle Wachtmeister ville återigen anföra tåget. Slutligen blef också han af den allmänna smittan angripen; då rådet passade på och uppdrog öfverbefälet åt Wattrang. som bland amiralerna hade mesta anseendet.[1]) Efter mycket besvär och krångel blef ändtligen i medlet af December alltsammans färdigt; nämligen sextiofem lastdragareskepp med 2,000 ryttare samt en nödig mängd örlogsfartyg till betäckning. Den 16 December gingo de till sjös; men måste för stark motvind redan den 20 vända tillbaka, örlogsflottan till Hanö och fraktskeppen till Karlshamn. Den 23 sökte man föra de sednare ut till nämnde Hanö; men måste för stormande motvind återvända. Den 28 December gingo båda flottorna för tredje gången till hafs, och kommo nu så långt i söder, att de sågo tyska vallen. Men då kastade vinden om; och en sunnanstorm dref fartygen åt norden igen, under det sjömörker betäckte hafvet. Sjelfva örlogsflottan led mycket. Af fraktskeppen återkommo 40 till Karlshamn, 3 förliste och omkring 20 skingrades till Karlskrona, Kalmar eller Gottland. Blott tvänne smärre farkoster uppnådde tysk hamn och 40 på dem befintliga ryttare var den enda undsättning. Stenbock erhöll. Efter detta olyckliga slut måste för vinterns och isens skull alla ytterliga försök inställas;[2]) — och i fall äfven dessa 2,000 man lyckats komma öfver, månne de mägtat bereda en annan utgång på fälttåget?

---

[1]) Fr. min. br. d. 14 Nov. 1712.

[2]) Rådsprot. d. 3 och 10 Jan. 1713, der det sages, att af hela transportflottan icke mer än 22 skepp funnos samlade på ett ställe.

Stenbock och hans nöd ropade emellertid högljudt om hjelp. En ny sändning af folk och förråd var ock under Februari och Mars 1713 föremål för lifliga öfverläggningar mellan rådet och Hans Wachtmeister. Horn, Nils Gyllenstierna och Tessin ämnade sig till Karlskrona för att skynda på utrustningen; men blefvo från denna resa, ja från hvarje befattning med hela saken hindrade genom ett just nu från Karl ankommet bref, som satte Gustaf Cronhielm ensam till uppsyningsman öfver sjöväsendet och till pådrifvare af troppafsändningarna.[1]) Genom fraktflottans olycka vid Rügen hade nämligen Wachtmeister kommit i Karls onåd, och blef af sådan orsak satt under nämnde Cronhielms ledning. Den gamle general-amiralen blef ganska uppbragt, och det så mycket mer, som Cronhielm icke hade om sjöärenderna ringaste kännedom. Det gick så långt, att den hetlefrade gubben en gång drog i vredesmode värjan mot Cronhielm.[2]) Han sökte ock att hos rådet både rättfärdiga sitt eget förhållande, och att blifva befriad från sin nya förman, och tillika att också denna gång få i egen person anföra flottan.[3]) Men snart fick man veta, huru Stenbock blifvit i Tönningen så instängd, att han numera kunde endast från Nordsjön erhålla någon hjelp. Kort derefter kom äfven underrättelsen om kalabaliken vid Bender, och att konungen blifvit förd fången nedåt Adrianopel; likaså, att ryssarna med stor öfvermagt inbröto i Finnland. Allt detta tillhopa förorsakade mycken förvirring och nedslagenhet. Man gjorde dock några försök att från Nordsjösidan skaffa hjelp åt Stenbock; hvarom mera framdeles.

---

[1]) Rådsprot. Rådets bref till Karl d. 31 Mars 1713.

[2]) Fr. min. br. d. 24 Juni 1713.

[3]) Rådsprot. d. 21 Jan. och 25 Febr. 1713.

ELFTE KAPITLET.

INFALLET I HOLSTEIN.

Strax efter slaget vid Gadebusch gingo ryssar och sachsare något tillbaka och slöto sig tillsammans för att kunna göra Stenbock motstånd, i fall denne skulle dem angripa. De slagna danskarna drogo sig deremot åt vester och samlades nära holsteinska gränsen. Midt emellan båda dessa härar stodo svenskarna. Fienderna utgjorde tillsammans 36,000 man; Stenbock räknade numera blott 11- eller 12,000 och dessa uttröttade, hungrande, också efter segern nedslagna. Hvad skulle han med dem företaga? En plan var att kasta sig in i Wismars fästning och der trotsa fienden; men man skulle der få att trotsa äfven hungern; ty stadens förråder voro ej beräknade för så många munnar. — Andra hafva både då och sedermera påstått, att Stenbock bort i första segerfarten skynda mot ryssar och sachsare, slå dem ur fältet, jaga dem ur Pommern och sedermera, enligt konungens föreskrift, intränga i Polen. Se här Stenbocks svar och försvar! *Folk och hästar voro många sårade och alla af strid och förra dagarnas iltåg uttröttade; ja ända derhän, att hästen ofta lade sig under ryttaren; — vägarna voro ofarbara, stundom så djupa, att man nedsjönk inemot midjan; — artilleriet saknade anspann och tillräckliga förråd; — folket hade att sköta de sårade, begrafva de döda och bevaka de flere tusen fångna; och under allt detta ingenting i matsäcken. Å andra sidan innehade fienderna en fördelaktig ställning och voro två gånger så starka som svenskarna, och ej heller lättskrämda. Ty,* sade Stenbock, *den som tror, att ryssarna numera kunna som löst pack skrämmas från fältet, den är bedragen. Men om man ock kunde slå dem och hinna till Pom-*

mern eller Polen; hvad skulle i dessa härjade länder återstå annat än hungersnöd samt öfverlägsna fiender, polackar, sachsare, ryssar; äfven preussare, hvilka förklarat ett tåg till Polen lika med fredsbrott. — Tredje utvägen var att inbryta i Holstein. Fienderna på den sidan, nämligen danskarna, voro slagna och kunde icke hindra tåget. Landet, af kriget i många år orördt, skulle uppfriska soldaterna. Vid Lübeck och Travemünde kunde den andra sändningen från Sverge invräntas. I händelse af stark vinter, kunde man ock som Karl den tionde 1658 gå öfver till Fyen. I händelse af mildväder och fiendernas förföljande, kunde man som Torstenson 1644 svinga dem förbi och återvända till Tyskland. Man hoppades ock, att tsaren, skrämd af sultanens nyss afgifna krigshotelse, skulle, enligt Vellingks förmodan, med sitt folk gå tillbaka till Ryssland, hvarefter danskar och sachsare ensamma kunde lättare besegras. [1]) Sådana voro skälen för ett tåg till Holstein. Stenbock vågade likväl icke sjelf fatta det afgörande beslutet. Han vände sig till Vellingk, som vistades i Hamburg och vid denna tid hade hos Karl mer förtroende, än någon annan svensk högre ämbetsman. Denne i allmänhet sluge och försigtige herre tyckes hafva genom segern vid Gadebusch blifvit serdeles hänförd. Han hatade ock danska hofvet redan af gammalt; och nu än mera derföre, att en mängd hans egendom blef förstörd, då under danska belägringen Stade afbrändes. [2]) Slika känslor och, säger man, mutor af Wedderkops parti, förestafvade hans råd, nämligen, *att Stenbock borde genast tåga åt Holstein samt bränna danska staden Altona och förkunna danska konungen, att sådant skett derföre, att denne låtit bränna Stade. Man borde ock*

---

[1]) Jfr. Linköp. Bibl. M. Stenbock till M. Vellingk d. 8 Mars 1713 m. fl.

[2]) Se 21. 165.

hota att på samma sätt ödelägga hvarje dansk stad, så framt ej konung Fredrik återlemnade Bremen. Slutligen borde af det danska Holstein och af Hamburg gerder utpressas till härens rikliga underhåll och till en krigskassa af en million. Ty, sade Vellingk, *man bör begagna lyckan och sätta sin fiende knifven på strupen.* Till sin säkerhet, tog Stenbock af detta Vellingks bref en bestyrkt afskrift. Tillika lät han för samma frågas pröfvande hopkalla generaler och öfverstar. Dessa rådde alla att gå till Holstein men ogillade Altonas brand och dess jemnförande med Stades. *Ty*, sade de, *Stade blef brändt under och i följe af en belägring och bombardering, hvilket är enligt med krigsbruk. Men att tända eld på en öppen stad, som icke kan försvara sig, det vore okristligt och skulle väcka mycken afsky och gifva fienden anledning, att på samma sätt behandla Pommern.* I afseende på tågets riktning, tryggad genom Vellingks och krigsrådets enhälliga tillstyrkan, beslöt nu Stenbock att gå till Holstein. Sjuka, sårade och öfverflödig tross skickades till Wismar, hvarpå hären drog vesterut öfver Trave och stannade i trakten af Lübeck för att der invänta den möjligtvis från Sverge kommande andra troppsändningen. [1])

Stenbock kände emellertid, att också detta tåg var stridande mot Karls önskningar; ty ju mer svenska hären aflägsnades ifrån Polen, desto mer försvagades ock Karls utsigt att kunna öfvertala turkarna till nytt krig mot Ryssland. Stenbock ville dock göra något till främjande af också nämnde plan. Han utfärdade derföre till polackarna en uppmaning att gripa till vapen för Stanislai krona, och gaf dem i bländande

[1]) En den tidens smygskrifvare säger, att Stenbock har af holsteinska regeringen åt sig och sina troppar begärt 50,000 riksdaler och deremot lofvat förskona Holstein från ett infall och i stället vända sig mot Polen. Uppgiften har många kännetecken af en dikt.

men obestämda ordalag hopp om, att till samma konungs hjelp skulle snart komma Stenbock från Tyskland och Karl från Turkiet, *i afsigt*, hette det, *att mot Augusts och tsarens förtryck skydda Polen, som vore det Karls eget rike.* Serdeles slugt och tvetydigt voro orden ställda rörande Stanislaus sjelf. Dennes resa till Karl måste omtalas; men att den skedde för att afsäga sig polska kronan, derom nämndes icke ett ord. Det hette i stället, att han företagit färden i afsigt *att skaffa fred åt sitt älskade folk, alltid brinnande af högre begär att visa sin kärlek mot fäderneslandet, än att detsamma beherrska. Brefvet var*, säger Stenbock sjelf, *uppsatt efter polsk smak.* Men det verkade föga; ty polackarna fingo snart från flere håll veta det verkliga ändamålet med Stanislai resa, och styrktes deraf än mer i sin öfvertygelse om ohjelpligheten af hans sak.

Sedan Stenbock intill vinterns ankomst väntat på den andra troppsändningen från Sverge, men fåfängt; förtviflade han om dess ankomst och tågade inåt Holstein för att skaffa sig rikare qvarter, hvilka ock erhöllos i och kring Oldeslohe. Deremot blef han bedragen i sitt hopp, att ryssarna skulle vända tillbaka åt öster. Tsaren tyckes i början hafva ämnat någonting sådant. Men då lät danska konungen tillkännagifva sitt beslut att i slik händelse genast uppgöra enskild fred med Sverge. Detta hot, åtföljdt, som det säges, af en juvelprydd värja åt Menschikow, afgjorde beslutet; och ryssar och sachsare kommo efter Stenbock in uti Holstein för att hjelpa de derstädes förut varande danskarna.

TOLFTE KAPITLET.

ALTONAS BRAND.

Sista dagarna af året 1712 kom Stenbock till Hamburg och Altona. Gång på gång manades han af Vellingk att bränna sistnämnde ort. De anförda skälen voro: *att man skulle derigenom tillfoga Danmark en utomordentligt stor skada och tillika förstöra de rika magasiner*, som Vellingk påstod, *att de motförbundna derstädes hade att räkna på*. Den 27 December skref han om igen till Stenbock och förestållde vigten af att genast antända staden; *ty de annalkande fienderna kunde eljest hindra företaget. Ytterlig nöd*, hette det, *fordrar ytterliga medel och skall jemnväl ursäkta edert beslut att lägga i aska allt, som tillhör danska konungen.* Samma dag om qvällen kom först öfverste Bassewitz och sedermera öfverste Strömfelt med några svenska troppar till Altona och fordrade en dryg brandskatt. Men folket prutade emot, och i början med någon stolthet. Den 28 om morgonen anlände Stenbock sjelf. Några stadens ombud, anförda af deras allmänt vördade prost, vid namn Sass, infunno sig hos Stenbock, bådo om skoning och påminte om, huru staden förra året hade till en stor del afbrunnit. Men Stenbock vägrade. *I veten väl*, sade han, *att, när mägtige herrar slåss, måste undersåtrarna släppa håret till. Man känner, hur Sverges fiender behandla Sverges städer. Så skall också jag göra med Altona, om icke tillräcklig brandskatt erlägges.* Ombuden föreslogo nu först 24-, derpå 36,000 riksdaler; men svenskarna ville hafva 100,000. En Altona-bo skall dervid hafva invändt: *vår konung har likväl icke gifvit oss befallning om att erlägga någon brandskatt.* Stenbock svarade: *Jag skall der-*

emot innan qvällen låta eder få veta, hvilken befallning jag har undfått. Några trodde, att Altonabuden med flit drogo ut på tiden, i hopp, att förbundsmagternas härar skulle hinna ankomma och jaga bort svenskarna. Vacklande i sitt sinne, önskade derföre Stenbock ett nytt samtal med Vellingk. Denne sade sig illamående, hvarföre Stenbock sjelf besökte honom inne i Hamburg. Mötet beskrifves af Vellingk såsom ganska gladt och muntert. Stenbock åter säger, *att Vellingk var stel, stolt och otillgänglig.* Stenbock påstår sig ock hafva föreslagit brandskattens nedsättning; men att Vellingk med spotsk och myndig ton genmält: *om så sker, får herr fältmarskalken sjelf svara derför. Altona bjuder nu 36,000 riksdaler. Mig har staden förut bjudit dubbla summan. Genom Altonas uppbrännande sker ock danska konungen en skada, som icke kan på 30 år ersättas. I synnerhet skall Danmark sedermera få mycket svårt för att utrusta sin örlogsflotta. — Men,* invände Stenbock, *alla generalerna afstyrka en sådan brand. — Bah!* svarade Vellingk, *de torde hafva i Pommern några små torp eller dylikt, hvilka de frukta, att ryssarna kunde till vedergällning uppbränna.* Dessa svar gjorde Stenbock än mer orolig och tveksam. Han var af ett naturligen godt och menniskoälskande sinnelag. Just samma dagar han med Vellingk underhandlade om Altonas brand, kommo några svenska ryttare till mecklenburgska stranden nära Travemünde. De blefvo vänligt mottagna af derboende bönder, som sade sig göra så af erkänsla för den mensklighet, hvarmed Stenbock dem behandlat. Sådan var fältherren, sig sjelf lemnad. Men han vågade ej alltid följa sin egen känsla; ej heller nu. Han hade hjerta att ogilla Vellingks råd, men icke kraft att från detsamma afvika. Klockan 5 eftermiddagen åkte han med tungt sinne från Hamburg, sägande till sin resekamrat: *jag har nu fått en föreskrift, af hvars verkställande intet godt kan komma.* Klockan 7 eftermiddagen, och sedan den

mörka vinterqvällen inbrutit, lät han genom öfverste Bassewitz tillsäga borgerskapet, att staden skulle brännas, om den ej erlade 100,000 riksdaler. Då utkom till Stenbock en ny och talrik beskickning, anförd af den ofvannämnde prosten Sass, och bestående af borgerskap, prester och barn. De bönföllo om skoning. *Nej!* sade Stenbock. *Tror ni, att jag för edra 36,000 riksdaler skall underlåta en sak, som för konungen, min herre, är värd 2 milloner. Jag måste hafva 100,000 riksdaler, och det innan detta ljuset putsas; eljest skall jag röra klockor, pukor och trumpeter, och derefter må en hvar taga sig i akt.* Prosten Sass med sitt sällskap föll på knä och bad *för Jesu sårs skuld om barmhertighet.* Stenbock sprang upp från stolen och utbrast: *ryssarna hafva icke för Jesu sårs skull visat våra städer i Liff- och Estland någon barmhertighet.* Derpå, lugnande sig, tillade han: *efter mitt besök i Hamburg är jag icke mer ensam rådande i detta ämne; utan tvår mina händer som Pilatus, och följer de föreskrifter, jag fått.* Då reste sig prosten Sass upp, [1]) vände sig till sina följeslagare och sade: *låtom oss ödmjukt erkänna, att vi med våra egna synder nedkallat öfver oss denna Herrans straffdom. Men,* tillade han, vänd till Stenbock, *åt eders excellens gifver jag min presterliga välsignelse,* hvarpå han öfver honom läste nämnde bön; *och,* sade sedermera Stenbock, *från den stunden har Herrens välsignelse vikit ifrån mig.*

Underrättelsen om den fällda domen spridde fasa och jemmer i hela staden. Äfven svenskarna voro mycket missnöjda, och öfverste Bassewitz, som ville förekomma branden, skyndade till ombuden och uppmanade dem att bjuda åtminstone 50,000 riksdaler. Slutligen lofvade de försöka åstadkomma nämnde summa. Med denna underrättelse ilade Bassewitz till

---

[1]) Några säga, att en svensk officer lyfte honom upp.

Stenbock. Till svar fick han emottaga dennes skriftliga kungörelse af följande innehåll. *Jag Magnus Stenbock m. m. gifver härmedelst tillkänna, att, sedan hans majestäts, min allernådigste konungs fiender tillåtit sig lägga i aska Stade, i hertigdömet Bremen, kan jag icke underlåta att nu på samma sätt och såsom vedergällning genom eld och lågor förstöra den fiendtliga staden Altona. Om jag får höra, att fienden, hvem han vara må, hädanefter tillåter sig någon härjning i konungens, min herres, stater; så förklarar jag härmedelst i högstdensammes namn, att jag icke skall underlåta att i våra fienders länder, och serdeles i det danska Holstein, det samma vedergälla, så som jag nu låter till en början göra med staden Altona.* Skriften upplästes för de tillkallade ombuden. Dessa utfäste sig att följande dag anskaffa 50,000 riksdaler eller ock borgen för samma summa. *Men*, sade Stenbock, *hvad viljen i våga, i fall betalning icke genast följer?* — *Mitt hufvud*, svarade ombudet Flügge. *Min son*, genmälte Stenbock, *med ditt hufvud är jag icke betjent. Men*, tillade han, pekande på en bredvid stående hamburgare, *månne denne vill gå i borgen för eder?* Detta kunde Flügge icke åstadkomma, hvarföre ombuden bortvistes. Bassewitz gjorde ännu ett försök att skaffa dem företräde; men fåfängt; och Stenbock svarade blott: *herr öfverste, verkställ mina befallningar!* hvarpå fältmarskalken kastade sig i vagnen. Men Bassewitz följde efter till vagnsdörren och sade: *eders höggreflige excellens! skonen staden och tagen penningar! Det kan ganska väl medhinnas; ty ryssarna äro ännu långt borta och hafva två floder att öfvergå.* Men då Stenbock icke svarade, tillade Bassewitz med stolthet och likasom i sitt och det öfriga befälets namn: *hören oss dock! Vi äro ju de män, som för vår konungs ära måste med eder fäkta och utgjuta vårt blod.* Men fåfängt. Stenbock kunde icke bevekas, och vagnen rullade bort genom den olyckliga stadens mörka gator.

Det var nu omkring klockan 11 på natten den 28 December.

Stenbock hade förbjudit all plundring och befallt qvinnor och barn först föras undan. Så skedde ock. Den tropp, som sedermera valdes att verkställa den rysliga befallningen, var icke en infödd svensk, utan värfvad och anförd af en öfverste Strömfelt; andra säga, att några danska och tyska öfverlöpare dertill legdes. Klockan 12 om natten och just, som söndagsdygnet utgick, antändes staden och det på många ställen samtidigt. Klockan 3 på morgonen stod den i full låga. Branden varade hela dagen igenom, och slutligen återstodo blott 100 bland de sämsta husen samt trenne kyrkor. Några gamla och sjuka personer brunno upp. Alla andra flydde ut på fälten, der de under den skarpa vinterkölden sökte skydd i lador och sandgropar, tills de fram på dagen spridde sig kring nejden för att anropa menniskors hjelp och barmhertighet.

Den 28 December, samma dag Altona bad Stenbock om förskoning, afseglade ock från Blekinge för sista gången den flotta, som var utrustad till understöd och räddning åt honom sjelf; och den lyckades äfven framkomma inemot tyska vallen. Den 29 December, samma dag Altona uppbrändes, vexlade vinden om, och kastade Stenbocks väntade undsättning tillbaka till svenska kusten.

Det är en ofta upprepad sägen, att, medan Altona brann, har Vellingk haft gästabud för en hop hamburgare, hvarvid han fört dem upp på vallen, pekat på de fladdrande lågorna och sagt: *detta är en dag, en syn, för hvilken Hamburg bör vara mig tack skyldigt. Så måste det ock gå med alla danska städer; om någon fred skall kunna framtvingas.* En annan sägen är, att hamburgrarna, afundsjuka öfver Altonas tillväxt, mutat Stenbock och Vellingk till branden och under densamma visat en omensklig hårdhet mot de husvilla grannarna. Vi anföra också denna

sednare sägen derföre, att den, ehuru stridande mot sanningen, likväl blifvit upprepad så ofta, att dess grundlöshet bör komma till läsarens kännedom. Hamburg hade väl stängt sina portar, men detta redan före branden, och emedan Altona var anstucket af en smittsam sjukdom. Under och efter branden gjorde Hamburg det husvilla folket så mycket understöd, att danska konungen derföre till staden affärdade en serskild tacksägelseskrift.

Altonas brand ådrog Stenbock och svenskarna ett bittert tadel. Fältmarskalken urskuldade sig med ryssarnas exempel; men af dessa halfvildar väntade man icke något bättre. I Polen och Ryssland hade väl också svenskarna många gånger förut gjort sig skyldiga till dylika och än värre brand- och blodsbragder. Men utöfvade i det aflägsna och råa östern och föregångna, efterföljda och ofta öfverträffade af en mängd likartade sachsiska, polska och ryska dåd, hade de blifvit mindre bemärkta och mindre tadlade. Altona-branden anställdes midt ibland vestra Europas mest bildade folk och af en fältherre, af hvilken man icke väntat något sådant. Oviljan blef så mycket större. Tidningar, skrifter och verser flögo kring Europa, fulla af sjudande harm. Tsar Peter begagnade tillfället att visa sig som en mensklighetens och de milda sedernas försvarare. Han, hvars troppar hade i Lifflands och Estlands städer utfört massor af långt vildare ohyggligheter, han uppträdde nu på Altonas grushögar och gaf penningar åt det husvilla folket och höll glödande tal öfver svenskarnas omensklighet. Strax efteråt hafva dock hans i Pommern stående ryssar tillåtit sig lika och än rysligare härjningar.

Det var Vellingk, som egentligen åtog sig att inför verlden försvara denna bragd; och han gjorde det med så mycken skicklighet och konst som möjligt. Egentliga skäl hade han likväl inga andra än dels den påstådda likheten med Stades uppbrännande, dels nödvändigheten att, innan ryssarna ankommit, förstöra de

stora förråd, som fienderna sades hafva i Altona samlade. Intetdera skälet har ansetts vara af tillräcklig vigt, eller ens af verklig sanning.

Äfven Stenbock sökte i början rättfärdiga sin gerning; men det skedde icke med öfvertygelsens kraft. Hans menniskokärlek ångrade den snart och djupt: och hans menniskofruktan sökte urskulda sig genom att skylla den på andra.

Med branden af Altona slutade året 1712. Innan vi följa Stenbock in på det för honom olyckliga året 1713, och för att kunna tydligt framställa då inträffande händelser, måste vår berättelse gå något tillbaka. Det är nämligen nödvändigt att förut taga närmare kännedom om tvänne personer, som hädanefter på sakernas gång utöfvade mycket inflytande: nämligen administratorn Kristian August af Holstein och dennes gunstling, den ryktbare baron Görtz.

TRETTONDE KAPITLET.

OM HERTIG KRISTIAN AUGUST.

Knappt har någon person stått i flerfaldigare slägtförbindelse med svenska konungahuset än denne furste. Son af holsteinska hertigen Kristian Albert samt af dennes gemål danska prinsessan Sofia Amalia, var han genom sin far syskonbarn med Karl den elfte, och genom sin mor med Karl den tolfte. Brodren, regerande hertigen Fredrik den fjerde, gift med svenska prinsessan Hedvig Sofia, var Karl den tolftes svåger. Kristian August sjelf hade till gemål Albertina Fredrika af Baden, sondotter af Karl den tiondes syster Kristina Magdalena. Genom henne blef han också fader till Sverges konung Adolf Fredrik, och

således stamfader till svenska holstein-gottorpska konunga-ätten.

Denne Kristian August, född 1673, blef 1701 koadjutor, d. v. s. medhjelpare åt furst-biskopen i Eutin, farbrodern August Fredrik, och efter dennes död år 1705 också efterträdare; detta sednare i strid mot Danmarks önskningar; men med stöd af Karl den tolftes vapen.[1] Sedan brodren, regerande hertigen, fallit i slaget vid Klissow, hade Kristian August blifvit jemnte Hedvig Sofia förmyndare för sin brorson, den i Sverge uppväxande hertig Karl Fredrik, och kallades i sådan egenskap *administrator* af Holstein. Med sin ofvannämnda gemål hade han inom tretton och ett halft år 12 barn, bland hvilka det femte i ordningen var nyssnämnde konung Adolf Fredrik,

Kristian August var i sig sjelf en gladlynt och välmenande herre, dock mycket svag och obetydlig samt af frillor och gunstlingar så omspunnen, att han föga förmådde sjelf fatta något beslut eller leda något företag. Att han vid denna tid vann en viss ryktbarhet och kom att utöfva något inflytande, ehuru intetdera till sitt beröm, felet eller förtjensten deraf tillhörde icke honom, utan en bland dessa hans gunstlingar, nämligen

FJORTONDE KAPITLET.

GEORG HENRIK VON SCHLITZ GENANNT VON GÖRTZ.

Mannen, vanligen och kortligen kallad baron Görtz, föddes 1668 af en riksfriherrlig slägt från Franken, studerade i Jena och fick der på bollhuset sitt ena öga utslaget. Detta är allt, hvad vi med säkerhet

---

[1]) Se **21.** 337, 343.

känna om hans ungdom och äfventyr ända till 30:de året. Vid denna tid blef han antagen som kammarjunkare hos hertig Fredrik af Holstein-Gottorp, medföljde på resan till Stockholm samma år och deltog måhända i de vilda upptåg, som af Karl och hertigen förehades. Under vistelsen vid de båda hofven sökte Görtz med mycken omtanka och slughet skaffa sig kännedom om alla förhållanden, och ynnest hos en hop mägtiga personer. Han visste i synnerhet ställa sig in hos fruntimren; men vann också holsteinska hertigens minister Wedderkop och gunstling Königstein, till hvilken sednares stjufdotter han låtsade fria. Genom sådana gynnare lyckades han blifva utnämnd till en mindre beskickning hos kejsaren; och fick år 1702 följa regerande hertigen till polska kriget. När denne blifvit i Klissower-slaget skjuten, var det Görtz, som erhöll uppdraget att beledsaga liket hem igen, och han förstod vid detta tillfälle vinna enkehertiginnan Hedvig Sofias förtroende i så hög grad, att han nämndes till geheime-råd och medlem i holsteinska regeringen.

Görtz var snillrik, qvick och liflig, samt i umgänget ganska behaglig; tillika vältalig, och det med både tungan och pennan. Hans uppsatser äro utmärkta af en kort, kraftfull och träffande stil, djerfva vändningar och en bestämdhet, som tycktes grundad på orygglig öfvertygelse. I fråga om medels uppfinnande och begagnande var han fyndig och djerf och af inga samvetsskäl bunden. Öppen Gudsförnekare, [1]) förnekade han med en förvånande fräckhet äfven sjelfva rättkänslans bud. Egna voro de påståenden, man efter honom upprepade: t. ex. att samvetet bestod blott af dunster, som uppstego ur magen; — att samvetet var en sjukdom, som botades genom åderlåtning; — att statskonstens enda regel var egennytta, o. s. v. Egennyttig var han ock sjelf i hög grad; men tillika genom fåfänga och lättsinne en slösare, för hvilken inga

[1]) Enligt andra var han Deist.

medel räckte till; häldst hans seder voro mycket utsväfvande. Djerf i stämplingar och ordvexling, men feg, när det gällde svärdet, undvek han flere envigen och lät sig i stället ostraffadt skymfas och misshandlas. Ett par gånger hade han blifvit beskylld och än oftare misstänkt som falsk spelare. Af rättsinnigare män föraktad, begagnade han till sina närmaste redskap vanligtvis personer, som voro kända för dåliga handlingar och oordentligt lefnadssätt.

Den visade tillgifvenheten för Königsteins stjufdotter ledde icke till någon förbindelse. Görtz gifte sig i stället med en fröken Reventlau, genom hvilken han fick en förmögenhet af 100- eller 150,000 riksdaler och kom i förvandtskap med Holsteins och Danmarks mägtigaste slägter. Några säga, att äfven hon utmärktes genom lösa seder och ett fräckt och högmodigt uppförande.

Inkommen i styrelsen, vände sig Görtz förnämligast till den på stället varande administratorn Kristian August och sökte genom denne göra sin lycka. Först säges han hafva innästlat sig hos gemålen Albertina Fredrika och sedermera hos den obetydlige fursten sjelf, genom att smickra dennes svagheter och mest inflytelserika gunstlingar och frillor. Så väl åt dessa som åt deras slösande husbonde sökte han på landets bekostnad skaffa så mycket penningar som möjligt. Han gjorde ock administratorn några verkliga tjenster; i synnerhet när det åren 1705—1707 gällde att mot danska prinsen Karl försvara de anspråk, Kristian August egde på biskopsstiftet Eutin. [1]) Genom egennytta och slöserier skadade han deremot såväl sin furste som dennes folk, och ökade statens både skatter och skulder. Detta jemnte afunden retade sinnena, och Görtz fick emot sig ett stort parti, anfördt af den gamle mer och mer undanskjutne ministern Wedderkop; en man, väl icke tadelfri, men af stora och red-

---

[1]) Se **21**. 337, 343.

bara förtjenster. Mot Görtz anfördes hos enkehertiginnan Hedvig Sofia allvarliga klagomål, och det från flere håll. Görtz och Wedderkop måste med några sina anhängare resa till Stockholm och stå till rätta inför samma Hedvig Sofia. Båda parterna sökte genom mutor vinna hennes gunstlingar, Fritze och Juliana Schierberg. Slutet blef, att Wedderkops påståenden i allmänhet godkändes, och att Görtz deremot skrapades och fick en bland sina förnämsta handtlangare afsatt. Han trodde sig näppeligen kunna efter ett sådant uppträde göra någon lycka i Holstein. Han började höra sig före, om han ej kunde blifva antagen i danska hofvets tjenst.

Men kort derefter och i slutet af 1708 dog enkehertiginnan Hedvig Sofia. Härigenom blef Kristian August nästan ensam förmyndare och förvaltare af hela Holstein. Sverge hade ej tid eller magt att sig dermed mycket befatta; än mindre den i Turkiet dröjande Karl. Vid sådana omständigheter beslöt Görtz stanna i Holstein och uteslutande hos Kristian August söka sin lycka; och han fann, hvad han sökte, nämligen ett nästan oinskränkt inflytande. En man stod dock ännu i vägen, nämligen Wedderkop; af Görtz djupt hatad både derföre och för den nyssnämnde anklagelsen inför enkehertiginnan. Deltagare i denna ovilja saknades ej. Wedderkop var illa anskrifven hos Holsteins gamla adel, hvilken i honom föraktade uppkomlingen, sonen af en borgare; likaså hos administratorns gunstlingar, hvilka hatade den man, som sökt hindra dem från att plundra statskassan; — slutligen ock hos Kristian August sjelf, som stundom kände sig sårad af Wedderkops motstånd. Görtz framställde ock saken så, som skulle Wedderkop arbeta för unga hertig Karl Fredrik och för svenska hofvet, Görtz deremot för Kristian August och för det holsteinska. Ändtligen beslöt man störta Wedderkop. Men denne anade oråd och drog sig undan till den fria riksstaden Hamburg och ville icke återvända till

holsteinska området. För att skaffa sig lägenhet att hämnas, lyckades Görtz öfvertala Kristian August till följande konstgrepp. Görtz låtsade taga afsked och vara i onåd; till och med så, att han lemnade hofvet. Till Wedderkop deremot skrefs den ena artiga inbjudningen efter den andra. Den gamle, sluge mannen lät sig narras och reste till Gottorp, der han af administratorn på det vänligaste mottogs och inbjöds till middagsmåltid. Men just under hemvägen från gästabudet, blef han oförmodadt öfverfallen, tillfångatagen, förd till Tönningen och der satt i fängelse. En smygskrift säger, att Görtz lät med tjära öfverstryka och förmörka rummets hela fönster, undantagande en liten rund ruta; och att han förvägrade fången så väl sällskap som bruket af bläck och penna, åtminstone till brefvexling. Wedderkops egendomer, så vidt man kom åt dem, delades mellan fienderna. En rättegång öppnades och fördes på sådant sätt, att Görtz ansågs hafva med detta exempel visat vägen. huru han sjelf skulle 1719 blifva behandlad. Hans förfaringssätt mot Wedderkop var till och med mycket olagligare, än det han sjelf sedermera fick undergå. Ty icke nog med, att några bland domrarna ansågos vara skrämda eller mutade; en Petrejus, som ville ärligt uppträda till Wedderkops försvar, blef afsatt från sina sysslor, och Görtz skall till och med hafva genom en sin handtlangare låtit ur arkivet bortstjäla en hop vigtiga handlingar i ämnet. Ändå kunde man icke få någon riktig sak mot Wedderkop. Likväl qvarhöll man honom sjelf i fängelse och hans egendomar i sin hand. Uppförandet blef i hela Europa klandradt. Det säges, att österrikiska hofvet förbjöd sina sändebud pläga med Görtz något vänskapligt umgänge.

Också Sverge ogillade uppförandet;[1]) men kunde för vanmagt skull detsamma icke hindra. Betänkli-

---

[1]) Rådsprot. Juni—Aug. 1710.

gare var, att länsherren, konung Fredrik i Danmark, yttrade högljudt samma tänkesätt och fordrade fångens frigifvande; hvilket var ungefär det samma som att fordra, det Görtz skulle afskedas och störtas. Sistnämnde herre sökte då på följande sätt blidka och vinna danska hofvet. Han öfvertalade Kristian August att gifva konung Fredrik ett lån på 160,000 riksdaler och tillika af det hertigliga Holstein en gerd, hvilken man påstår hafva stigit ända till 800,000 riksdaler. Sådana bidrag voro för Danmark mycket välkomna under det nu mot Sverge företagna kriget. De medförde ock beräknad verkan. Wedderkop fick sitta qvar i Tönningen; och mellan konung Fredrik och Kristian August uppstod ett ganska vänskapligt förhållande, så att denne sednare utnämndes till riddare af danska elefanter-orden. Härmed sammanhängde en annan plan af Görtz; hvilken vi redan i korthet antydt.[1]) Se här dess hela riktning. Vi minnas hur Karl år 1708 fördjupade sig i Ukrän och sedermera nästan försvann der och i Turkiet, så att man på länge icke visste, hvar han var, eller om han lefde, utan väntade stundligen underrättelse om hans död. Många ville i sådan händelse hafva den unga holsteinska hertigen Karl Fredrik till Sverges konung. Men dymedelst skulle Danmark komma i en vådlig klämma mellan Sverge å ena sidan samt Holstein och Bremen å den andra, alla tre förenade under en beherrskare. Görtz sökte derföre hösten 1709 förena sinnena och främja både Danmarks och Kristian Augusts fördel genom följande förslag. Hertig Karl Fredrik borde, för att få blifva konung i Sverge, afstå hela hertigdömet Holstein-Gottorp åt sin farbroder Kristian August, och denne biskopsstiftet Eutin åt danska prinsen Karl. En sådan underhandling öppnades verkligen,[2]) men kunde na-

---

[1]) Se **24**. 71.

[2]) Fr. och Dansk. min. br. i Sept. och Okt. 1709.

turligtvis icke fullföljas, sedan man fått veta, att Karl blifvit räddad till Turkiet och återvunnit sin hälsa.

Men under loppet af året 1710 blef det mer och mer sannolikt, att Turkiet skulle med kraft angripa Ryssland och understödja Karl. Här och der började man förmoda, hoppas eller frukta, att sistnämnde konung torde i spetsen för en stor österländsk här framtränga mot norden, förenas med svenskarna och omigen krossa sina fiender. Görtz blef något orolig öfver det uteslutande sätt, hvarpå han fästat sig och sin herre vid Danmark. Likasom han i sistnämnde land hade till utliggare grefve von Der Nath; på samma sätt affärdade han nu till Bender en annan bland sina vänner och handtlangare, kammarherren Fabrice, en lättsinnig, men liflig, angenäm och slug man. Dennes uppdrag var, att hos Karl till det bästa uttyda de åtgerder, Görtz vidtagit, och motarbeta generalmajor Daldorff, hvilken talade för Wedderkop. Man lemnade äfven Karl ett holsteinskt lån på 100,000 riksdaler och bjöd än mera. Fabrice vann verkligen i hög grad Karls förtroende, såsom vi af föregående berättelse hafva sett. Genom sådana medel lyckades Görtz att samtidigt underhålla vänskapliga förbindelser med konungarna så i Sverge som Danmark; och det oaktadt bådas inbördes fiendskap.

Görtz, nästan enväldig i Holstein, började numera att med växande egennytta och djerfhet begagna sin magt. Bättre ämbeten och platser blefvo ofta bortskänkta åt hans vänner och slägtingar, än oftare sålda åt den mestbjudande. För att hos staten erhålla vinstgifvande kontrakter eller utbekomma innestående fordringar, måste man lemna Görtz en större eller mindre del af vinsten eller af summan. Besvurna fri- och rättigheter våldfördes, nya skatter pålades och motsträfviga ämbetsmän afsattes. Sådana voro de klagomål, som, måhända öfverdrifna, dock blifvit af ansedda personer mot Görtz framkastade. Förbittringen var allmän. Ett landtråd von Reichenbach utmanade

honom till envig, och ett annat landtråd von Ahlefeld skall på öppen gata hafva med sitt spanska rör jagat honom framför sig. Så förflöto åren 1711 och 1712; och sådana voro de två personer, hvilka beherrskade Holstein, när Stenbock i slutet af sistnämnde år derstädes inryckte.

FEMTONDE KAPITLET.

UNDERHANDLINGEN OM SVENSKARNAS INSLÄPPANDE I TÖNNINGEN.

Vänskapen mellan administratorn å ena samt danska konungen å andra sidan fortfor, äfven sedan Stenbock anländt till Tyskland. Görtz och Kristian August ansågo dennes belägenhet i Pommern och Mecklenburg ganska vådlig. Kärleken till Danmark brann derföre så mycket varmare, och Kristian August, åtföljd af Görtz, aflade en uppvaktning hos konung Fredrik, när denne tågade till Gadebusch.

Men segern vid sistnämnde ort vände på bladet; i synnerhet som ryktet nu åter igen bådade Karls ankomst i spetsen för en turkisk här. Görtz fruktade, att svenskarna skulle få öfverhand. Dessutom och af gammal vana ansåg man Sverges vänskap vara för Holstein nästan oumbärlig. Några dagar efter slaget, skref också Kristian August till Stenbock ett bref, fullt af lyckönskningar och vänskapliga tänkesätt. Man till och med försträckte honom penningar och öppnade utsigt till framtida hjelp. Angående sättet, blef följande plan uppgjord. Svenskarna skulle få begagna holsteinska fästningen Tönningen till stödjepunkt. Sjelfva tillåtelsebrefvet derom borde likväl icke utfärdas af Kristian August; för att icke ådraga honom

sjelf danskarnas hat och landet deras härjningar. Man borde i stället uppsätta en befallning, som skulle föregifvas vara af den unge i Sverge boende hertig Karl Fredrik utfärdad i Juli 1712, och som ålade borghöfdingen Wolf att upplåta berörde fästning åt svenskarna.[1] Två från Kristian August utskickade herrar kommo till Stenbock med nämnde förslag, hvilket af denne antogs. Derpå reste man åter till Gottorp, hvarest utkast till det falska brefvet uppsattes af Stambke, en af Görtz ofta brukad person; hvarefter det hos Stenbock renskrefs af svenska krigsrådet Lilliehöök. Hertig Karl Fredriks härmade namnteckning ditsattes af Reventlau eller Stambke, hvarefter ett annat holsteinskt geheimeråd tryckte hertigens sigill derunder. Tillika lofvades ömsesidigt, att Stenbock skulle få upprätta magasiner och söka skydd under och i yttersta nödfall också inom Tönningens murar: att Sverge deremot skulle godtgöra administratorn och Holstein för alla obehagliga följder, och tillika hålla fördraget så hemligt ske kunde. En serskildt öfverenskommen punkt var, att den i Tönningen häktade Wedderkop icke skulle befrias ur sitt fängelse. Sedan detta allt blifvit ordnadt och afskrifter tagits, foro holsteinarna till Tönningen att förbereda Stenbocks der blifvande inträde. I afsigt att genom låtsad trohet bedraga Danmark, hade dock Kristian August nyss förut tillsagt Wolf att vid lifvets förlust icke släppa svenskarna in i fästningen. Mannen ville derföre i början icke lyda den nu ankomna motsatta befallningen; också derföre, att den i Stockholm varande 12-årige hertig Karl Fredrik ännu icke hade någon regeringsmagt. Kristian August sjelf hade ej heller vågat uttryckligen ålägga Wolf att lyda detta hertig Karl Fredriks bud; utan medsände i stället ett bref, hvari han befallte Wolf att efterkomma de före-

[1] En och annan dansk häfdatecknare anser brefvet hafva verkligen varit af Karl Fredrik utfärdadt.

skrifter, som sändebuden *å Kristian Augusts vägnar till honom mundtligen framförde, äfven om dessa skulle strida, mot hvad Kristian August förut skriftligen befallt.* Till Wolfs säkerhet uppsatte nu holsteinska geheimeråden ett protokoll, hvaruti de försäkrade, att hertig Karl Fredrik utfärdat ofvannämnde skrifvelse; — att det var på Karls befallning, som Stenbock gick mot Danmark; — att Kristian August tyckte, det man icke kunde neka svenskarna skydd i Tönningen; men att han, för att icke reta Danmark, måste dölja sådana sina tänkesätt. Sedan Wolf till säkerhet bekommit detta protokoll samt hertig Karl Fredriks så kallade befallning, lofvade han å sin sida att hålla fästningen öppen för Stenbock. Denna öfverenskommelse träffades den 23 Januari 1713.

Under hela tiden af samma uppgörelse hade Kristian August och Görtz fortfarande försäkrat Danmark om Holsteins neutralitet, och att svenskarna alldeles icke skulle insläppas i Tönningen. Enligt öfverenskommelse skref också Stenbock den 24 Januari ett bref, hvari han begärde att blifva insläppt i nämnde fästning, och på hvilket Kristian August aflät ett höfligt men bestämdt afslag; allt detta dock blott för syns skull, och för att kunna upptes som bevis på Kristian Augusts oskuld i saken. Görtz lät derföre också de två sista brefven genom trycket allmängöras. [1])

---

[1]) Hvad, som i detta liksom i föregående 13:de och 14:de och i efterföljande 16:de och 27:de kapitlen samt i 26:te delens 2:a kapitel berättas om Görtz och om administratorn Kristian August, är förnämligast fotadt på Büschings Magazin, 9:e del. 283, m. fl. Eclaircissemens sur plusieurs faits, relatifs au regne de Pierre le grand; extraits 1761 des papiers du feu comte H. F. de Bassewitz; samt på Geschichte des herzogl. Schleswig-Holstein-Gottorfischen Hofes und dessen vornehmsten Staats-Bedien-

SEXTONDE KAPITLET.

STENBOCK I TÖNNINGEN.

Efter Altona-branden drog sig Stenbock norr ut, och mot gränsen af Sleswig. I händelse af stark vinter tänkte han ännu på möjligheten att gå öfver Bälten; men ämnade i motsatt fall tränga ända upp till Skagen för att derifrån blifva genom svenska Göteborgsflottan hemförd till fäderneslandet.

Men i stället för frost kom en mildvinter, så ljum och regnig, att vägarna blefvo nästan ofarbara. Förföljd af kanske 40,000 ryssar, sachsare och danskar, måste Stenbock med sina 10- eller 12,000 svenskar i det längsta vika undan. Slutligen intog han en fast ställning bredvid Tönningen och på den halfö, som kallas eiderstadtska landet. Här var han skyddad genom hafvet samt genom floderna Eider och

---

ten unter der Regirung Herzog Friedrichs IV etc. tryckt 1774 etc., de enda utförligare källor i detta hänseende. Båda kunna dock med skäl misstänkas för partiskhet mot Görtz, så att några deras enskilda uppgifter torde vara mindre pålitliga. Det hela af bilden öfverensstämmer dock helt och hållet, med hvad härom berättas i A. Hoyers König Friedrich des IV Leben, i Kobbes Schlesw. Holsteinische Geschichte samt i nästan alla sednare och grundligare historiska verk, och bekräftas dessutom af Görtz' hela öfriga lefnad. Beklagligtvis hafva vi ej kunnat erhålla Waitz's Schleswig-Holsteins Geschichte för ifrågavarande tiderymd. — För öfrigt bör noga märke läggas till det nära förhållande, hvari administratorn Kristian August stod på ena sidan till Görtz och å den andra till det sedermera i Sverge länge regerande Holstein-gottorpska huset. Deri får man söka orsaken till den falska dager, som hittills inom vårt fädernesland hvilat öfver Görtz och i många fall öfver Karls sista regeringsår.

Trenn, och kunde på fjerde sidan sätta landet under vatten. Men fienderna voro alltför mägtiga och efterhängsna; serdeles ryssarna, hvilka anfördes af tsaren, som sjelf i deras spets vadade till midjan genom den vinterkalla Trenn. Efter tappert motstånd nödgades svenskarna vika undan, hvarefter också fienderna inträngde i samma eiderstadtska land. Med sina få, men modiga, krigare framträdde Stenbock flera gånger och utmanade de förbundna härarna till öppet fältslag; men dessa ville ej våga något sådant mot en skicklig, modig och förtviflad fiende, hvilken också utan strid skulle inom några veckor nödgas gifva sig till fånga. Så blef Stenbock mer och mer tillbakadrifven och innestängd på sin halfö. Han befarade nu, att till följe af svenskarnas motgångar skulle administratorn och Görtz ändra tänkesätt och stänga Tönningen. Han skyndade derföre att begagna den gifna tillåtelsen och begärde inträde till en början för blott fyra regementer. Wolf prutade emot; men ändtligen den 3 Februari blefvo nämnde troppar i fästningen insläppta. Det var hög tid. Stenbocks farhågor besannades. Man hörde ingenting af den väntade turkiska här, som under Karl skulle anrycka; och Stenbocks och Sverges framtid blef mer och mer dyster. Då vände Görtz återigen kappa och sinne. Han beslöt låta Stenbock falla och söka derigenom vinna eller, rättare sagdt, bibehålla Danmarks och de förbundnas vänskap. Han skickade Stambke till Tönningen med ett bref, hvaruti Kristian August strängeligen befallte Wolf att vid lif, ära och gods icke på något villkor insläppa svenskarna. *Vi draga*, hette det nu, *vi draga till eder det förtroende, att i icke låten locka eder af något slags bref, som man sagt oss vara från hans durchlauchtighet unga hertig Karl Fredrik i denna sak ankommet, häldst han, såsom ännu omyndig, icke har rätt att derom besluta.* Lyckligtvis blef Stambke på sin resa något hindrad genom förbundsmagternas troppar och misstroende; så att han, till

sin harm, icke framkom till Tönningen förr än två dagar, sedan de första svenska regementerna i staden inryckt. Tillika hade Kristian August befallt, att Stambke skulle få fritt tillträde till dervarande arkiv, som det hette, för att uppsöka några gamla bref; men som man trodde, för att borttaga alla papper, som kunde på något sätt röja det falska spel, Kristian August och Görtz hade i denna sak bedrifvit. Den försigtige Wolf visste dock att gäcka en plan, hvilken skulle hafva blottställt honom sjelf såsom ensam ansvarig för svenskarnas insläppande.

Stenbock, mer och mer instängd, förutsåg omöjligheten af att kunna till strid tvinga och än mer att kunna besegra den mångdubbelt starkare fienden; — omöjligheten af att i längden finna på den lilla halfön, eller inom Tönningens murar, underhåll åt sitt folk; — nära nog också omöjligheten af att sjöledes bekomma hjelp, emedan fienderna snart besatte med sina troppar Eiderns utanför liggande båda stränder, och med sina fartyg dess utlopp. Han beslöt våga ett djerft försök att slå sig igenom, antingen uppåt Jutland, eller nedåt Tyskland. Först vände han sig norr ut; men blef genast tillbakadrifven. Då beslöt han gå åt söder. Farkostar och brovirke blefvo i hemlighet anskaffade; hvarpå under en mörk vinternatt några troppar sattes öfver Eidern. De andra skulle genast följa efter och derpå skyndsamt tåga söderut, innan de kunde hinnas af fienderna, som stodo norr om Eiderns och Trenns vattendrag. Förslaget var så väl uttänkt och utfördt, som omständigheterna tilläto. Men när första delen af tropparna kommit öfver, uppstod en så häftig storm, att de andra ej kunde följa efter. Ovädret fortfor i två dagar och så häftigt, att det alldeles hindrade öfverskeppningen. Emellertid fingo fienderna underrättelse om rörelsen och drogo sina troppmassor åt den sidan. Ett ständigt regnande gjorde ock vägarna utomordentligt svåra. Företaget misslyckades. Det var, som sjelfva naturkrafterna

sammansvurit sig till Stenbocks förderf. Motvind förorsakade den första fraktflottans olycka vid Rügen och den andras återkastande till svenska kusten. Infallet på Fyen hindrades af mildvinter, och återtåget öfver Eidern af regn och rasande stormar.

Förbundsmagterna och i synnerhet Danmark togo mycket illa, att Tönningen öppnat sina portar för Stenbock. De började derföre handtera holsteinska länderna tämligen hårdt och hotade med än värre. Detta oroade Görtz och Kristian August så mycket mer, som man vid denna tid fick underrättelse om kalabaliken vid Bender, i följe af hvilken man ansåg Karl vara alldeles förlorad. Med ökad ifver sökte derföre Kristian August och Görtz återvinna Danmarks förtroende och ynnest. De försäkrade sig vara alldeles oskyldiga till Stenbocks insläppande i Tönningen och påstodo, att Wolf blifvit narrad genom ett falskt bref. Kristian August skref också i hemlighet till samme Wolf och bad denne åtaga sig felet, och lofvade framtida ersättning; gjorde honom också kort derefter till general-major. Görtz infann sig personligen hos konung Fredrik. Mellan dem afslöts en slags öfverenskommelse. Görtz lofvade öfvertala Stenbock att utrymma Tönningen, hvaremot Fredrik lofvade återställa de holsteinska länderna åt hertigliga huset. Görtz reste till Tönningen och sökte uppgöra en sådan förlikning; men man kom ej öfverens om villkoren. Andra säga, att han hemligt eggade Stenbock till ytterligare motstånd. Tillika, och för att skydda Kristian August mot alla efterräkningar, begärde han af Wolf att återbekomma de bref och handlingar, genom hvilka denne blifvit lockad och befalld att öppna Tönningen för svenskarna. Enligt somliga berättelser, har Wolf vägrat, hvarpå någon Görtz' handtlangare skall hafva sökt stjäla bort samma papper; men tagit orätt koffert. Andra säga, att Wolf utlemnade berörde handlingar; men att han af försigtighet redan förut tagit af desamma kraftigt bestyrkta afskrifter.

Om samtidiga berättelser äro pålitliga, har Görtz nu och samtidigt fört följande hvarandra motsatta underhandlingar; för det *första* med Stenbock, hvilken han sade sig vilja rädda ur trängseln; — för det *andra* med Frankrike och Holland, hvilka han afrådde från försöken att hjelpa Stenbock; — för det *tredje* med Danmark om att locka Stenbock från Tönningen; — för det *fjerde* med Karl, hos hvilken han förtalade Stenbock; och för det *femte* med tsaren, nämligen, att denne skulle förmäla en bland sina döttrar med hertig Karl Fredrik, m. m. I sanning! det tyckes, som slika stämplingar varit för Görtz hans andra, kanske hans egentliga natur. Han företog dylika så ofta, så onödigt, och stundom så till men både för sig sjelf och för sin furste, att han synes hafva varit dertill drifven, icke blott af en slug och samvetslös egennytta, utan ock af ett lynne, som lefde och hade sin lust i dylika företag, och det blott och bart för deras egen skull. Väl, om det rykte vore ogrundadt, som påstod, att han skickade till besagde Wolf ett förfalskadt bref från Kristian August, en befallning, att låta genast i fängelset afrätta den af Görtz fruktade Wedderkop. I sitt försvar inför svenskarna påstod sedermera Görtz, att han ej hade allvar med denna befallning; men att han lät med flit utsprida ryktet om någon ting sådant, för att dermed afskrämma förbundsmagterna från hvarje häftigare angrepp mot Stenbock. Sannt eller osannt, är det Görtz likt. Befallningen blef emellertid icke verkställd.

Slingringarna medförde sin vanliga verkan. Ehuru slugt och hemlighetsfullt gjorda, blefvo de slutligen upptäckta, hvarpå förbundsmagterna förklarade, att de icke gerna såge Görtz längre deltaga i underhandlingen.

Emellertid blef Stenbock mer och mer bragt i trängsel och förlägenhet. Naturligtvis hade han längesedan skrifvit till svenska regeringen och begärt hjelp. Rådet förklarade sig ingenting högre önska.

En del af dess bemödanden i sådan väg äro redan berättade. Andra återstå. Nils Gyllenstierna mente, att 19,000 man borde utskickas till Wismar för att tåga Stenbock till hjelp. [1]) Men, hvar finna medel och folk? och hur hinna skaffa dem till Stenbock nu i Mars eller sednast i April månad? Amiral Lewenhaupt i Göteborg ville redan i Februari skicka till Tönningen några fregatter med undsättning. Men hans matroser hade under förra sommaren blifvit tagna till Karlskrona för att möjliggöra Stenbocks då verkställda öfverskeppning till Tyskland. Lewenhaupt ville nu få dem åter för nämnde plans skull, och rådet biföll. Men gamle Wachtmeister satte sig bestämdt deremot. Förmodligen ansåg han dem vara i Karlskrona oumbärliga för öfverskeppandet af de troppar, som Karl befallt våren 1713 sändas till Pommern. Gustaf Cronhielm, hvilken i detsamma blef satt till högste uppsyningsman öfver flottan, afgjorde slutligen saken medelst befallning att ifrågavarande båtsmän skulle skickas till Göteborg. Men det var numera för sent; [2]) och om äfven några fregatter hunnit rustas i ordning och afsegla, ho vet, om de kunnat någonting uträtta.

Medan Stenbock var i detta betryck, holade fienderna både Finnland och Pommern. Det utmattade Sverge mägtade ej försvara sig sjelft mot så öfverlägsna krafter, än mindre sända Stenbock tillräckligt understöd. Rådet sökte fördenskull öfvertala Karl, att för sistnämnde ändamål begära hjelp af andra stater. Förmodligen har han så gjort. Men ännu i Maj 1713

---

[1]) Rådsprot. d. 3 Mars 1713.

[2]) Riksark. Müllerns bref. Leijonstedt till Müllern d. 17 April 1713.

Dansk. min. br. d. 15 Juli 1713, der det säges, att Wachtmeister hade för detta fel blifvit anklagad, så framt ej Stenbocks ovänner honom skyddat.

hördes han påstå, att Stenbock icke sväfvade i någon större fara, utan kunde ännu länge försvara sig. Rådet i Stockholm tog ej saken så lätt; utan vände sig redan i början af året till några vänskapliga magter med anhållan om biträde. Svenska sändebuden i främmande land utvecklade härutinnan mycken och hedrande verksamhet. I Tyskland arbetade för sådant ändamål Maurits Vellingk;[1]) i London likaså Karl Gyllenborg. Engelsmännen hade väl blifvit uppretade öfver de svenska kaperierna, och ville ej heller stöta sig med tsaren. Dock var Gyllenborg nära att öfvertala dem skicka en hjelpflotta till Östersjön. Men i detsamma kom underrättelsen om kalabaliken vid Bender, hvarefter engelska hofvet ej mer ville blanda sig i Sverges angelägenheter. Gyllenborg lyckades dock att på enskild väg hyra fem skepp, hvilka, lastade med lifsmedel, afskickades. Men, anlända till utloppet af Eidern, funno de detsamma af fienden så tillspärradt, att de måste med oförrättadt ärende vända hem igen. — Äfven i Holland hade svenska sändebuden fått några förrådsskepp i ordning, hvilka redan i Mars afseglade till samma ort; men blefvo på vägen af danskarna uppbragta. När svenskar, holländare och engelsmän klagade häröfver, åberopade danskarna samma grundsats, som Karl 1711 i afseende på liff- och estländska hamnarnas stängning.[2]) Det oaktadt utrustades i Holland en ny förrådsflotta, ämnad till Stenbocks hjelp. Men den blef ingen gång afskickad, antingen att holländska regeringen dess utseglande förbjudit; — eller att den ej kunde erhålla påräknadt skydd af fregatter från Göteborg; — eller att Vellingk ej kunde gifva redrarna säkerhet mot möjliga förluster. — I Frankrike arbetades för samma mål genom

---

[1]) Några säga dock, att Vellingk tvärtom sökt störta Stenbock och förstört en del af de penningar, som bort till dennes hjelp användas.

[2]) Se 24. 158

Erik Sparre och Cronström. Konung Ludvig hade redan lemnat Sverge 200,000 riksdaler, som gåfva eller lån, och tillika lofvat besolda 6,000 mecklenburgare, hvilka skulle förena sig med och understödja Stenbock. Härom förde Frankrike hemliga underhandlingar med Preussen och Mecklenburg. Men när man sedermera fick underrättelse om kalabaliken och om Stenbocks nästan hjelplösa belägenhet, drog sig Ludvig tillbaka och lofvade i stället blott 6,000 tunnor säd till hjelp åt den sistnämnde. [1]) Medel för dessas öfverskeppande lyckades svenska sändebuden anskaffa hos den rika parisaren Högger; men när allt var för afseglingen färdigt, fick man veta, att Stenbock nödgats dagtinga och lemna Tönningen.

Innan vi beskrifva denna sorgliga tilldragelse, torde sammanhanget fordra en utförligare framställning af ett samtidigt och vigtigt ämne, nämligen:

SJUTTONDE KAPITLET.

OENIGHETEN MELLAN RÅDET OCH STENBOCK 1712 OCH 1713.

Som orsak till denna bedröfliga företeelse uppgifver man vanligtvis rådets afund, egennytta, illvilja. Att dessa känslor hos några och i någon mån förefunnits, är också troligt, nästan säkert. Felet låg dock till en del äfven hos Stenbock sjelf. Jemnte förnamn och många lysande egenskaper, tyckes han efter sin utmärkte morbror, Magnus Gabriel De la Gardie, hafva ärft några äfven mindre lyckliga anlag. Som sådana räkna vi främst en stor *lätthet* att upp-

[1]) Uppsal. Diplomat. Annaler.

göra planer och att för sig och andra dölja svårigheterna vid verkställandet. Man jemnföre Stenbocks glada förhoppningar om det tyska fälttåget med t. ex. De la Gardies beräkningar för statsverket 1669, [1]) o. s. v. Andra likheten bestod i en *misstänksamhet,* som lätt och ofta trodde sig omgifven af fiender och stämplande afundsmän. Så har verkligen Stenbock med eller utan skäl betraktat många sina ryktbaraste samtidingar, en Nils Gyllenstierna, Arvid Horn, Karl Piper, Hans Wachtmeister, Maurits Vellingk, Görtz, Fabrice m. fl. Tredje likheten var en *ömtålighet,* som vid hvarje motgång, vid hvarje förnummet tadel eller vanrykte äflades med att uppsätta och kringsända försvarsskrifter, [2]) i hvilka han vanligtvis sköt skulden på andra. [3]) Man finner, att Stenbock redan i början af 1712 och sedermera allt fortfarande har i bref till konungen, till rådet och till enskilda personer framkastat hvarjehanda förebråelser än mot den ena, än mot den andra, hvilka, om ock till någon del sanna, nödvändigt måste reta sinnena. Fjerde likheten var en stor *känslighet för gunst eller ogunst,* [4]) hvadan Stenbock saknade den kraft och den sjelfständighet, som vågar att i strid mot magtens eller mängdens tycken både följa och försvara sin egen öfvertygelse. Så länge Stenbock visste sig handla enligt konungens bestämda vilja, var han också sjelf bestämd, djerf, oförskräckt. Men så snart han kände sig utan detta stöd, begynte han vackla. När man föreslog en för fäderneslandet nyttig, men för Karl misshaglig, åtgerd, vågade ej Stenbock ensam och på eget bevåg vidtaga och sedermera vidhålla den. I förra fallet förskansade han sig bakom andras med svart på hvitt gifna rådslag; och i sednare fallet, och

---

[1]) Se **13.** 118, 119.

[2]) Se **19.** 123, m. fl.

[3]) Se **19.** 117.

[4]) Se **19.** 119, 120.

när konungen blef missnöjd, dristade ej Stenbock försvara, hvad han efter bästa öfvertygelse tänkt och gjort. Och när Karls förslag misslyckades, vågade ej Stenbock uttala den sanningen, att orsaken låg i förslagens egen äfventyrlighet eller omöjlighet; utan anklagade i stället andra och i synnerhet det af konungen redan förut illa ansedda rådet.

Men, såsom vi förut anmärkt, äfven rådsherrarna ledo af samma svaghet; i synnerhet efter de skrapor, med hvilka konungen 1711 och 1712 agat deras motsträfvighet. Säkert är, att de flesta bland dem inom sig gerna sågo Stanislai afsägelseförslag. tåget till Mecklenburg och det derstädes ingångna stilleståndet. Men de visste ock, att Karl var missnöjd, och mycket missnöjd med alla tre åtgerderna. Qvästa, genom de stränga bannebrefven, vågade fördenskull ej heller dessa herrar att numera öppet erkänna och försvara nämnde sin öfvertygelse. Ungefär på samma sätt som Stenbock, sökte också de att mot konungens missbag förskansa sig bakom några här och der i rådsprotokollerna insatta ord och betänkanden; ena gången, att man framför allt borde lyda konungens föreskrifter; en annan gång, att man borde lemna Stenbock fria händer; en tredje gång, att man ogillade, det han vågat mot konungens befallning gå till Mecklenburg och afsluta stilleståndet, m. m. Så djupt hade Karl den elftes envälde och Karl den tolftes oböjliga vilja nedkufvat modet hos till och med sådana män som Fabian Wrede, Arvid Horn och Magnus Stenbock.

Emellertid råkade båda parterna härigenom i en falsk ställning, så väl till konungen som till hvarandra.

Först till konungen. Genom ett låtsadt instämmande i hans åsigter, sökte hvardera sidan vinna nåd inför hans ögon. Men dessa ögon voro skarpa och genomskådade snart och fullständigt både den ena och andra. Följden blef, att Karl vände sin välvilja och

sitt förtroende från båda dessa i sjelfva verket *svenska* partier, och öfverlemnade sig mer och mer åt utländningarna, en Fabrice, Grothusen, Poniatowski, von der Nath, m. fl., anförde af Görtz; om hvilket allt mera framdeles.

Partierna kommo i en falsk ställning också till hvarandra. De hyste numera begge två samma åsigter, men vågade ingendera vidkännas dem. I stället för att gemensamt bekämpa konungens, hvilka de verkligen gemensamt ogillade, förnekade de sin öfvertygelse och bekämpade hvarandra; allt detta för att ställa sig in hos samma konung. De måste hvar för sig tydligen inse, att hufvudorsaken till motgångarna var ingen annan än Karl sjelf, som af både Stenbock, rådet och fäderneslandet fordrade omöjligheter. Men denna sanning vågade ingen bland dem uttala; derföre sökte hvarje parti rädda sig sjelft genom att på det andra kasta skulden till misslyckandet af företag, hvilka redan i sig sjelfva måste misslyckas. Denna oärlighet, ömsesidigt och klart insedd, var troligtvis rätta orsaken, hvarför de olika politiska åsigterna öfvergingo till inbördes ovilja; och vi komma nu till det sätt, hvarpå denna sednare trädde i dagen.

Anländ till Rügen hösten 1712, såg Stenbock snart sina förhoppningar på en lycklig utgång försvagade, nästan försvunna. [1]) Hans var väl äran af att hafva genomdrifvit och möjliggjort detta fälttåg. Men hans skulle ock blifva vanäran, om det misslyckades, — om de stora åt Stockholms-boarna gifna löftena gäckades. Och en sådan utgång kunde numera tämligen tydligt förutses. Stenbock uppsatte då en till *alla redliga svenska landsmän och medbröder* ställd försvarsskrift af innehåll, att orsaken till inträffade och framtida olyckor låg förnämligast deruti, att *man i flere punkter icke följt Stenbocks råd.* Men, att *man* dels för landets fattigdom icke kunnat, och dels till

[1]) Se sid. 34.

åtlydnad af konungens föreskrifter icke fått följa dessa Stenbocks råd; härom nämndes icke ett ord. Än mindre kunde eller ville Stenbock erkänna, hvad han då måhända begynte inse, nämligen, att hela företaget var i sig sjelft ett ytterst djerft vågstycke, hvilket, enligt hvad rådet föresagt, näppeligen kunde lyckas. Stenbock yttrade i stället, att *man af missgunst och afund offrade oskyldigt blod och blottställde riket för neslig undergång. Härutinnan*, tillade han, *är jag ingalunda vållande. Men för Guds och min konungs dom skall den ställas, som ej ment sin konung så väl som jag, utan föraktat faran och med afund betraktat och som onyttiga förkastat mina helsosamma råd och påminnelser. Med denna försäkran öfverlemnar jag mig och mitt rykte i kongl. majestäts och alla redliga svenska landsmäns omdöme och försvar mot de illviljare, som kanske glädja sig åt konungens, fäderneslandets och min olycka, och som derföre med flit utmålat svårigheten att samla penningar och utrusta flottan såsom helt och hållet oöfvervinnerlig: ehuru jag med Guds nåd och kongl. majestäts trogna undersåtares ömhet förmått bringa saken till verkställighet.* Så bitter och mördande var Stenbocks anklagelse, visserligen uttalad i allmänna ordalag; men så ställd, att läsaren lockades lämpa den på regeringen i Stockholm.

Denna regering bestod af sådana män, som Fabian Wrede, Arvid Horn, Karl och Nils Gyllenstierna, samt de konungska herrarna Tessin och Gustaf Cronhielm, m. fl. Hafva de månne förtjenat sådana beskyllningar? Vi tro det icke. Att Nils Gyllenstierna hyst ovilja mot Stenbock och äfven motarbetat några hans planer, det tyckes vara säkert; men icke, att detta sednare skedde mot bättre vetande och af illvilja. Gyllenstiernas åsigt blef ju af utgången bekräftad? Mot Arvid Horn yttrades ock dylika misstankar. Men ur den tidens handlingar har för desamma ej ringaste bevis blifvit framlaggdt. Tvärtom befinnes, att han

under åren 1710—1712 ofta berömt Stenbock och sökt understödja dess afsigter. Det var också just Arvid Horn och Nils Gyllenstierna, som våren 1712 i Wadstena öfvertalade Stenbock att resa till Stockholm och söka genom sitt personliga anseende och sin vältalighet anskaffa medel till det stora företaget. De liksom hela rådet sökte ock med egna betydliga bidrag understödja planen, och att svårigheten vid nödiga medels anskaffande var en verklighet och icke en dikt, blef vid andra tillfällen af Stenbock sjelf erkändt, och ådagalades på det tydligaste genom de många upproriska rörelser, som i landet föreföllo.

Huru kunde då Stenbock framkasta dylika, till största delen ogrundade beskyllningar? Flere orsaker dertill äro redan omtalade; t. ex. partinitet, misstänksamheten, den tilltagande sjukligheten, de svikna förhoppningarna, de hotande olyckorna, oron för det blifvande ansvaret; hvilka omständigheter tillsammans uppjagade inbillningskraften och störde sinnets jemnvigt. Ännu ett skäl förefinnes. Rådet hade länge och envist motsatt sig det tillämnade pommerskt-polska fälttåget och förutsagt dess olyckliga utgång. Stenbock kunde alltså med skäl misstänka olycksprofetens tillfredsställelse öfver att hafva varit sannspådd. Men han hade derföre ej rättighet att tyda den som en glädje öfver sjelfva olyckan; än mindre att skicka en sådan tydning ut bland allmänheten. Möjligt, ja troligt är, att man här och der anställt måhända gäckande jemnförelser mellan Stenbocks lysande löften och de derpå följande sorgliga verkligheterna. Men föga troligt är, att någon svensk man velat dessa sednare framkalla eller kunnat öfver dem känna någon glädje.

Ofvannämnde bref, skrifvet af Stenbock, svenska folkets gunstling, skulle emellertid väcka stort uppseende, reta allmänheten, nedsätta rådet och således öka villervallan. Stenbock har måhända insett detta och fördröjt brefvets afsändande. Det var skrifvet den

18 September 1712; men tycks ej hafva förr än långt efteråt kommit till Stockholm. Måhända har Stenbock detsamma icke afskickat förr än sednare på hösten, då han, förtviflad öfver den andra troppsändningens uteblifvande och okunnig om verkliga orsakerna, trodde och öppet påstod, att afundsmännen hindrat utrustningen för att dymedelst hindra Stenbock från att vinna nya utmärkelser. Till dessa dystra inbillningsfoster kom sedermera Karls onåd, minnet af Altonas brand och utsigten att med sina troppar blifva i Tönningen tillfångatagen. Retligheten och misstankarna växte, och den 1 Mars 1713 skref han till sin kamrer [1]) ett bref i ungefär samma anda, som det nyss anförda. Deri omtaltes, *huru flere personer önskat Stenbocks ofärd: — huru denne skulle dö med de Filistéer; men i döden ropa hämnd! öfver dem, som vållat olyckan; — likaså huru Stenbocks blod skulle tränga genom skyn och nedkalla Guds rättvisa straff.* [2]) Detta bref spriddes i många afskrifter, så i hufvudstaden, som på landet och lästes i sällskaper och på källrar, beledsagadt af anmärkningar, högst sårande för rådet och i synnerhet för Horn och Nils Gyllenstierna. *Nu,* sade många, *nu hafva dessa herrar fått sin vilja fram till Stenbocks och till konungens förderf.* Rådet harmades djupt; kanske ej mindst derföre, att det fick just vid samma tid från Stenbock ett bref af vänskapligt innehåll, hvari *han bad Gud välsigna deras excellenser till både kropp och själ, och anförtrodde i deras benägna skydd sin hustru och sina barn.* Kamreraren betygade ock vid sin själs salighet, att Stenbock med ofvannämnde anklagelser icke menat rådet.

---

[1]) Troligen Blackstadius, hvilken 1716—1718 förvaltade Stenbocks egendomar kring Stockholm, och från hvilken finnes i Thorsjö Arkiv en mängd bref till Stenbocks grefvinna.

[2]) En afskrift af brefvet till Blackstadius, dat. den 1 Mars 1713, finnes på Brokind.

De skulle måhända syfta på Görtz och Vellingk. Men Horn svarade: *jag lemnar derhän, hvilken person grefve Stenbock vill hafva ansedd såsom vållande till hans och härens undergång. Säkert är dock, att genom hans bref har rådet blifvit bland stadens borgerskap, kanske ock bland landets allmoge, mycket nedsvärtadt; och att i synnerhet jag och min svärfader fått uppbära de svåraste beskyllningar; churu ingen bland oss haft någon ovänskap mot grefve Stenbock. Jag bedyrar mig vara alldeles oskyldig till dessa anklagelser.* Alla rådsherrarna frikände Horn och Gyllenstierna. Tessin sade: *jag vill heligt bedyra, att grefve Horn icke har någon del i grefve Stenbocks olycka. Vi uti rådet hafva i sanning till den sednares räddning gjort allt, hvad göras kunde; och kanske än mer, då vi nämligen sista gången, för att skaffa honom undsättning, läto våra flottor löpa ut på hafvet till och med under den svåraste årstiden.* Horn ville, att rådet skulle utgifva en försvarsskrift och en vederläggning af Stenbocks beskyllningar och sedermera låta från predikstolarna alltsammans uppläsas. [1]) Huruvida detta skedde, veta vi icke och tro det knappt. Men i följe af Stenbocks anklagelseskrifter, blef rådet mot honom ganska ovänligt stämdt och sökte äfven å sin sida skydd och gunst hos Karl genom att ogilla Stenbocks oftanämnda mot konungens vilja stridande åtgerder. Horn, som i sitt hjerta så djupt afskydde och som med sina ord så ofta och så djupt fördömde polska kriget; denne Horn hördes nu våren 1713 i sittande råd tadla, att Stenbock gick till Mecklenburg, i stället för att, enligt konungens befallning, gå till Polen. [2])

---

[1]) Rådsprot. Maj 1713.

[2]) Rådsprot. d. 9 April 1713.

ADERTONDE KAPITLET.

STENBOCK OCH HÄREN BLIFVA TAGNA TILL FÅNGA.

Vi återvända till Tönningen.

Bristen och nöden blefvo derstädes bland svenskarna mer och mer förfärlig. Brännvin, tobak, kött och fläsk kunde ej mer åt soldaterna anskaffas; icke ens friskt vatten; ty på vårsidan uttorkade källorna och manskapet nödgades hämta sin dryck ur Eiderns af saltsjön utspädda böljor. Många hästar hade redan förut blifvit af brist på foder ihjälstuckna och bortkastade; ty folket ville i början icke förtära deras kött. Mot slutet hölls det till godo; ehuru tillredt ej mer med salt, utan med salpeterhaltigt krut. Sista dagarna måste både soldater och officerare i ordets egentligaste bemärkelse lefva vid vatten och bröd; och när Stenbock visade sig på gatan, omringades han af krigare, som med tårar bådo om lifsuppehälle. Stundom hördes ord, så knotande, att de tycktes båda uppror, och många rymde öfver till fienden.

Den 27 April fick Stenbock underrättelse om kalabaliken och tillika Karls ofvannämnde bannebref för stilleståndet i Mecklenburg. Hans sorg, harm och förtviflan kunna lätt anas. Allt hopp om räddning var förbi.

Då Görtz sökte öfvertala Stenbock att lemna Tönningen, hade han som dertill bevekande skäl gifvit åtskilliga förhoppningar; bland andra den, att holsteinska hofvet skulle friköpa och underhålla de ur fästningen komna svenska tropparna. När det nu blef fråga om verkställigheten, ville Görtz befria sig och sin furste från nämnde förbindelse. Under allahanda svepskäl afstyrkte han den påbegynta underhandlin-

gen och bad Stenbock fortsätta försvaret ännu tre månader; ehuru Görtz ganska väl visste, att Stenbock knappt hade lifsmedel qvar för tre dagar. Stenbock blef slutligen öfver detta beteende så uppbragt, att han förklarade nämnde friherre vara en samvetslös bedragare; och att om danska konungen kände sanna förhållandet, skulle han genast lägga Görtz's hufvud för dess fötter.

Sedan svenskarnas alla lifsmedel voro förtärda och allt hopp om undsättning förbi, nödgades slutligen Stenbock den 6 Maj 1713 dagtinga, hvarefter han och hela svenska hären tågade ur fästningen och lemnade sig fångna åt danskarna. Stenbock var under dessa öfverläggningar utom sig af harm och förtvillan, skyllde olyckan på Görtz och på Vellingk, och hotade stundom att skjuta sig för hufvudet.

Wolf med holsteinska besättningen hade stora förråd i behåll, stannade fördenskull qvar och försvarade ännu i åtta månaders tid bemälte Tönningen. När fästet slutligen den 9 Februari 1714 måste också af honom öfvergifvas, fick danska regeringen i sin hand alla de papper, samme Wolf hade förvarat till sitt eget urskuldande, och hvilka tydligt ådagalade det falska sätt, hvarpå Kristian August och Görtz hela tiden gått till väga. Nu ansåg sig konungen af Danmark hafva rättighet att fiendtligen behandla holsteinska hertigdömet, hvilket ock skedde. Harmen mot Görtz steg ända derhän, att denne ej mer fick i någon slags egenskap visa sig vid danska hofvet, hvarjemnte de ofvannämnde skrifterna trycktes och utspriddes kring hela Europa.

I början blef Stenbock af danska konungen mycket väl emottagen. Han fick behålla sin värja och var esomoftast bjuden till hofvet; ja i början en derstädes nära nog sjelfskrifven gäst. Den utmärkte mannens qvicka och behagliga umgängessätt gjorde, att Danmarks konung och herrar glömde både Helsingborg och Gadebusch och till och med Altona.

Man har flere sägner om uppträden vid bemälte hof, hvilka ådagalägga både Stenbocks qvickhet och den nåd, hvarmed han omfattades.

Villkoren vid uttåget från Tönningen innehöllo, att svenska tropparna skulle med en viss summa penningar utlösas och sedermera af svenska fartyg hemföras. Genast lät Stenbock den bekante artilleri-förbättraren Cronstedt skynda till Stockholm för att om allt detta underrätta rådet. Sorgen blef allmän och djup. Vänskapen mellan Stenbock och rådsherrarna var väl nu mera förkolnad, troligtvis förvandlad till sin motsats. Dock gjorde dessa sednare ganska mycket i afsigt att frälsa honom och hären och på samma gång fosterlandet. Alla åtkomliga medel tillgrepos, och Stockholms borgerskap erbjöd serskildt till Stenbocks lösen 6-, andra säga 8,000 riksdaler, och hopsköto äfven till härens befrielse stora summor. [1]) Den 6 Maj utrymde Stenbock Tönningen, och redan den 15 Juni voro genom folkets uppoffringar och genom rådets och Gustaf Cronhielms bedrifvande färdiga 2 fregatter och 16 fraktskepp till svenska härens hemförande samt 84,000 riksdaler Hamburger-banko till dess lösen. Under den tappre Ehrenskiölds befäl anlände fartygen i slutet af Juni till Sleswig för att mottaga svenskarna. Äfven Görtz erbjöd sig låna Sverge 80,000 riksdaler, som han hade att fordra af sin nu mera missgynnare konung Fredrik den fjerde, och hvilka förmentes kunna gå i afräkning på den lösen, svenskarna borde utbetala.

Men det tyckes icke hafva varit konung Fredriks afsigt att låta Sverge återfå en här af 10- eller 11,000 man och under en sådan anförare som Magnus Stenbock. Det sätt, hvarpå Danmark nu uppförde sig, kan icke försvaras. Svenska fångarna blefvo illa behandlade, och dels lockade, dels med vanvård och

---

[1]) Thorsjö Ark. Blackstadius till grefvinnan Stenbock d. 30 Maj 1713

misshandling tvungna att taga dansk tjenst antingen i hären eller hos allmogen. Många bland dem, till börden tyskar, gjorde det gerna; men de egentliga svenskarna endast af nöd eller tvång. Det säges ock, att Danmark sålde 140 svenska matroser åt Venedig för att användas mot turkarna. [1]) Stenbock förbittrades, och Vellingk och Ranck greto af harm både öfver behandlingen och öfver de hinder, som lades i vägen för tropparnas hemresa. [2]) Den fordran, Görtz hade hos konung Fredrik, ville denne sednare icke låta gå i afräkning, utan fordrade reda penningar. För underhållet af svenska tropparna uppgjordes räkningar så dryga, att Danmarks fordran steg till öfver 164,000 riksdaler, hvarigenom de i Stockholm och annorstädes hopskrapade summorna blefvo otillräckliga. Dessutom framkastades flere andra hinder och svepskäl. Ordvexlingen, oenigheten, bitterheten växte, likaså Danmarks fordringar; ty underhållet af Stenbocks folk beräknades stiga för hvarje dag till 1,000 riksdaler. Slutligen började svenska regeringen frukta, att den danska torde bemägtiga sig också Ehrenskiöld och dennes skepp. Derföre, och emedan ingenting kunde vinnas genom längre dröjsmål, fick sistnämnde herre befallning att återsegla till Karlskrona, hvilket dock ej tyckes hafva skett förr än i medlet af November, och i och med detsamma voro Stenbock och hans här ohjelpligen förlorade för fäderneslandet.

Så olyckligt slut fick det sista krampaktiga bemödandet att tillvägabringa ett svenskt-turkiskt fälttåg

---

[1]) Riksark. Sekreteraren Strands utlåtande den 27 Aug. 1770 till Kansli Kolleg.

[2]) S. st. Müllerns bref. Ranck till Müllern d. 4 Dec. 1713. Andra säga tvärtom, att Vellingk af hat till Stenbock skingrade lösepenningarna och dymedelst hindrade befrielsen. Vellingk har dock hos Karl redovisat medlen och åtnjutit fortfarande ynnest; hvilket bör nämnas till den bevisande kraft, uppgiften kan förtjena.

i Polen. I tre års tid hade Karl sträfvat och arbetat för denna sin gunstlingstanke. Brist och pest hade åren 1710 och 1711 lagt sig hindrande i vägen. Ändtligen år 1712 skulle planen komma till verkställighet. Men medlen voro dels för opålitliga, nämligen turkiets löften; dels för svaga, nämligen Sverges återstående krafter; dels för osammanhängande, ty rådet, Stenbock, Wachtmeister och Grudzinski hade blifvit ställda oberoende af hvarandra, hvilket föranledde hinder, oenighet och dröjsmål; och den fjerran i Bender liggande Karl kunde ej hålla tillhopa hvarken dem inbördes eller sig med dem, hvadan ock de krafter, som skulle i Polen mötas, kommo Grudzinski för tidigt, Stenbock för sent, Karl och turkarna ingen gång. Ett polskt krig var ock i sig sjelft så vådligt, så ändamålsvidrigt och i Sverge så allmänt förhatligt, att den ifver, Stenbock för ögonblicket framtrollat, snart afkyldes och efterlemnade motvilja och nedslagenhet. Sådana voro de verkliga omständigheter, under hvilka detta fälttåg började, och genom hvilka det misslyckades, och måste förr eller sednare misslyckas.

Men, påstår man, *detta borde Stenbock hafva förutsett, häldst rådet alltsammans tydligen förutsade. Han borde aldrig hafva understödt genomdrifvandet af ett så äfventyrligt, så olyckshotande företag.* Sannt, på sitt sätt ovedersägligen sannt! Och dock! Hvilken svensk skulle numera icke sörja, om försöket icke skett; om Sverge icke gjort denna sin yttersta ansträngning för att motsvara sin hjeltemodige konungs hjeltemodiga fordringar? Hvilken bland oss skulle ej sörja, om vi nödgades ur vår historia utplåna prakt-uppträdet af Magnus Stenbock och svenskarna sommaren 1712? Hvilken bland oss kan tadla hjelten för hans orubbliga trohet mot svensk konung, hans orubbliga tro på svensk hjeltekraft. Låt vara, att Stenbock och med honom svenskarna jagade efter en drömbild. Det är för en man, för ett folk herrligt att hafva kunnat drömma en sådan dröm; herrligt att

hafva ett sådant sjelfmedvetande, ett sådant minne. Leonidas och hans spartaner kastade sig ock en frivillig och säker död till möte. *Det var*, säger den kalle beräknaren, *ändamålslöst.* — *Det var*, svara hjerta och hjeltemod, *det var dock minnet af denna kamp, som under den då pågående striden mot österns jätte ledde och lifvade till de segrar, som vid Salamis och Platæa räddade den första brodden af europeisk odling och frihet.*

NITTONDE KAPITLET.

STENBOCKS FÄNGELSE OCH DÖD.

Från Sleswig fördes Stenbock, men under strängare bevakning, till Köpenhamn. I början behandlades han dock äfven der med mildhet och åtnjöt, säga danskarna, i årligt underhåll 4,000 riksdaler och derjemnte en viss frihet, varande stundom bjuden på hofvet och i de förnämsta kretsarna. Men hans verksamhetsbegär och hans fosterlandskärlek kunde icke i längden trifvas med ett sådant lefnadssätt. Han längtade efter friheten och sökte förskaffa sig densamma sjelf, då det icke skedde genom kronan. Han hade redan förut öppnat och underhöll nu alltjemnt hemlig brefvexling med åtskilliga vänner i Hamburg, Stralsund eller Sverge. Skrifvelserna voro oftast uppsatta med tecken eller siffror och namnen diktade både på skrifvare och mottagare. Flere bland dessa bref gingo vanliga postvägen, men skrifna med blindbläck. En mängd andra visste han gömma och fortskaffa uti käppar, käppknappar, bakelser, sockerverk, snus m. m. Så uppgjordes en ordentlig plan till hans rymning ur fängelset. Frampå sommaren 1714 skulle från Stralsund anlända till Köpenhamn en skuta, hvars styrman

förbundit sig skaffa Stenbock undan. Bland de afsända brefven voro dock många af annat och betänkligare innehåll. Ämnade till svenska regeringen, meddelade de underrättelser om, och bittra anmärkningar öfver den danskas afsigter och företag. Äfven skall Stenbock i ett bland dem hafva förbjudit sin kamrer omtala, huru väl fältmarskalken blef i Köpenhamn behandlad; naturligtvis för att ej genom sådana underrättelser förslappa befrielse-ifvern.

Efter någon tid började danskarna misstänka förhållandet. Bref öppnades och man kom saken på spåren. En dansk ämbetsman företog sig nu att härma Stenbocks stil och att till dennes vänner afskicka i Stenbocks namn falska skrifvelser, genom hvilka man framlockade svar, som än mer röjde hemligheten. Nu blef Stenbocks frihet något inskränkt, och tvänne officerare sattes till hans bevakning. Icke anande rätta förhållandet, skref han till danska konungen, klagade öfver misstroendet och bedyrade, att han icke förde någon hemlig brefvexling. Konung Fredrik låtsade till hälften tro hans ord, teg stilla med sina upptäckter, men fortsatte i tysthet sina efterspaningar; allt detta så skickligt, att ej heller Stenbocks vänner på länge visste sig vara röjda. Slutligen anlände ock den betingade skepparen från Stralsund, men blef genast tagen till fånga. Vid samma tid lyckades danskarna bekomma ett par koffertar, som innehöllo Stenbocks brefvexling. Derjemte och i det af Wolf uppgifna Tönningen hade man funnit de oftanämnde falska skrifvelserna. Nu egde man mer än tillräckliga bevis. Illvilja eller lycksökeri tilldiktade än flere. Man påstod, att Stenbock ville bränna danska flottan; att han ville öfverraska och bortsnappa danska konungen, o. s. v. Han blef derföre i November 1714 satt i fängsligt förvar på Fredrikshamns fästning, dock först i dervarande öfverstes hus. Härifrån skickade han till konung Fredrik ett bref, fullt af ödmjukhet och oskulds bedyringar; men vid samma tid ett annat, ämnadt till

Sverge och af motsatt och för danska konungen förklenligt innehåll. Äfven detta sednare föll i Fredriks händer. Högligen uppbragt, lät denne flytta Stenbock till ett annat fängelse inom Fredrikshamns murar. Det var beläget öfver en osund vattenpöl, hvars ångor genom det tunna brädgolfvet uppstego i rummet. Fönstren hade galler och fingo blott sällan till vädervexling öppnas. Vård af läkare och prest kunde blott under vissa inskränkande villkor erhållas, och besök af vänner och fränder förbjödos. Man rådde Stenbock att med en ödmjuk böneskrift erkänna sina fel och anhålla om nåd. Han gjorde så och lärer jemnte brefvet hafva skickat ett med egen hand måladt porträtt, som skulle visa hans sorgliga belägenhet. Men förgäfves. I ungefär tre år måste han stanna qvar i detta ohyggliga hål. Han sökte fördrifva tiden genom att måla och svarfva, och nordens samlingar förvara många minnen af i synnerhet denna sednare hans konstfärdighet. Tillika uppsatte han bidrag till sin lefnads historia och några försvar för sina åtgerder.

Hans olyckor och lidanden väckte i Sverge lifligt deltagande. Under riksdagen 1714 ropades, att Nils Bielke och i synnerhet Magnus Stenbock borde befrias och sättas i spetsen för landets försvar. *Kommer Stenbock hem*, sade man, *då vill en hvar gerna till rikets räddning gifva allt, hvad gifvas kan.* [1]) I rådet erbjödo Cronhielm och Nils Gyllenstierna bidrag till hans lösepenning. [2]) På riddarhuset talade Abraham Brahe och Sven Lejonmarck till hans försvar, [3]) ehuru båda hörande till annat parti. Flere riksdagsmän, i synnerhet bland borgerskapet, ville pantsätta Gottland

---

[1]) Thorsjö Ark. Blackstadius till grefvinnan Stenbock d. 2 Sept. 1713, d. 13 Jan 1714.

[2]) Rådsprot. d. 17 Mars 1714.

[3]) Riddarhus Ark. Sekret. Utsk.:s Prot. d. 3 och 28 Mars 1714.

för att utlösa Stenbock och dess här. [1]) Stockholms borgerskap visade fortfarande för hans person samma tillgifvenhet som förut. [2]) De och borgerskapet från Skåne ville till hans befriande gifva 16- till 20,000 dal. s. m., Skånes riksdagsbönder deras sista ko. Danmark lärer dock hafva numera fordrat 100,000 dal. s. m. En sådan summa kunde ej lätt anskaffas, häldst från konungen kommit vid samma tid turkiska vexlar, som genast skulle inlösas. [3]) I hemliga utskottet väcktes den kinkiga frågan, huruvida förhanden varande medel borde användas till betalande af nämnde skuldsedlar eller till befriande af Stenbocks person och troppar. Borgmästaren Hyltéen sade: *här är icke fråga om att jemnföra, huruvida man skall hjelpa hans majestät eller grefve Stenbock först. Hans majestät lärer dock icke onådigt upptaga, om vi öfva kärleksverk mot grefve Stenbock och mot våra fångna landsmän. Sådant kan väl icke lända oss till men?* [4]) Adel och prester instämde, och man beslöt att tills vidare skicka Stenbock en skrifvelse, som uttalade den vördnad, tacksamhet och kärlek, ständerna för honom hyste. [5]) Man ämnade ock anskaffa nödiga lösepenningar: men det hann icke verkställas. Riksdagen måste, i följe af Karls befallning och af regentskapsförslagen, skiljas åt; och någon tid derefter fick man veta, att konungen skulle komma hem, så att Stenbocks befrielse numera berodde af honom och icke af rådet eller af ständerna.

---

[1]) S. st. d. 28 Mars 1714. och Thorsjö Ark. Blackstadius till grefvinnan Stenbock d. 2 Sept. 1713. och d. 20 Mars 1714.

[2]) Rådsprot. d. 21 Maj 1714.

[3]) Thorsjö Ark. Blackstadius till grefvinnan Stenbock d. 12 och 16 Sept. 1713 och d. 6 och 17 Febr. 1714.

[4]) Riddarh. Ark. Sekret. Utskott. d. 22 Mars 1714.

[5]) S. st. d. 5 Apr. 1714.

Så ytterst känslig, som Stenbock var för bifall eller misshag, måste han djupt lida af den köld, konungen härutinnan stundom ådagalade. Orsaken var troligtvis först och främst Karls vanliga ovilja mot fångutvexlingar; ytterligare gammalt agg sedan polska fälttågen, och nu uppfriskadt genom Stenbocks afvikelser från konungens kända och ifriga önskningar om ett tåg till Polen, m. m. Missnöjet uppkittlades, som nämndt är, af ovännerna, och i synnerhet af Görtz genom utliggaren Fabrice. Denne har i bref till Görtz skrytande omtalat, huru han vändt konungens sinne från Stenbock, ända derhän, att man hörde Karl i Juli 1713 säga, *det Stenbock icke förtjente den vård, man om honom tagit.* [1]) Rådet föreslog i November 1713, att Stenbock borde utvexlas mot Trubetskoi och ett par andra ryska fångar; men Karl skickade från Turkiet ett vägrande svar. Stenbock sårades djupt. *Jag finner*, skref han till en bland sina vänner, *jag finner, huru jag är af fäderneslandet öfvergifven och af illviljare belackad. Af konglige majestäts bref ser jag ock nogsamt, att han är likgilltig om min och mina stridsbröders frihet, utan aktar högre att få hålla några lumpna ryssar qvar i fångenskap.* [2]) Stenbock ville nu sjelf köpa sig lös; men det tyckes hafva blifvit förbudet för honom, liksom för de andra generalerna. *Det är hårdt*, sade Réenstierna, *att då öfverheten icke kan hjelpa en menniska, hon då icke får hjelpa sig sjelf.* [3]) — Allt

---

[1]) Quoique Steinbock, m'a-t-il dit, n'ait nullement merité tous les soins, qu'on prend pour lui, apres la mauvaise conduite qu'il a tenue. — Månne Fabrice, för att ställa sig in hos Görtz, framställt konungens ord strängare än de varit?

[2]) Brokind. M. Stenbock till G. Falkenberg d. 26 Febr. 1714.

[3]) Rådsprot. d. 1 Mars 1714 och Riddarhus Ark. Sekret. Utskottets Prot. den 2 Mars 1714. — I Juni

detta föreföll medan Karl låg i Turkiet och under inflytande af Fabrice.

Man hoppades, att konungen, hemkommen och bättre upplyst, skulle med större drift arbeta på Stenbocks befrielse. Karl yttrade då ock flere gånger en sådan sin lifliga åstundan, och sade sig vilja för dess uppfyllande offra mycket. Men det blef ingen befrielse af. Åtskilliga andra drag tycktes ådagalägga, att välviljan för Stenbock icke var så serdeles liflig. Rehnskiölds utvexling mot Trubetskoi blef beslutad; men icke Stenbocks. Sistnämnde herre ansåg Nils Gyllenstierna som en bland sina svåraste ovänner. Denne Gyllenstierna blef dock i Januari 1714 af Karl och under höga loford utnämnd till högste befälhafvare i Skåne, i Stenbocks Skåne; och efter hemkomsten visade Karl samme Gyllenstierna mycken ynnest. Under hela hösten 1716 uppehöll sig Karl i södra Skåne, der han hvarje dag kunde se tornen af Köpenhamn, hvaruti den af sjuklighet lidande Stenbock försmägtade i ett svårt och nesligt fängelse. Vi känna intet bevis på, att Karl under hela denna tid har på något kraftigare sätt ådagalaggt sitt deltagande för den olycklige. I utkasten till testamentet förebrår sig Stenbock att hafva *tjenat sin konung trognare, än sin Gud.*

Fångens belägenhet blef under tiden mer och mer sorglig. Hans begge svåra sjukdomar förvärrades, så att han till slut måste nyttja kryckor och kunde endast på detta sätt och med svårighet röra sig från stället. Blott två tjenare hade fått följa med till fängelset. En bland dem ledsnade, blef olydig, otidig; och när Stenbock hotade med straff, hotade han tillbaka. Slutligen lyckades dock Stenbock blifva honom qvitt. Fängelsets lidanden och sorger ökades emellertid genom underrättelserna utifrån, hvilka alla och oupphörligt

1714 har dock Karl lofvat Stenbock befria sig, bäst han kunde.

förkunnade det älskade fäderneslandets mer och mer hotande olyckor, sjunkande magt och tröstlösa tillstånd. Stenbocks danska ovänner voro äfven nog elaka att skicka honom de flygskrifter, i hvilka man låtit aftrycka alla handlingarna, rörande hans insläppande i Tönningen; likaså en mängd andra uppsatser, dem han icke gerna såg laggda under allmänhetens ögon. Tilllika sprang ett obetänkt eller illvilligt sqvaller till honom med utlåtanden, som voro eller sades vara fällda af hans svenska fiender; t. ex. att Vellingk *skulle hafva tillsvurit honom döden;* att Nils Gyllenstierna lofvat *förstöra honom helt och hållet;* att Cederhielm *gladt sig åt, det Stenbock finge sitta qvar i Köpenhamn,* o. s. v. Derjemnte fick han veta, att hans dotter aflidit, och att hans måg, unga amiral Wachtmeister, blifvit af danskarna slagen, tillfångatagen och insatt på Korsör. Så hopade sig olyckor, sorger och lidanden öfver den store mannens sista dagar. Han sökte sin tröst i andakt och bön; och man hörde honom ofta upprepa den bekanta psalmen:

Min själ och sinne låt Gud råda
Och hoppas på din Fader blid.

Den gaf ord och uttryck åt den förtröstansfulla sinnesstämning, som utgjorde ett hufvuddrag i Magnus Stenbocks lynne, och tillika åt den känsla af ödmjuk undergifvenhet, som de sista årens olyckor framkallat.

I Mars 1716 började han uppsätta sitt testamente på små lappar, hvilka doldes i koffertens dubbelbotten. Månad efter månad ökades sjukligheten genom det osunda fängelset och genom brist på rörelse och frisk luft; och i ett sådant olyckans djup slutade han sin bana, den med sina svagheter dock alltid store och för svenska hjertan dyrbare och oförgätlige Magnus Stenbock. Han afled den 23 Februari 1717. Liket blef med krigiska hedersbevisningar jordfästadt i Köpenhamn, sedermera fördt till Sverge och slutligen

nedsatt i Uppsala domkyrka i svärfaderns Bengt Oxenstiernas graf.

Ingen svensk fältherre har öfverträffat Stenbock i konsten att med ringa medel uträtta stora ting, ej heller i den allsidiga förmågan att skapa, ordna, försörja och till seger lifva och leda en krigshär. Tadlare påstå, att han väl förstod att vinna, men icke att begagna en seger; detta både vid Helsingborg och Gadebusch. Men ju närmare man granskar förhållandet, desto mer skall man gilla Stenbocks uppförande både den ena och andra gången.

Ingen har varmare älskat konung och fädernesland, och svenska historien kan näppeligen förete en herrligare tafla än Stenbock och svenskarna åren 1710 och 1712.

Ingen har kraftigare främjat ordning, rättvisa och folkets väl; och svenska historien kan näppeligen förete något mer lysande exempel på en ädel ämbetsmannaverksamhet, än den Stenbock som Skånes styresman år 1708 utvecklade.

Ingen enskild person har af svenska folket varit mera känd och älskad; ingens namn af samtid och efterverld mera firadt och frejdadt. — Och likväl går minnet ännu sörjande omkring och frågar efter minnesvården.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Femte häftet.

ANDRA AFDELNINGEN.

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1713—1714.

UNDERHANDLINGAR, KRIGSRÖRELSER OCH RIKSDAG.

TJUGONDE KAPITLET.

FREDSUNDERHANDLINGAR 1713.

Vi börja med

ÖSTERRIKES NEUTRALITETSFÖRSLAG.

Stenbocks fälttåg i Mecklenburg och Holstein 1712 återuppväckte Tysklands förut omtalade fruktan för ett långvarigare besök af det nordiska kriget. I afsigt att förekomma en sådan olycka, upptog man omigen det gamla förslaget om väpnad neutralitet.[1]) Österrike, Preussen, Hannover, Hessen Cassel m. fl. skulle gemensamt uppsätta en styrka af 15- till 20,000 man, hvilken under prins Eugènes anförande borde med våld hindra, vare sig svenskar, danskar, ryssar eller po-

[1]) Se 21. 126—132.

lackar, från krigets öfverflyttande till Tysklands jord. Förslaget ogillades dock af tsaren, som önskade hafva fria händer att blanda sig i tyska angelägenheterna; samt af konungarna August och Fredrik, som ville likaledes hafva fria händer att borttaga Sverges tyska besittningar. Emedan sistnämnde landskap skulle genom neutraliteten hafva blifvit skyddade mot fiendtliga anfall, var Sverge egentligen den enda bland de krigförande magterna, som af en dylik öfverenskommelse kunde hafva någon betydlig fördel. Men neutraliteten skulle ock hafva hindrat de svensk-pommerska tropparna från hvarje infall i Polen; hvilket dock Karl ännu och orubbligt åsyftade. Derföre, och emedan samma fördrag också erkände August som konung i Polen, blef det af Karl förkastadt. När således ingen bland de krigförande magterna ville detsamma antaga, kunde Österrike och dess vänner icke med våld drifva sin vilja igenom, utan hela förslaget afstannade äfven denna gång. Alltsammans var ett upprepande, af hvad som tilldrog med neutraliteten 1710 och 1711.

ENGLANDS FREDSFÖRSLAG.

Underhandlingen om ofvannämnde neutralitet fördes i synnerhet under första veckorna af året 1713. Sedermera kom underrättelsen om kalabaliken i Bender. De fleste Europas hof ogillade Karls uppförande och undveko mer och mer hvarje närmare förbindelse med hans person. England och Holland förklarade, att de numera icke erkände något mellan sig och Sverge gällande förbund; utan ville i den nordiska striden vara alldeles neutrala. I London omtalades ock, huru man borde med våld tvinga Sverge till fred. [1])

[1]) Riksark. Acta Histor. Vellingk till Müllern d. 22 Apr., d 13 och 23 Maj 1713.

Detta försöktes ej; men genom sändebudet Jackson lät England hos svenska regeringen i Stockholm tillkännagifva sin önskan att medla förlikning. Rådsherrarnas öfverläggning i ämnet har sin märkvärdighet. De vågade ej mer att som förut öppet tala mot Karls åsigter; utan sade sig *frukta, att den föreslagna freden skulle afskrämma turken från att lyssna till Karls krigsuppmaning; de hade ej heller någon konungens fullmagt; kände icke tillräckligt hans vilja; och, hvad de derom visste, kunde snarare tjena att afskrämma från än uppmuntra till ifrågavarande underhandling.* Man uppläste nämligen omigen ur Karls bref af den 3 Februari 1711 följande ord. *att ingen redlig fosterlandsvän kan vilja afstå något stycke land, huru ock omständigheterna nu eller i framtiden må blifva; ty sådant vore att köpa en neslig fred.* Karl hade på samma gång och äfven sedermera förbjudit rådet inlåta sig i någon dylik underhandling. *Men*, sade Karl Gyllenstierna, *öfverallt i staden talar man om, huru land och rike blifva alldeles förderfvade, om ej Jacksons förslag antages.* Horn: *hela verlden vet, att vi här i rådet vilja hafva fred. Konungen vill det ock; men med villkor, som jag fruktar vara omöjliga att genomdrifva.* Karl Gyllenstierna och Fersen ansågo rådet icke hafva laglig magt att börja den ifrågasatta underhandlingen. Horn likaledes. *England*, sade han, *har hört talas om vår önskan att sammankalla riksdag. Det gillar åtgerden och hoppas, att ständerna skola bemyndiga rådet att i konungens ställe afsluta fred. Men jag har visat England olagligheten af en sådan magtinkräktning, och att vi äro pligtige stånda konungens bud.* Nils Gyllenstierna biföll; *ty*, sade han, *ständerna äro kallade att gripa konungen under armarna, icke att gripa in uti hans magt.* Åter och vid tanken på rikets nöd och fara svigtade tålamodet och lydnaden, och man tycktes vilja öppna någon slags underhandling. Men Horn sade: *vår enda myndighet består uti att lyda, hvad vår konung befallt.*

Blifva vi derigenom olyckliga, så är det bättre att som redlige undersåtare falla med ära, än att göra mot vår konungs vilja. Man beslöt säga England, att rådet icke hade magt föra eller afsluta någon sådan underhandling. [1]) Dagarna efteråt inkommo från flere län berättelser om allmogens missnöje med och oförmåga till de nya rustningarna. Landshöfdingen i Nyköping inskickade ock en i Södermanland kringlöpande smygskrift, uppsatt i böndernas namn, men tydligen af en i alla hänseenden öfvad penna. Den betygade, *att dervarande allmoge vore i elände djupt nedsänkt och ej förmådde längre uthärda; — att den hört engelska fredsförslaget omtalas och ansåge detsamma fördelaktigt; — att allmogen derföre bedjande anhölle, att landshöfdingen måtte inför styrelsen förorda så väl antagandet af denna fred, som beslutet om ständernas sammankallande, på det dessa måtte få med hvarandra om rikets frälsning rådpläga.* [2]) Uppsatsen kunde naturligtvis icke ändra rådets beslut. Några veckor efteråt kom också ett Karls bref, genom hvilket saken afgjordes. Det var skrifvet den 15 Maj 1713; således från Timurtasch. Karl förklarade sig hvarken antaga Englands fredsförslag eller medgifva rådet någon större magt till dylika underhandlingar. Äfven tillkännagafs, att han omöjligen kunde komma hem, så framt ej Sverge för hans mottagande skickade en ny här till Pommern. Samma dag skref han till Vellingk och förklarade, *att han icke vore obenägen ingå i fredsunderhandling.* Det vanliga villkoret bifogades dock; nämligen, att *fienderna skulle förut återställa, hvad de orättmätigt borttagit, och dessutom gifva Sverge skadestånd.* När dessa bref i rådet upplästes, yttrade man, *att konungen visade en ovanlig*

---

[1]) Rådsprot. d. 22 Juli 1713.

[2]) S. st. d. 28 Juli 1713.

själsstorhet, och Horn tillade: *efter inhämtandet af denna konungens vilja, är det icke värdt att afskicka det bref, i hvilket vi bedja konung Stanislaus beveka hans majestät till fred, utan vi böra stå vår brafva konung bi.* På dessa Horns ord följde intet svar; men med Karls bref följde underrättelsen om nya turkiska skuldförbindelser, som borde inlösas. Tillika skref Karl till England och uppmanade denna magt. att som löftesman för altranstadtska freden hjelpa till att på Polens tron återigen uppsätta Stanislaus. England svarade, *att, som ingen europeisk magt skulle dervid biträda, borde Karl ej fordra en dylik omöjlighet.* [1])

August ville ännu försonas med Karl för att, sade Vellingk, *qväsa Ryssland, som eljest kommer att tyrannisera både Sverge och Polen.* Preussen och Hessen Cassel understödde förslaget. Men alltsammans strandade omigen på Karls ovilja mot August. [2])

SEQVESTERN AF STETTIN.

Österrikes förslag om neutralitet och Englands om fredsmedling och Preussens och Augusts om fred voro de tre första under detta år gjorda försöken att upprätthålla och skydda den till fall lutande svenska staten. Det fjerde i samma riktning var pantsättandet eller den så kallade seqvestern af Stettin. Planen tyckes hafva utgått från Görtz. [3]) Genom uppträdena

---

[1]) Rådsprot. d. 3—12 Sept. 1713.

[2]) Riksark. Acta Histor. M. Vellingk till Müllern d. 13 och 23 Maj 1713. Ranck till Müllern d. 4 Dec. 1713. Müllern till Horn d. 19 Juli 1713.

[3]) Andra säga dock från Preussen och från dess önskan att erhålla Stettin och att aflägsna ryssarna.

vid Tönningen hade denne och hans herre Kristian August ohjelpligen brutit med danska hofvet. De måste fördenskull fly tillbaka till sitt gamla stöd, till Sverge. Men emedan detta försvagade rike numera icke förmådde gifva någon betydlig hjelp, beslöt man att söka vinna äfven konungen af Preussen. Man visste, att denne var fiendtligt sinnad mot Ryssland, och att han tillika ifrigt sträfvade efter besittningen af Stettin. På dessa omständigheter grundade Görtz sin plan och vann för densamma också Maurits Vellingk.

Sistnämnde herre stod för närvarande mycket väl hos Karl. När konungen icke ville åt regeringen i Stockholm lemna någon frihet till underhandlingars förande, medgaf han i Maj 1713 en sådan åt Vellingk och det i hög grad. Denne fick nämligen tillåtelse att med Preussens sändebud *rådslå och besluta om allt, som för tillfället kunde hejda fienderna och befordra den gemensamma säkerheten;* och, tillade Karl, *vi utfästa oss med vårt kungliga ord att godkänna, bekräfta och verkställa, hvad nämnde vårt råd och general sjelf eller genom bemyndigadt ombud lofvar och beslutar.* I följe häraf uppgjordes mellan Kristian August å ena samt Vellingk å andra sidan följande öfverenskommelse: *Kristian August jemnte någon neutral magt skulle gemensamt besätta svenska fästningarna Stettin och Wismar och behålla dem till krigets slut eller till Karls återkomst i spetsen för en tillräckligt stor här, då de skulle åt Sverge återlemnas.* Strax derpå bestämdes, att Preussen skulle blifva denna neutrala stat. Samma magter lofvade ock, *att mot främmande anfall skydda svenska Pommern.* I hemliga punkter hade man utfäst sig, att, i händelse Karl utan manliga arfvingar aflede, söka åt hertig Karl Fredrik skaffa arfsrätten till Sverge och åt administratorn Kristian August hela Holstein; — denne sednare åter att skaffa Stettin åt Preussen, antingen vid fredsslutet genom Karls medgifvande, eller genom Karl Fredrik sedan denne blifvit Sverges konung; ty att erhålla nämnde

stad med hamn och område var Preussens närmsta syfte. Denna dess afsigt begrepo svenska rådsherrarna ganska väl. Men de ansågo förslaget det för tillfället bästa möjliga; ty Pommern och Wismar kunde ej i längden mot fienden försvaras; men skulle genom seqvestern blifva åtminstone för tillfället tryggade. Man skulle till och med kunna taga dervarande svenska besättningar och begagna dem på andra vigtiga punkter. När allt var uppgjordt, begärde Vellingk, att svenska borghöfdingen i Stettin, general Mejerfelt, skulle utrymma fästningen. Men denne vägrade, så framt han ej finge konungens uttryckliga befallning. Görtz skall hafva bjudit honom 50,000 riksdaler på stället och dessutom, i händelse af Karls onåd, ett årsunderhåll af 6.000 riksdaler: men fåfängt. Underrättelsen om allt detta kom till Karl, beledsagadt af Vellings bref och föreställningar om åtgerdens nytta och nödvändighet. Mycket talande tycktes det skälet, att Stettin vore i alla fall förloradt; ty fienderna kunde lätt och när som hälst intaga den illa försedda fästningen. Flere herrar, t. ex. Müllern och Fabrice, sökte öfvertala Karl att bifalla. Strängt taget, var han dertill pligtig; ty han hade förbundit sig att stadfästa, hvad hans ombud Vellingk afslutat. Men hvarken öfvertalning eller löfte hjelpte. Konungen ogillade pantsättningen; men gillade Mejerfelts uppförande och belönade denne strax derefter medelst upphöjande i grefflig värdighet. Vellingk blef ganska misslynt. *Om*, skref han till Feif, *om hans majestät följt mina och ej Mejerfelts råd, hade våra tyska länder varit tryggade. Nu äro de snart i fiendens hand. Johan Oxenstierna vågade sitt hufvud för att mot Kristinas befallning skaffa Stettin åt Sverge. Jag skulle gerna i Mejerfelts ställe hafva kastat mig i samma fara.* [1]) Vellingk skickade också till Horn och till regeringen

[1]) Linköp. Bibl. Ark. Vellingk till Feif der 12 Aug. 1713.

i Stockholm utdrag ur alla de bref, han på ett helt år hade till svenska hofvet i Turkiet affärdat; *på det*, sade han, *hvarje välsinnad fosterlandsvän måtte öfvertygas om, att jag icke på något sätt styrkt hans majestät i dess fattade uppsåt; utan tvärt om gjort alla möjliga föreställningar. Hos hofkansleren Müllern hafva dessa vunnit insteg; men han har icke förmått göra dem på högre ort smakliga. Hans majestäts belägenhet är nu mera så svår, att jag omöjligen kan utgrunda, hvilka medel han kan hafva sig förbehållna. Måtte Gud upplysa och leda hans hjerta till tankar, som låta sig verkställas.*

Preussen ville ännu icke med våld genomdrifva seqvestern, utan drog sig tillbaka och lemnade fältet öppet åt andra magter. De ryssar och sachsare, som hjelpt till att tvinga Stenbock ut ur Tönningen, kommo nämligen just nu och efter förrättadt ärende tillbaka. Emedan seqvestern blifvit förkastad, begagnade de tillfället och öfversvämmade Pommern och Rügen. De hotade till och med Stralsund. Landet var värnlöst, och staden föga bättre. Besättningen, hungrande och trasig, hade icke på länge bekommit sold och derföre nyligen anställt ett myteri, som endast med möda kunnat stillas. [1]) Grannstaterna befarade, att Pommerns vigtiga hamnar och fästningar skulle falla i de fruktade ryssarnas händer. Görtz uppgjorde då med August ett nytt seqvesterförslag lika med det förra, dock med den skilnad, att sachsiska troppar skulle komma i stället för preussiska. Vellingk blef orolig; äfven konungen af Preussen, hvilken fruktade, att Oderns mynning kunde falla i händerna på en annan magt; kanske på ryssarna. Derföre uppgjordes ett tredje seqvester-fördrag. Ryssland och Sachsen skulle eröfra Stettin och derföre till jemn delning sins emellan erhålla 400,000 riksdaler, hälften af Kristian Au-

---

[1]) Riksark. Acta Histor. M. Vellingk till Feif den 15 Maj 1713.

gust, hälften af konungen i Preussen, hvilka båda furstar skulle sedermera gemensamt besätta fästningen och vid freden lemna den tillbaka åt Sverge mot återbekommande af nämnde summa. Det tyckes, som denna plan blifvit uppgjord af Görtz och Vellingk utan att rådfråga Karl, och ehuru man kunde förutse, att densamma skulle blifva honom mycket motbjudande.

Ryssar och sachsare tågade emellertid mot Stettin. Stadens borgerskap förklarade genast, att, *som de visste svenska konungen vara död och ingen hjelp att vänta, ville de häldre genast uppgifva staden, än blifva med magt betvungna och sedermera förda till Siberien.* De till och med hotade Mejerfelt, så att denne måste efter några få dagars belägring dagtinga; hvarpå staden blef, enligt öfverenskommelse, af holsteinska och preussiska troppar besatt. Konungen i Preussen, glad att hafva vunnit sitt ändamål, gaf åt Görtz en riddarorden och underrättade Karl om hela åtgerden, sökande tillika att densamma rättfärdiga. Tsaren ansåg den ock för Sverge så förmånlig, att Menschikow, som på Rysslands vägnar deri deltagit, höll på att falla i onåd; hvarjemnte tsaren påstod, att Berliner-hofvet *luktade allt för mycken svenskhet.* Dock fann han för tillfället bäst att godkänna, hvad skedt var. Han till och med lofvade att söka vid fredsslutet skaffa Stettin åt Preussen, som deremot utfäste sig att skaffa Liff- och Estland åt tsaren. Hvad Sverge angår, hade det väl för närvarande, ja, kanske för framtiden, förlorat Stettin, men tillika fått sina öfriga tyska stater befriade från och skyddade mot fiender. — Några statsmän anmärkte ock, att så länge Sverge innehade Stettin, denna Oderns nyckel, kunde det alltid räkna på Preussens fiendskap. Men Karl ville aldrig afstå någon del af sitt ärfda rike och mindst Stettin; emedan denna stad var nödvändig för utförandet af hans polska plan. Müllern och Fabrice sökte visa åtgerdens fördelar; men fåfängt. Äfven

Ludvig den fjortonde skref följande märkeliga ord: *när en klok man inser omöjligheten af att återfå allt, hvad han förlorat; då nöjer han sig häldre med något, än med intet. Sedan nu svenska konungen tillräckligen ådagalaggt sitt hjeltemod, är det också tid, att han tänker på sitt rikes verkliga fördel.* Varningen blef fåfäng. Det enda, man kunde vinna, var, att konungen till en början icke tvärt förkastade alltsammans; utan tackade för Preussens goda vilja och uppsköt tills vidare sitt omdöme öfver saken. Men någon tid derefter eller i slutet af 1713 fordrade han Stettin tillbaka utan att dock vilja återbetala den nämnde lösepenningen. Han ansåg sig till det förra berättigad, till det sednare icke förpligtad; emedan öfverenskommelsen blifvit honom oåtspord afslutad mellan Preussen och administratorn Kristian August. Till denne sednare hänvisade Karl alltså Preussen för utbekommande af ofvannämnde penningar. Preussen svarade, att besagde administrator, för närvarande nästan på flyende fot, icke vore för en sådan summa vederhäftig: — att åtgerden skett till fördel för Sverge: — att Karls bemyndigade sändebud Vellingk densamma gillat: — och att Karl således vore förpligtad till betalningen. Men Karl yrkade motsatsen och begärde, att kejsaren skulle tillhålla Preussen att utan lösepenning återlemna Stettin. Konungen i Preussen blef mycket uppbragt. *Jag kan ej tro*, skref han till Karl, *att eders majestät verkligen åsyftar något sådant. Eders majestät är för ädelmodig och rättvis att låta mig med en så stor penningeförlust vedergällas för den välvilja, hvarmed jag uppträdt till beskydd för eders majestäts pommerska länder.* Men det blef dervid. Frampå sommaren 1714 berättades, att Karl nu ändtligen skulle komma till Pommern, och att han förehade hemliga underhandlingar med administratorn. Preussiska konungen befarade, att den svenska skulle, med tillhjelp af de i Stettin varande holsteinska tropparna, bemägtiga sig nämnde stad. Preussen beslöt

förekomma hvarje sådant försök, och ökade derföre sin andel i Stettins besättning till ett vida större antal, än den holsteinska, så att man kunde säga, det Stettin var numera helt och hållet i Preussens våld. Det skedde i Augusti 1714. — Redan i Juni förutseende denna utgång, skref Vellingk till Feif: *man behöfver icke ursäkta, att mina bref till konungen lemnas obesvarade. Mig är nog att de framkommit, och att jag fått efter samvetspligt visa både vådan och hjelpmedlen, och det utan förespeglade falska förhoppningar. Men som en lem af rikskroppen lider jag otroligt, hvarje gång en dess arm eller fot afsågas; och jag lider så mycket mer, som jag tydligt ser, huru lätt förlusten kunnat förekommas.* [1])

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

NYA KRIGSGERDS-FÖRORDNINGEN OCH JAKOB RÉENSTIERNA.

Länge och mer och mer högljudt hade folk och landshöfdingar klagat öfver skattebördornas odräglighet, och rådsherrarna gång på gång till konungen framburit dessa klagomål jemnte sin egen öfvertygelse om deras sanning. Förledd af misstroende och ja-herrar, hade Karl icke låtit öfvertyga sig om höjden af denna nöd. Några bland hans omgifning påstodo, att folket förmådde bära gerderna, om dessa blott rättvist fördelades. Men nu, mente man, blef den rike skonad, den fattige utsugen; deraf missnöjet, deraf eländet. Förebråelsen är ogrundad, om man nämligen rigtar densamma mot dittillsgällande krigsgerdsförord-

---

[1]) Link. Bibl. Ark. Vellingk till Feif d. 13 Juni 1714.

ning. Denna var uppgjord af Karl den elfte och hans män, och hade en bestämd syftning att lätta den fattiges [1]) och öka den rikes bördor, och att jemnka skatterna efter förmögenheten. Dock är både sagdt och sannolikt, att mycket bedrägeri blifvit förüfvadt, i synnerhet på så sätt, att penningekarlarna genom falska och förminskade uppgifter af sin egendom sökt förminska beloppet af sin skatt. Trött vid de beständiga klagomålen öfver utlagornas tyngd, ville nu Karl genom ett annat sätt för deras beräknande göra bördan mera lätt, jemn och rättvis. Efter att hafva hört rådet, [2]) utfärdade han från Bender den 4 Juli 1712 en derhän syftande förordning. Grunddragen voro följande. *Riket skulle delas i vissa kretsar, i städerna efter qvarter, på landet efter härader; — sedermera skulle innevånarne kretsvis samlas och efter ed och samvete enhvar uppgifva sin egen förmögenhet så i löst som fast; — sedermera skulle alla gemensamt granska, höja eller nedsätta dessa uppgifter och bestämma deras verkliga belopp; — detta skulle ytterligare i skattningslängden för hvar krets införas; — när man sedermera genom dessas sammanslående fått veta summan af hela rikets förmögenhet, och tillika från statskontoret summan af rikets årsbehof utöfver de vanliga skatterna; då skulle öfverheten bestämma, huru stor procent af sin förmögenhet hvar och en borde erlägga för att fylla bristen.* Otvifvelaktigt är, att Karl härmed åsyftade icke blott en ökad inkomst, utan fast mer en beskattning, som skulle vara både enklare, såsom utgående från en enda grundsats, och tillika rättvisare och för allmogen lindrigare. *Det är bättre,* sade han, *att gerden blir rättvis än stor.* [3]) Allmogens jord, men ej lösegendom, slapp också un-

---

[1]) Dock ej lösdrifvares och lösa arbetares.

[2]) Rådsprot. d. 14 Apr. 1712.

[3]) Rådsprot. d. 21 Jan. 1714.

dan, hvadan denna beskattning blef i början här och der väl mottagen. Men då det förra sättet blott i några punkter tillät sjelfbeskattning och frestade till oärliga uppgifter, så var, enligt detta sednare, hela krigsgerden utan undantag blottställd för och lockande till ett sådant bedrägeri. Karl sökte visserligen förmå undersåtrarna att uppskatta sig sjelfva så högt som möjligt; *ty*, sade han, *det skulle inför konung och medborgare lända dem till ära att hafva förkofrat sig; och ju högre summan af rikets förmögenhet uppstege, desto mindre blefve den procent, som af densamma behöfde utskrifvas.* Några bland hans närmaste omgifning, Müllern, Axel Sparre, Feif, m. fl., föregingo ock de andra med höga sjelfbeskattningar; somliga af fosterlandskärlek, andra af tvång. *Det är just icke med god vilja*, skref Feif, *som jag uppgifver mig ega mer, än jag eger.* [1]) Men dessa exempel verkade föga. I öfrigt var förordningen temligen sträng. Ödeshemman skulle skatta, som vore de i fullt bruk; *ty*, hette det, *skattefrihet skulle blifva en ytterligare lockelse att låta dem ligga ohäfdade.* Om någon icke ordentligt betalte denna sin krigsgerd, blef uppbördsmannen bemyndigad och ålaggd att genom lån hos andra fylla bristen och sedermera densamma med 25 procents ränta hos den tredskande utsöka.

På länge visste man icke hvem, som var upphofsman till denna nya förordning. Några gissade på den nu i hög gunst varande Jakob Reenstierna, en slug, erfaren, lärd och driftig herre; men af många ansedd som en opålitlig pratmakare och egennyttig lyckosmed. [2]) Han nekade dock envist till författareskapet. [3]) Andra gissade på Kasten Feif; andra på

---

[1]) Moraths saml. på Kallersta. Feif till Reenstierna d. 20 Maj 1714.

[2]) Fr. min. br. d. 14 Okt. 1712.

[3]) Rådsprot. d. 22 Jan. 1714.

konungen sjelf. Emellertid blef Reenstierna just i samma dagar nämnd till kongligt råd och satt till styresman öfver hela detta beskattningsverk och öfver förvaltningen af alla genom detsamma indrifna medel.

Den nya förordningen blef emellertid af de fleste offentliga myndigheter tadlad. Rådet sade, att dess innehåll visade, hur föga konungen kände tillståndet inom Sverge.[1] Några landshöfdingar gillade, de flesta ogillade densamma. Presterna klagade, att den skulle mångenstädes föranleda mened och evigt själaförderf, eller, som kammarkollegium uttryckte sig, locka till falska uppgifter. Sistnämnde ämbetsverk befarade ock, att den skulle jaga alla rika ur landet. Det rådde derföre konungen att återupptaga det gamla af Karl den elfte begagnade sättet.[2] Äfven ämbetsmännen i kontributionsränteriet, det verk, som skulle under Reenstierna vårda verkställigheten, inlemnade ett betänkande öfver alla dermed förenade svårigheter och försäkrade, att *deras svaga krafter icke kunde bära en sådan börda, och att riket sjelft under densamma försmägtade och med ängslan och jemmer afbidade sitt timliga och eviga förderf.*[3] Troligt är, att en del af motståndet kom från de rikas och i synnerhet från penningemännens egennytta; samt från ämbetsmäns vana vid och kärlek för gamla inrättningen. Men konungen vidhöll sitt beslut och upprätthöll och befordrade dess verkställare. En sådan vid namn Cedercreutz sattes till landshöfding. Märkvärdig var ock den lycka, Reenstierna sjelf gjorde. När detta förslag först kom å bana, var nämnde herre blott adelsman och nyss förut eller år 1710 blifven landshöfding i Dalarna. Sedermera gick hans befordran i fyrspräng. 1711 blef han friherre, 1712 konglig råd samt sty-

---

[1]) Fr. min. br. d. 9 Nov. 1712.

[2]) Rådsprot. d. 4 Sept. 1712.

[3]) Riksark. Kontrib. Ränter. Prot. Okt. 1713.

resman öfver kontributionsränteriet, 1713 president i kommerskollegium och 1714 grefve. Man är alldeles okunnig om de förtjenster, hvilka tillvunno honom så många, täta och lysande gunstbetygelser. Huru han sedan 1715 föll i onåd, skall framdeles omtalas.

När ifrågavarande förordning skulle ställas i verket, spordes mycket missnöje. Karl hade väl befallt landshöfdingarna att hvar i sitt län för folket uttyda kungörelsens mening och påpeka dess fördelar. Men folket lät icke öfvertyga sig. Saken medförde äfven mycket besvär och bråk. För att redovisa sin förmögenhet, måste hvarje undersåtare årligen upprätta en utförlig längd, liksom en slags bouppteckning. Man träffar i våra enskilda samlingar ofta nog sådana vidlyftiga uppsatser. — Det påbudna ömsesidiga granskandet af dessa sednare alstrade grannar emellan ett slags spioneri samt obehag, tvister och ovänskap. — Att årligen inför kronans ämbetsmän och inför allmänheten uppgifva sin förmögenhet, sina skulder och sina fordringar, var likaledes mycket motbjudande. — Af misstroende till de rika ville Karl, att till beskattnings- och pröfningsmän skulle tagas fattiga personer.[1] Det skedde, men emedan dessa vanligtvis voro okunniga i dylika ting, blef följden den, att förrättningarna gingo långsamt, oredigt, oordentligt och måste esomoftast göras om.[2] De, som mest prutade emot den nya stadgan, voro köpmän och näringsidkare, hvilka envist påstodo, att deras kredit och rörelse skulle af dylika redovisningar skadas. De erbjödo sig att, om befrielse lemnades från nämnde uppgift, skulle de i en kassakista lik en sparbössa inlägga den bestämda procenten af sin förmögenhet, och detta samvetsgrannt och på ed; ehuru ingen finge se,

---

[1]) Moraths saml. på Kallersta. Feif till Reenstierna d. 1 Apr. 1713.

[2]) Link. Läns Ark. Norrköp. magistrat till länsstyrelsen d. 24 Apr. 1714.

hur mycket de inlade. För exemplets skull ville rådet i början icke bifalla; men måste det slutligen för borgerskapets envishets skull;[1]) och konungen sjelf nödgades gilla åtgerden. — En annan punkt väckte likaledes mycket missnöje. Enligt hvad förut stadgadt var, skulle en undersåtes i banken insatta medel hållas till sitt belopp hemliga och från beskattning fria. Nu befalldes man dock att på ed uppgifva samma belopp och deraf betala två procent. Ett sådant löftesbrott skulle i sig sjelft reta sinnena; och detta så mycket mer. som ingen fick taga ut sina penningar ur samma bank. — Se här en annan likartad punkt. Åt dem, som emot pant lånade kronan penningar, hade Karl år 1700 lofvat åtskillig skattefrihet på de lemnade panterna; och tillika försäkrat, det eho, som ville i någon mån förringa dessa beviljade fördelar, skulle anses som en otrogen undersåtare. Men genom den nya krigsgerdsförordningen gjorde sig Karl sjelf skyldig till ett sådant förringande, i ty att han lade på dessa sina fordringsegare en utgift af två procent.[2]) Man kan föreställa sig hvilken förbittring, hvilka högljudda klagomål, af både den ene och andre. Men rådet vågade icke gifva efter; ty då ropade de fattigare öfver orättvisa och öfver partiskhet för de rika. Hvad prester och kammarkollegium förutsagt, inträffade ock. Många, och

---

[1]) Fr. min br. d. 22 Nov. 1712.

[2]) Riksark. Kontrib. Ränter. Karls tryckta patent. d. 30 Maj 1713. — Enligt Riksark. Kontribut. Ränter.:s bref till Karl d. 17 Febr. 1714 steg den nya 2-procentgerden då till 1,113,000; dessutom för pantgods 15,000 och för bankokapital 100,000, allt daler s. m. — Enligt S. st. Réenstiernas bref och förslag till Karl d. 18 Okt. 1714, har all fast och lös egendom på landet (var månne böndernas jord deri inbegripen?) i Sverge, utom Finnland, år 1713, jemnte ¼ af husens värde i städerna, uppgått till 59,693,190. hvaraf 2 procent utgjorde 1,193,862 dal. s. m.

deribland många rika, uppgåfvo sin förmögenhet långt under verkligheten. Enligt Karls plan, borde undersåtrarna hålla tummen på ögat på hvarandra och således framtvinga riktiga uppgifter; men allt för ofta såg man genom finger med hvarandra. Folket hade att välja mellan inbördes spejeri och angifveri å ena, samt gemensamt kronobedrägeri och försnillning å andra sidan. Många valde det sednare såsom lugnare och mer fördelaktigt. Så gaf den nya gerden långt mindre, än man väntat, ehuru man år 1713 tog två procent af en hvars hela förmögenhet. Karl blef missnöjd och förklarade, att det vore Reenstiernas fel, om *ej stadgan nästa år gåfve en drygare behållning.* [1]) Det var ock för att komma till detta mål, som konungen nu mera med ökad stränghet fordrade besagde två procent på kronopanter och på bankobehållningar.

Statsbristen blef emellertid äfven på detta sätt lika stor, om ej större än förut, och att fordra högre procent var ej rådligt; ty hvad man redan tagit hade jemnte sakens nyhet så retat sinnena, att i flere landsorter uppror var återigen på väg att utbryta. [2])

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

FINSKA KRIGEN 1713—14.

Vi indela dem efter de olika befälhafvarne och börja med

---

[1]) Moraths saml. på Kallersta. Feif till Reenstierna d. 6 Dec. 1714.

[2]) Fr. min. br. i April och Juni 1713.

Läsaren känner redan förut mannen sjelf och hans öden.[1]) samt huru, då Nieroth i början af 1712 aflidit, Lybecker blef af konungen i Juli samma år återigen satt till öfverbefälhafvare i Finnland. Innevånarnas ovilja upplågade dervid ånyo, och till rådet inkommo klagoskrifter, dels undertecknade, dels namnlösa, men alla riktade mot nämnde person.[2]) Äfven biskop och landshöfding råkade med honom i oenighet.[3]) *Om ock*, skref rådet till Karl, *om ock Lybecker vore oskyldig, så torde det vara betänkligt att längre bibehålla en anförare, som är så allmänt hatad.* De föreslogo i stället än Fersen, än Taube. Men Karl ville, att Lybecker skulle först få tillfälle att förklara sig; och gaf honom till och med magt att utan någon stadfästelse tillsätta officerare.[4]) Derjemnte föreskref konungen, att, emedan de nyuttagna drängarna icke hunnit tillräckligen inöfvas, borde Lybecker undvika hvarje större vapenskifte och blott gå försvarsvis till väga: en befallning, märkvärdig både genom sina följder och genom den öppna strid, hvari den stod till Karls vanliga önskningar.

Efter kalabaliken vid Bender hade tsaren ej mer att frukta några från söder kommande fiender. Han vände sig derföre i Maj 1713 mot norden och mot Finnland, och det icke blott med vapen utan ock medelst slugt ställda ord. Han lät nämligen kring landet utsprida en kungörelse om orsaken till det nu före-

---

[1]) Se **22**. 126.

[2]) Rådsprot. d. 18 Aug. 1712.

[3]) S. st. d. 17 Okt. 1712.

[4]) Riksark. Karls bref till rådet d. 4 och 27 Mars, d. 16 Maj och 23 Sept. 1713.

tagna infallet. *Vi komma*, skref han, *icke för att afsätta eder konung, utan för att tvinga honom ingå billig fred, till lättnad och hugsvalelse också för hans egna, genom det långa kriget utmerglade undersåtare.* Fastän i egen person en sjelfherrskare, och den af det kraftigaste slaget, framkastade dock tsaren några ord om de fri- och rättigheter, Karl den elfte sades hafva förtrampat, m. m.: allt detta tydligen i afsigt att vinna den genom reduktionen lidande adeln och att på både ena och andra sättet förlama landets håg och kraft att göra motstånd. Anfallet med vapen skedde sjövägen och riktades mot Helsingfors, hvarest stora magasiner voro samlade. Generalmajor Armfelt skulle skydda staden; men hade dertill blott 1.500 man och insåg snart nödvändigheten af att draga sig tillbaka. Han ville dock för ingen del, att de rika förråden skulle vid hans aftåg komma fienden till godo. Att föra dem undan, dertill saknades tid och dragare. Innevånarna tillsades fördenskull att med deras redbaraste egendom flytta bort, hvarefter stad och förrådshus afbrändes, enligt hvad några antyda, på befallning af Lybecker. Armfelt gick derefter till Borgå, och förenade sig med finska hufvudhären. Men när en vecka derefter ryska flottan nalkades, tågade Lybecker undan upp till Mänsälä, vid gränsen af Tavastland, och sedermera än längre åt norr, för att, som han sade, skaffa förråder och möta de uppbådade bönderna. Men på detta sätt blef stranden lemnad oförsvarad, och Borgå-trakten af ryssarna utan motstånd härjad. Soldater och befäl knotade, och från rådet kom en allvarsam skrifvelse i afseende på så väl återtåget som Helsingfors-branden. Emellertid hade Lybecker fått förstärkningar, så att hans tropp steg till ungefär 9,000 man. Han ryckte nu återigen mot Borgå; men vågade icke angripa ryssarna, ehuru både generalmajor Armfelt och folket sådant fordrade, och en öfverste Ramsays lyckliga ströftåg uppmuntrade till efterföljd. Under dröjsmålet hann Peter tillkalla så

betydliga förstärkningar, att hans här uppgick till nära 24,000 man och hans flotta till 3 eller 4 gånger mer segel, än den på stället varande svenska. [1])

Emellertid ökades mer och mer klagomålen öfver Lybecker; detta så väl genom bref från Finnland, som genom den mängd flygtingar, som till Sverge ankommit. Fråga väcktes i rådet, huruvida man ej borde genast och egenmägtigt tillförordna någon annan fältherre. Karl Gyllenstierna sade: *det är väl sannt, att hans majestät sjelf satt Lybecker till öfverbefälhafvare; men hans majestät kunde i Bender icke känna verkliga förhållandet och skulle ej heller i vårt ställe låta kriget längre föras så, som hittills skett.* Frölich svarade: *anklagelserna äro obevista, kanske blott förtal.* Fersen: *adelns protokoller af 1710 äro dock fulla af klagomål öfver samme Lybecker.* Nils Gyllenstierna: *men vi hafva icke magt att afsätta den, kongl. majestät sjelf tillsatt.* Karl Gyllenstierna: *skola vi då sitta och se på, huru det ena landskapet förloras efter det andra?* Frölich: *klagomålen böra först inför laga domstol afgöras.* Karl Gyllenstierna: *vi få icke vara så rädda af oss; utan manligt fatta våra beslut, i synnerhet då faran är så stor.* Tessin: *frågan är verkligen den, skall man förlora Finnland eller skall man förlora Lybecker?* Nästan alla, med undantag af Frölich, röstade för Lybeckers afsättande. [2]) Men det tyckes, som man icke vågat låta beslutet gå till verkställighet.

Lybecker hade emellertid hindrat Armfelt från att strida mot ryssarna, och sjelf omigen gått tillbaka uppåt Tavastland. Folket var uttröttadt af det ständ-

---

[1]) Ett obestyrkt rykte omtalar, huru en fransysk äfventyrare lofvat Karl uppbränna ryska flottan; men att försöket misslyckats.

[2]) Rådsprot. d. 2 och 10 Juni 1713.

diga fram- och återtågandet och tillika uppbragt mot ett krigssätt, som icke tillät dem att försvara sig och sitt land. *Hvarföre,* frågade de, *hvarföre få vi icke slåss? Vi vilja stanna och kämpa mot fienden!* Samma språk fördes af befälet, af öfverstar och generaler. Men fåfängt. Lybecker åberopade konungens befallning och fortfor att draga sig tillbaka. Allmänt ropades öfver feghet eller förräderi. Öfverstarna ville ej mer lyda en sådan befälhafvare, och de utskrifna bönderna gingo flocktals hem.

En hvar inser genast likheten med det återtåg, som finska hären i början af 1808 nödgades mot sin vilja företaga.

Hela strandvägen från Wiborg till Åbo hade under tiden blifvit af Lybecker lemnad öppen och oförsvarad. Af fruktan för ryssarna flyktade nu från sydvestra Finnland öfver till Sverge enhvar, som egde någon förmögenhet, eller kunde komma undan; så en stor del af presterna, anförda af biskop Gezelius d. y., likaså högskolans lärare, hofrättens ämbetsmän och landets anseddare köpmän och innevånare. Till Sverge fördes ock flere kyrkoklockor och kyrkoprydnader med mera samt högskolans boksamling. För att skada fienden, ville Lybecker bränna äfven Åbo; men det hindrades. Staden var dock nästan tom, när ryssarna den 28 Augusti der inryckte. Deras uppförande var visserligen våldsamt; men på långt när icke så, som annorstädes; och inom kort gingo de bort igen, skrämda af några skott, som hördes från svenska fartyg i skärgården.

Men underrättelsen om, att ryssarna kommit till Åbo, och att en stor ryssk flotta kryssade på Östersjön; detta, jemnte de skaror af finska flyktingar, som ströfvade kring gatorna, verkade i Stockholm en utomordentligt stor häpenhet, och ropet om Lybeckers afsättning blef allmänt, högljudt och pockande. Rådsherrarna svarade, att de icke egde magt till en sådan

åtgerd; emedan konungen sjelf mannen tillsatt. [1]) Det tyckes äfven, som skulle från Karl hafva kommit ett nytt bref, som tog Lybecker i försvar. [2]) Denne inkallades dock till redovisning, men anförde då som ursäkt dels brist på lifsmedel, dels Karls förbud mot hvarje afgörande strid.

Att Lybecker icke var förrädare, det torde vara tämligen säkert. Att han ej heller var i striderna feg, det hade han vid flere tillfällen ådagalaggt; men likaledes ock, att han var oskicklig till hvarje högre befäl och att han ofta leddes af tadelvärd egennytta. Dessa båda fel hade beröfvat honom härens aktning och förtroende. Han egde ej heller nog sjelfständighet att våga bryta mot Karls befallning, ehuru det gällde att frälsa en del af sitt fädernesland. Hurudan ock mannen må hafva varit, säkert är, att han icke passade till öfverbefälhafvare i Finnland. Rådet grep sig derföre an och började omigen öfverlägga om hans entledigande. Frölich sade: *vi kunna icke afsätta den, konungen nämnt; dessutom är Lybecker en väl förfaren herre.* Tessin: *hela Finnland står på språng, och det väger mer än Lybeckers välförfarenhet.* Fersen: *men konungen har ej längesedan gifvit honom nytt förhållningsbref; svårt derföre, att ditskicka någon annan.* Réenstierna: *vi behöfva ej frukta något misshag, då det gäller att, enligt sunda förnuftets råd, frälsa storfurstendömet Finnland.* Falkenberg: *om Lybecker också är oskyldig, så bör han bort; emedan hela landet är med honom missnöjdt.* Tessin: *ja alla finnar ligga på knä och bedja att slippa honom.* Frölich: *jag vill med ed bedyra, att Lybecker varit lycklig fältherre och förhållit sig väl, och att, om konungen sjelf varit der, hade det ej gått bättre.* Tessin: *rådet blir emellertid af hela landet tadladt der-*

---

[1]) Fr. min. br. d. 4 Aug. 1713.

[2]) S. st. d. 19 och 23 Aug. 1713.

före, att vi ej afsätta Lybecker. Saken uppsköts dock. emedan Horn och Nils Gyllenstierna voro borta. Men några dagar derefter kommo äfven dessa herrar tillstädes och röstade liksom flertalet för Lybeckers afskedande, hvarmed denne tycktes sjelf vara nöjd. Man öfvertalade, dock med mycken möda. Fersen att i stället åtaga sig befälet. [1]) Men denne fruktade Karls missnöje. Först bad han genom Müllern konungen om förlåtelse för sin djerfhet att mottaga befälet; [2]) men greps strax derefter af så häftig oro, att han afsade sig uppdraget. Nu skulle en annan väljas. Rådet vägde mellan Liewen och Taube. Taube utsågs; men äfven denne oroades vid tanken på Karls missnöje och sökte alla möjliga svepskäl att draga sig undan, och det blef slutligen den i Finnland qvarlemnade generalmajor Armfelt, som fick mottaga öfverbefälet.

För sammanhangets skull vilja vi dock nu genast och till deras slut följa Lybecker och hans rättegång. I spetsen för anklagarne stod biskop Gezelius. Tvisten dem emellan blef ganska het; men Lybecker åberopade konungens bestämda förhållningsbref och kunde ej heller om något förräderi öfverbevisas. Armfelt tog honom ock i försvar, och den olyckliga utgången af denne sednares egna försök att bekämpa ryssarna blef en slags ursäkt för Lybeckers overksamhet. Sistnämnde herre vardt också slutligen af rådet frikänd. Då fordrade han upprättelse af biskopen, och nu följde en ny rättegång, bittrare än den förra. Den fortgick ännu, när Karl återkom till Sverge. Då nedsattes till sakens utredande en serskild nämnd. Lybecker skyddades af gunstlingen Feif. [3])

---

[1]) Rådsprot. d. 27 Aug. och 3 Sept. 1713.

[2]) Riksark. Müllerns brefvexling. Fersen till Müllern d. 10 Sept. 1713.

[3]) Fr. min. br. d. 17 Mars 1717.

kanske ock af någon qvarlefva efter Karls fordna ynnest: och saken tycktes taga en vådlig vändning för biskopen. Men då lyckades man leda i bevis, att Lybecker hade under sitt öfverbefäl 1713 fällt följande märkliga ord: *om fan ej tager konungen, hafva vi ingen fred att vänta.* Nu blef mannen inkastad i fängelse, och derpå fälldes utslaget. Han dömdes från lif, ära och gods: blef dock nyårsdagen 1718 till lifvet benådad, men dog några månader derefter.

FÄLTTÅGEN UNDER ARMFELT.

När i September 1713 Armfelt som öfverbefälhafvare mottog finska hären, var densamma i ett tillstånd af upplösning och kanske med en tredjedel förminskad; hvaremot hela strandvägen från Wiborg till Åbo innehades af talrikare ryssar. För att jaga dessa bort igen, dertill hade Armfelt för litet troppar, kunnande icke hopsamla mer än 6,000 man. För att åtminstone skydda landets norra delar, ställde han sig fördenskull vid Pälkäne, [1]) der vägen gick fram mellan tvänne större vattendrag, och der han ämnade hejda fienden. Ryssarna, följande efter, kunde också, oaktadt stor öfverlägsenhet och alla bemödanden, icke på länge undantränga svenskarna. De anskaffade då en mängd båtar och stockflottor. Tidigt en dimmig och lugn höstmorgon, den 6 Oktober 1713, blefvo 7,000 ryssar på sådant sätt fraktade öfver en bland sjöarna och landsatta i svenskarnas rygg. Armfelt mötte vid stranden och gjorde långvarigt och kraftigt motstånd; likaså hans underbefälhafvare De la Barre vid sjelfva Pälkäne-passet. Men på sistnämnde ställe gingo ryssarna nästan simmande genom vattnet och trängde framåt. Derföre, och i anseende till fiendens

---

[1]) Stället kallas ock Knockula-pass.

stora öfverlägsenhet, måste äfven Armfelt draga sig tillbaka efter en förlust af 12 kanoner, 8 fanor och 500, andra säga 1.000, man. Vid Tammerfors ville han omigen fatta stånd; men folket var utsvultet, halfnaket, derföre ock oroligt, nedslaget, och rymde i så stora hopar, att han icke kunde för tillfället tänka på ytterligare motstånd, utan tågade genom den långa tavasterskogen uppåt trakten af Wasa och tog der vinterqvarter. Med undantag af Österbotten och Kajana, var nu i slutet af 1713 nästan hela Finnland i ryssarnas våld.

Men tsaren ville i samma fart taga äfven den återstående delen, och befallde general Galitzin, att kosta hvad det kosta ville, angripa och alldeles bortjaga svenskarna. Armfelt hade väntat något dylikt, och sökt skaffa förstärkning. Några hoppades, att konungen sjelf skulle hasta till hjelp; men fåfängt. Under hela det vigtiga nu slutade fälttåget hade denne legat till sängs i Timurtasch. Landet, folket måste söka hjelpa sig sjelfva. På Armfelts uppmaningar voro ock ungefär 2.000 beväpnade bönder från Österbotten komna till lägret, och likaså en hop borgare från Wasa; alla i fast beslut att till yttersta blodsdroppan försvara sitt fädernesland. När nu ryssarna under Galitzin kommo till Ilmola, stod svenska styrkan under Armfelt vid Storkyro. Krigsråd hölls. Armfelt ville strida. Han hade från Stockholm fått det ena förtretliga brefvet efter det andra rörande härens overksamhet, dess *ömtålighet för eget skinn*, o. s. v. Somliga af befälet ville deremot draga sig tillbaka och invänta några ytterligare i antåg varande förstärkningar; andra åter ville alldeles icke i någon större och afgörande strid våga denna landets sista här, utan i stället genom bakhåll och ströftåg matta och förstöra fienden. Men både soldater och bönder längtade efter strid. De satte upp sina mössor på pikarna och förklarade, att de önskade blifva förda mot ryssen; men att de skulle gå hem igen, om hären än en gång veke

tillbaka och lemnade deras boningar till sköflings. Armfelt ville begagna denna sinnesstämning och så beslöts

SLAGET VID STORKYRO. En och en half fjerdingsväg från denna kyrka blef hären upställd vid Napo by, efter hvilken striden af somliga benämnes. Svenskarna, 4- eller 5,000 [1]) soldater och 2.300 bönder, fingo här i trenne dagars svår köld vänta på fienden. Ändtligen den 19 Februari nalkades han, 15- till 20,000 [2]) man stark. Armfelt red igenom sina krigares leder och uppmanade till tappert försvar för fäderneslandet, hvarpå striden klockan 11 förmiddagen öppnades. Svenska fotfolket, ehuru det hade emot sig blåst, snöglopp och den öfverlägsna fiendens kulor, tågade oförskräckt framåt, tills det på nära håll gaf första salvan och derefter kastade ryssarna tillbaka, icke blott en utan två gånger. Äfven de beväpnade bönderna och borgrarna lyckades afslå ett mot dem rigtadt kosackanfall. Galitzin ansåg striden förlorad och ämnade draga sig tillbaka; men framskickade några regementer dragoner för att skydda återtåget och bevaka det rytteri, som under De la Barres befäl stod på svenskarnas högra flygel. När De la Barre såg de anryckande fienderna, lät han sina ryttare, utan att lossa ett enda skott, genast vända om och aftåga från slagfältet. [3]) Härigenom blef sven-

---

[1]) Enligt svenska uppgifter; enligt ryska 8,384.

[2]) Enligt svenska uppgifter; men enligt ryska blott 8,495.

[3]) Detta är enligt den vanliga berättelsen, grundad dels på Nordberg, dels på ett yttrande af Galitzin, nämligen: att De la Barre och hans ryttare ej behöft mer än att sitta stilla och i lugn röka sin pipa, så hade Armfelt med fotfolket tillkämpat sig segern. Anledningar till tvifvel finnas dock. Flere samtidiga berättelser och bland andra de, som Armfelt å ämbetets vägnar aflät, omtala icke något sådant De la Barres uppförande, utan säga, att alla fullgjorde sin pligt, undantagande att en del bland bönderna blef genom ett

skarnas högra sida blottad och de fiendtliga dragonerna kastade sig i ryggen på en hop, der uppställda bönder. Dessa råkade snart i oordning och togo till flykten. Svenska fotfolket blef nu från nästan alla sidor omringadt. Armfelt gjorde allt möjligt för att upprätthålla striden. *Mitt hjerta vill än i denna dag brista*, säger berättaren, *när jag tänker på, huru generalmajoren red under bevekliga tal fram och tillbaka; och hur folket med otrolig frimodighet lofvade strida i döden och dessemellan, vid åsynen af fiendens stora myckenhet, kastade sig med tårar i ögonen på knä och bad Gud om hjelp, och sedan kämpade till sista andedrägten. Der såg jag då liggande död mången finne, som ännu i den stelnade handen fasthöll det gevär, hvars bajonett satt qvar i kroppen på en likaledes fallen fiende.* Högar af lik hopades bredvid hvarandra, så att man mångenstädes endast med möda kunde taga sig fram. Största delen af fotfolkets öfverbefäl stupade och nästan likaså vid en del af venstra flygelns rytteri. Slutligen måste svenskarna, öfvermannade, draga sig tillbaka. Armfelt, nära nog den siste på platsen, höll på att blifva tagen af en rysk kapten och kunde endast med värjan i hand

---

ryskt anfall i ryggen bortskrämd, hvilken omständighet både af Armfelt och andra anföres som en bland orsakerna till nederlaget. Man finner ock, att dagarna efter slaget har Armfelt med De la Barre hållit öfverläggningar, som det tyckes, utan alla tecken till ovänskap. (Uppsala. Sparreska saml.) Någon krigsrätt eller annan undersökning öfver De la Barres uppförande tyckes ej heller hafva varit satt i fråga. Tvärtom blef han ett par år derefter af Karl utnämnd till general-löjtnant och förordnad att med Armfelt 1718 deltaga i tåget mot Trondhjem, och drottning Ulrika Eleonora begärde 1719 understöd både åt honom och Armfelt. Detta allt hade väl icke gerna varit möjligt, om De la Barre uppfört sig så alldeles tro- eller åtminstone mod- och hufvudlöst, som man vanligen påstår. Framtida och mer enskilda forskningar torde upplysa rätta förhållandet.

slå sig igenom. Tre timmar hade kampen varat. Svenskarna förlorade 2,000 [1]) man och deribland en stor mängd öfverofficerare. Ungefär blott tio sådana funnos qvar vid allt det fotfolk, som i striden deltagit. Tre bland dessa regementer hade blifvit så toppbuggna, att af deras hela befäl skall blott en enda underofficer varit öfrig. Så allvarsam var Finnlands sista strid den gången.

Storkyro slagfält, der den utkämpades, ligger i grannskapet af dem vid Kuortane och Oravais, båda af samma sorgliga ryktbarhet från kriget 1808.

Redan före slaget vid Storkyro hade ryssarna borttagit största delen af Finnland. Eröfringen af det återstående gick numera lätt och fort. Armfelt måste vika undan åt nordliga Österbotten; och derpå i September 1714 och enligt rådets befallning till Vesterbotten, emedan han var för svag att längre hejda ryssarna. Vid underrättelsen om hans aftågande råkade Österbottens innevånare i förskräcklig ångest. Vägarna fylldes af menniskor, hvilka under jemmer, brist och elände skyndade öfver Torneå till Vesterbotten. Ofta hördes derunder ropet: *ryssarna komma!* hvilket skrämde folket till en villervalla, som skilde makar, föräldrar och barn från hvarandra. Många dignade af svält och trötthet; och de, som kommo fram, funno för sig också der öde hemman, samt elände och hungersnöd.

Ryssarna öfversvämmade nu hela Finnland, togo Nyslotts fästning midsommarsdagen, seglade i September öfver Qvarken och plundrade och afbrände största delen af Umeå med kringliggande byar. Det obetydliga och aflägsna Kajaneborg lemnades länge oantastadt. Ryssarna eröfrade det först i Mars 1616, strax efter Karls hemkomst till fäderneslandet. Det var den sista punkt, som Sverge i Finnland innehade.

---

[1]) Ryssar säga 5,000.

Under detta förtvifladde fälttåg framstodo flere finska partigängare, utmärkta genom mod, slughet och kännedom af folk och land. De utförde en mängd lyckliga fast smärre ströftåg och tillfogade fienden mycken skada. Sådana voro major Luckoinen, kapten Långström, fändrik Sahlo och en person, benämnd Kivikas. Den förste bland dem var en gång nära att öfverraska och tillfångataga tsaren sjelf. Deras kämpabragder hafva likväl icke blifvit genom någon fänrik Ståls sägner lemnade åt efterverlden. Men deras namn har det tacksamma fäderneslandet upptecknat bland sina hjelteminnen.

Högsta befälet öfver ryssarna fördes af general Galitzin, en rättvis och mensklig herre, hvilken sökte skydda innevånarna, så vidt ske kunde. Men verkningarna af hans bemödanden förmådde icke sträcka sig till aflägsnare trakter. Der, och i synnerhet i Österbotten, visade sig ryssarnas omenskligbet på det förfärligaste sätt. Landet blef härjadt och innevånarna behandlade så ohyggligt, att det kan jemnföras med de rysligaste uppträden krigshistorien vet förtälja. I stället för att upprifva läsarens känslor med nya beskrifningar derom, hänvisa vi, till hvad om slika uppträden redan är berättadt.[1]) Det var en rysk general, vid namn Tzekin, som tillät och kanske deltog i dessa vilddjurs-bragder. När Kajaneborg efter ett långt försvar öppnade sina portar, hade han lofvat, det besättningen med sin egendom skulle få ostörd återvända till hemlandet. Men sedan ryssarna inbekommit fästningen, ville han, af vrede öfver det långa försvaret, nedhugga allt borgfolket. Ryska öfversten Mannstein spände då sin värja från sidan och hotade lemna tjensten, om man tilläte sig en dylik trolöshet. Tzekin måste nöjas med att plundra och plåga folket samt ödelägga hela länet; och det säges, att i dessa nejder slutligen blott 5 hus stodo obrända qvar.

---

[1]) Se **21**. 135, 293. **22**. 15, 28. **24**. 149.

Man trodde, att Peter, som ej hoppades få behålla Finnland, lät med flit förhärja landet, så att Sverge icke skulle på länge kunna af detsamma draga någon nytta.[1]

Från hösten 1714 innehade ryssarna hela Finnland i 7 års tid, eller till och med freden 1721.

SJÖKRIGET MOT RYSSLAND 1714 OCH NILS EHRENSKIÖLD.

Under loppet af 1713 föreföll ingenting märkvärdigt, utom att en kommendör Raab genom mod och själsnärvaro frälsade några skepp från ryssarna och derigenom förvärfvade sig ett namn bland Sverges sjöhjeltar.

Men året 1714 medförde afgörande brytningar. Tsaren utrustade en skärgårdsflotta, bestående af 180 galérer eller andra roddfartyg, hvilka skulle utefter finska stranden tränga sig fram så långt möjligt, härja Åbo skärgård och Åland, kanske ock bottniska och norrländska kusterna, samt understödja ryska landthärens rörelser. Men dessa galérer måste alltid hålla sig inom skären för att ej krossas af svenskarnas örlogsflotta. Ryssland hade väl också en dylik; men ännu vågade ej tsaren blottställa densamma för ett vapenskifte mot de mer sjövana svenskarna. Dessa, under anförande af Wattrang och Lillie, seglade ut med många och välrustade örlogsfartyg. Afsigten var att, om möjligt, tillintetgöra ryska flottan eller åtminstone skydda Åland, Stockholm och andra svenska kuster. Båda parterna möttes vid Hangö-udd, hvilken skjuter så långt fram, att de ryska från öster kommande fartygen omöjligen kunde tränga förbi, utan

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Vellingk till rådet d. 9 April 1713.

att gå öfver en del af öppna hafvet och dervid blottställa sig för svenska på stället vaktande örlogsflottan. Ryssarna kunde alltså ej komma längre, utan blefvo af svenskarna nästan innestängda i den öster om Hangöudd liggande viken Tverminne. Belägenheten var så vådlig, att Peter sjelf skyndade dit för att se, hvad göras kunde och borde. Han beslöt då att öfver den inre och smalare delen af Hangöudd draga galérerna till vestra sidan och dervarande skärgård för att sedermera, oåtkomlig för den djupt gående svenska örlogsflottan, fortsätta sitt tillämnade ströftåg. Vid underrättelsen härom befalltes schoutbynachten Nils Ehrenskiöld att med en 14 kanoners skottpråm, Elefanten benämnd, och med 6 galérer och två skärbåtar lägga sig i Rülax-fjerden på vestra sidan om Hangöudd och förstöra de ryska fartygen i samma ögonblick dessa kommo öfver edet ned i böljorna. Men ryska försöket misslyckades af sig sjelft; blott en enda galér kunde oskadad dragas öfver landtungan; den andra gick i stycken. Emellertid inträffade så olyckligt, att just som svenska örlogsflottan hade vid en vändning aflägsnat sig något litet från kusten, öfverraskades den af en så fullkomlig och ihärdig vindstilla, att fartygen ej mer kunde komma ur stället. Tsaren lät sina galèrer genast begagna en för honom så lycklig tillfällighet. Det ena tjoget efter det andra rodde fram emellan stranden och svenska flottan, och sålunda förbi Hangöudd och in i skären på dess vestra sida. Svenska örlogsflottan ville afskära vägen, men fåfängt, ty icke minsta flägt rörde dess segel. Den sökte med skjutande hindra fienden; men afståndet var jemnt så stort, att kulorna icke gjorde någon skada. Tre dagar varade stiltien, under hvilken tid ryssarna, med förlust af blott en enda galèr, kommo förbi Hangöudd och in i skärgården på dess vestra sida.

Här såg sig nu Ehrenskiöld oförmodadt innestängd af den öfverlägsna fienden. Några mente allt mot-

stånd vara förgäfves: men Ehrenskiöld höll till sina underbefälhafvare och sitt folk ett tal, som andades så mycket mod, fosterlandskärlek och sjelfuppoffring och tillika så mycket hat mot ryssarna, att alla beslöto värja sig i det yttersta. Nu kom en uppmaning att dagtinga. Fienden hade på stället 115; Ehrenskiöld blott 9 fartyg. Svaret blef dock, att konungen icke lemnat skeppen i Ehrenskiölds vård för att skänkas bort, allraminst åt en fiende, som icke brukade hålla sina löften. Ryska amiralen hotade, att icke gifva qvarter. Ehrenskiöld svarade: *jag har aldrig ämnat begära något qvarter.* Derpå, vid pass klockan 2 eftermiddagen den 27 Juli, nalkades 35 ryska galèrer till angrepp. Ehrenskiöld förbjöd sitt folk skjuta förr än på halft pistolhåll. Salvan hade ock den verkan, att alla fiender genast skyndade tillbaka. Men i stället kommo på en gång 95 galèrer, och striden blef ursinnig och förtviflad. Två gånger sökte fienden äntra, men blef tillbakakastad. Slutligen lyckades det för öfvermagten att taga det ena svenska fartyget efter det andra, hvarvid de af besättningarna, som ej fallit, sprungo öfver till Ehrenskiöld på skottprämen *Elefanten*; ungefär på samma sätt, som norrmännen fordom i slaget vid Svolder drogo sig undan till Ormen långe. Ett par gånger sköto ryssarna eld i fartyget, och i en granatkista, som dervid sprang i luften; men svenskarna släckte elden och underhöllo i två, andra säga tre, timmar striden, tills en stor del af besättningen fallit. Ehrenskiöld, redan förut sårad, fick nu ett skott i armen och ett i venstra låret, hvarvid han föll öfver relingen, men blef med ena foten hängande i ett tåg, tills han togs af fienden, som i detsamma äntrade prämen.[1]) Striden var slut. Af

[1]) Några säga, att Ehrenskiöld med den sista qvarlefvan af besättningen sprang i en slup för att ro undan; men blef i stället sårad och tagen

900 svenskar hade 700 fallit.[1]) Nio fartyg med 38 kanoner och 96 nickhakar blefvo ryssarnas rof.

Med förbrända kläder och ansigtet höljdt af krutrök och blod, fördes Ehrenskiöld sanslös om bord på en rysk galèr. Tsaren sjelf skyndade dit för att se till sin tappre motståndare. Denne låg ännu i en hemsk dödsdvala. Ändtligen vaknade han och slog upp sina ögon. Vid denna syn lutade sig Peter ned och kysste i glädje och förtjusning det blodiga anletet och befallde strängeligen, att man skulle på allt sätt vårda hjelten. Ehrenskiöld blef visserligen som fånge förd till Ryssland; men fick der åtnjuta rikt underhåll och blef städse behandlad med mycken utmärkelse, och vid fredsslutet och hemresan begåfvad med ett tsarens porträtt, infattadt i ädelstenar.

Efter att hafva sålunda kommit förbi Hangöudd, kunde ryska galèrerna fritt röra sig i de stora skärgårdarna vid Åbo, Åland och uppåt Bottniska viken; emedan på intetdera stället svenska örlogsflottan förmådde tränga dem närmare på lifvet. Också blef hela Åland i Augusti månad 1714 intaget, härjadt och förvandladt till en ödemark. En stor del af innevånarna hade förut flytt undan till Sverge. Den återstående yngre och kraftfullare befolkningen flyttades nu till Ryssland. Sedermera gick fienden uppåt Bottniska viken och hjelpte till att bränna Umeå. Stockholm och Roslagen sväfvade i yttersta fruktan för ett dylikt besök; men skyddades af svenska örlogsflottan, hvilken ända till sednaste hösten kryssade utanför dessa kuster.

[1]) Andra säga, att bland 936 svenskar hade 359 fallit och de öfriga blifvit sårade och fångna.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

TYSKA OCH DANSKA KRIGEN 1713 OCH 1714.

I *Tyskland* föreföll under loppet af 1713 ingenting anmärkningsvärdt, utom hvad redan är berättadt, rörande seqvestern af Stettin. Äfven år 1714 förflöt tämligen lugnt. Svenska besättningar funnos väl i Stralsund och i Wismar: men de voro för svaga att gå anfallsvis tillväga. Fienden lemnade dem ock någorlunda i fred. Seqvestern, fastän ogillad af Karl, tycks hafva varit i någon mån gällande och skyddat nämnde orter. Några säga, att ryssarna lätt kunnat taga både Stralsund och Wismar; men att sådant icke skedde, emedan Menschikow mutades af de stater, som fruktade Rysslands hotande öfvermagt. [1])

Sedan Stenbock och hans här måst gifva sig till fånga, företog *Danmark* under loppet af 1713 inga vigtigare rörelser mot Sverge. År 1714 talades väl om en tillämnad landstigning i Skåne. Men en hop svenska troppar ditskickades och bland andra de, som förut legat i Stettin och trakten deromkring och nu genom seqvestern blifvit lediga och användbara. Till anförare vardt Nils Gyllenstierna af konungen förordnad. Danmark befarade ock, att Preussen och Holstein skulle i nödfall uppträda till Sverges skydd; hvarföre landstigningsförsöket tills vidare inställdes.

Under sednare hälften af 1714 rådde jemnförelsevis en allmän stiltje i både krigsrörelser och underhandlingar. Man väntade Karls hemkomst och ville se, hvad denne ämnade företaga.

---

[1]) Riksark. Eosander till Müllern d. 15 Sept. 1713, och d. 25 Febr. 1714.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

TILLSTÅNDET I SVERGE VÅREN 1713.

När vår berättelse sommaren 1712 aflägsnade sig från sjelfva hemlandet, hade dettas befolkning blifvit genom Magnus Stenbock och hans tal och rustningar försatt i en verklig hänryckning af mod, förhoppningar och en allt uppoffrande fosterlandskärlek. Men dessa känslor afkyldes under loppet af hösten och vintren och genom slag på slag kommande sorgeposter; om fraktskeppens olycka: om Stenbocks svåra belägenhet i Pommern; om Stanislai förtviflan; om Karls qvarliggande i Bender: om hans fortfarande krigsbeslut mot August; allt detta inom den korta tiden af tre månader. Derpå kom underrättelsen om segern vid Gadebusch, den sista strålen af lyckans nedgående sol. Den förmörkades snart genom röken från Altona och försvann helt och hållet. när segraren några veckor efter segern nödgades gömma sig undan i Tönningen. Svenskarna sågo nu alla sina förhoppningar gäckade, sina ansträngningar fruktlösa. Mängden förlorade mod och hog till nya dylika: hade ej heller krafter dertill. De vanliga statsutgifterna endast för fredstid öfverstego med 2 millioner dal. s. m. beloppet af de vanliga inkomsterna. Krigsgerderna voro än otillräckligare. Lån kunde ej mer erhållas, icke ens om kronan lofvade hundrade procent; och statens säkraste inkomster voro redan i förväg bortpantade. Bästa delen af de medel, med hvilka förvaltningen skulle under loppet af 1713 hållas i gång, hade redan sommaren 1712 blifvit anslagna till bildning af de förskott, som lemnades till Stenbocks tyska fälttåg. *Jag vet vid min salighet icke, huru man skall upprätthålla verket,* sade Tessin. [1])

[1]) Rådsprot. Febr. och Mars 1713.

Brefven från Karl och från Bender fordrade emellertid ständigt nya penningesummor, och för år 1713 nya troppafsändningar till Pommern. Rådsherrarna insågo tydligt, att konungen vidhöll sitt beslut om ett nytt fälttåg i Polen, och att ingen fred var att hoppas. Under sådana utsigter förflöt vintren 1713. Lätt kan anas, hur förtviflad sinnesstämningen var; i synnerhet hos de högre stående ämbetsmän, hvilka kunde fullständigt öfverskåda rikets olyckliga belägenhet, och hvilka tillika kände de oöfverstigliga hinder, som Karls personlighet lade i vägen för hvarje räddningsförsök.

Många. ganska många funnos dock, som just af hans personlighet och hemkomst ännu väntade rikets frälsning. Så svigtade allmänna tänkesättet fram och tillbaka mellan förhoppningar och förtviflan: då i början af April man fick första underrättelsen om kalabaliken vid Bender. Den kom likväl icke omedelbart från Karl; hvilken tyckes ej förr än långt efteråt hafva derom tillskrifvit rådet. [1]) Det var genom utrikes tidningar och sändebud, som första ryktet framträngde, dock besynnerligt och vanställdt. Somliga sade, att sultan genast ångrat sig och satt Karl i spetsen för en ny här, som skulle angripa Ryssland; andra, att man fängslat konungen och begärde 9 millioner i lösen. [2]) Tillika berättades, huru främmande hof ogillade uppträdet och drogo sig undan för konungen, [3]) och huru England och Holland, som berättadt är, uppsade förbundet med Sverge, o. s. v. Budskapet genom Axel Roos [4]) tyckes hafva framkommit ganska sent; ty på länge visste man ej i Stockholm, huruvida

---

[1]) Riksark. Karls bref till rådet d. 24 Mars 1713.

[2]) Rådsprot. d. 9 April 1713.

[3]) Riksark. M. Vellingks bref till Müllern d. 22 April 1713.

[4]) Se **23**. 129.

konungen var lefvande eller död. Många önskade det sednare;[1]) *ty*, säga somliga berättare, *de vilja på sådant sätt slippa undan den redogörelse, han eljest skulle vid hemkomsten af dem fordra.* — *Nej!* sade andra, *men de vilja genom hans död få fri hand att sluta fred och frälsa fäderneslandet.* Kort härefter anlände nästan på en gång bekräftelse om kalabaliken, samt underrättelser om, att Stenbock gifvit sig tillfånga, att Armfelt brännt Helsingfors, och att Lybecker dragit sig tillbaka och lemnat ryssarna öppen väg till Åbo. Hvem kan måla svenskarnas oro och sorg vid den samtidiga förlusten af deras mest älskade fältherre, deras sista här och snart ock af Finnland, deras sista förmur mot öster? och slutligen och allra mest öfver kalabaliken med dess besynnerligheter och följder? Konungen, i stället för att komma hem till fäderneslandets hjelp, hade blifvit förd än längre bort och i fångenskap; ingen kunde säga, om, när eller hur han skulle återkomma. I Uppland och serdeles i Stockholm befarade man ock ett snart besök af de fruktade moskowiterna. Till hufvudstadens skydd tillkallades några regementer. Borgerskapet begynte öfva sig i vapen, och man ville, att hofvet skulle, i händelse af en ryssk landstigning, flytta undan till Westergötland. Folket var förtvifladt öfver skatterna, nederlagen, farorna. Och i sanning! Sverge tycktes sväfva i en icke mindre fara än den att försvinna ur de sjelfständiga staternas antal.

Hvems var skulden? är en fråga, som redan den tiden ofta och vid hvarje större olycka upprepades, och som i vår berättelse om samma tid måste likaledes gång på gång förekomma Många trodde ännu, att felet låg hos rådsherrarna, och att dessa af ovilja, afundsjuka och egennyttiga beräkningar laggt hinder i vägen för konungens och Stenbocks afsigter, utmålat nöden

---

[1]) Fr. min. br. d. 18 Maj 1713, och Relat. de l'eta't présent de la Suède 1718.

större, än den var, och med flit lemnat ohjelpta, konungen i Turkiet, Stenbock i Tyskland och Lybecker i Finnland; och man påstod omigen, att rådsherrarna sjelfva behållit musten af de dryga gerder, landet måst utbetala. Männen af sådana tankar förbannade rådet, och ropade högt: *Gud välsigne konungen och grefve Stenbock!* ty af dessa, och blott af dessa, hoppades de landets räddning. Och de icke blott hoppades; utan de trodde, de förtröstade. *Det är omöjligt*, sade de, *att den gode Guden kan helt och hållet öfvergifva en furste, så from i sin andakt, så tålig i sin olycka, så ihärdig i sina ädla tänkesätt och så ren i hela sin lefnad.* Efter slutad pröfning, mente de, skulle Gud återföra honom till fäderneslandet, och med honom segern, friden, sällheten. En skald uttalade dessa förhoppningar i följande ursprungligen tyska dikt.

Kom, store kung, kom hem! Så ropa stad och land.
Kom, prins! och rädda snart det hårdt betryckta norden.
Kom, hjelte! rädda oss från ryssarna och morden.
Hvi dröjer längre du vid hedna-flodens strand?

För muselmännen är ett löfte intet band.
Och deras vänskap blott består i tomma orden.
Ack! skynda bort från dem till fosterländska jorden!
Oss felas icke mod, blott hjeltekungens hand.

Välsignelse och fröjd med dig till Sverge följa;
Och hastigt sjunker då den olycksflodens bölja,
Som öfversvämmat oss, när du långt borta var.

Hur ryslig anblick ock vårt fosterland nu gifver;
Det från en öcken till ett Gosen ombytt blifver,
Så snart sin store kung det uti famnen har.

Också allmogen vidhöll ännu sin gamla öfvertygelse och konungakärlek. *Det är omöjligt*, ropade de omigen, *det är omöjligt, att konungen skulle dröja fyra*

är i Turkiet utan att fråga efter sitt nödställda rike. Han är säkert längesedan död, fast rådet sådant af egennytta fördöljer. [1])

Men å andra sidan utbildade och stärkte sig hos många, och i synnerhet i Stockholm, en annan åsigt af saken; nämligen den, som kastade felet dels på konungen, dels på den enväldiga styrelseformen. Man såg envishet och krigslystnad i det sätt, hvarpå Karl förkastade alla fredsanbud; likaså envishet och hämdlystnad i den ihärdighet, hvarmed han afvisade hvarje förlikning med August; likaså känslolöshet i de högt drifna fordringar, med hvilka han utpressade sina undersåtares krafter; likaså en ofosterländsk sinnesstämning i det sätt, hvarpå han dröjde i främmande land, utan att någon gång besöka sitt eget; — i det sätt, hvarpå han för Stanislai konungadöme uppoffrade svenska folkets välfärd; — i det sätt, hvarpå han mer och mer sköt svenskarna åt sidan och omgaf sig mest med herrar af utländsk börd. Och slutligen, hvarföre kom han icke hem? hvarföre skyndade han icke att sjelf och med sitt hjeltesvärd försvara sitt eget land; först Liffland, och sedermera sjelfva Finnland? Hvarföre låta dessa bortröfvas och i stället använda tid och krafter på försöket att upprätthålla Stanislaus? Dessa anmärkningar hviskades man och man emellan af en hop svenskar; och med än djerfvare ord af främlingar, i synnerhet af holländare, engelsmän och fransmän. Ofta hördes dessa herrar försvara och ursäkta rådet och anklaga konungen. Franska sändebudet i Stockholm beskref för sin regering sinnesstämningen med följande ord. *För ett uppror och en regentförändring är det blott en anförare, som felas. I sjelfva verket är det konungen sjelf, som förorsakat missnöjet och stämplingarna derigenom, att han förkastat alla fredsanbud, alla goda varningar samt befallt omöjligheter och sjelf underhållit oenighe-*

[1]) Rådsprot. d. 20 Juni 1713.

ten rådsherrarna emellan, samt gjort t. ex. Vellingk, Wachtmeister och Mejerfelt oberoende af regeringen i Stockholm. Han har velat på sådant sätt hindra rådet från att företaga något till hans skada; men har derigenom också hindrat dem från att kunna med kraft göra något till hans hjelp, och gifvit en förevändning för deras overksamhet. [1]) Samma åsigter framskymtade ock i åtskilliga utländska flygskrifter eller tidningar, hvilka här och der smögo kring landet. Sinnesstämningen retades än mer af den stigande nöden. Gardet hade ej på fem månader utbekommit sin lön. Man såg dess soldater tigga på gatorna, och ej sällan af mattighet digna ned och det under sjelfva vapenöfningarna. [2]) I nästan hela Svea rike bullrade och hotade bönderna, då utskrifningar skulle förrättas, och landshöfdingarna anmälte och intygade folkets nöd. [3]) Statskontoret belägrades af fordringsegare eller af ämbetsmän, hvilka bådo, bönföllo, tiggde att åtminstone utbekomma en liten del af sin fordran, af sin lön för att kunna köpa en bit mat åt sig och åt de sina; men fingo till svar, att der icke fanns ett halföre mer för dylika utgifter. Deremot omtalades, att i samma dagar hade kommit en af konungens turkiska skuldförbindelser på 100,000 riksdaler jemnte sträng befallning, att densamma genast inlösa. *Här i Stockholm*, säger berättaren, *föres ett tal, så fritt och farligt, att jag icke utan fasa kan tänka derpå, än mindre detsamma upprepa.* [4]) Också förnyade sig från flere håll de gamla ryktena, än att konungen var död, än att han blifvit vansinnig. Råds-

---

[1]) Fr. min. br. Relation de l'état présent de la Suède. Okt. 1718.

[2]) Rådsprot. d. 4 Mars 1713.

[3]) Riksark. Rådets bref till Karl d. 23 Febr. 1713.

[4]) Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock i Juni 1713.

herrarna tycktes väl ännu till en tid hålla hans anseende uppe; men hade flere gånger utförligt och varnande för honom beskrifvit nöden och vådorna och på det enträgnaste bedt honom skynda hem. Gustaf Cronhielm skref enskildt och försäkrade, *att man eljest kunde förutse fasliga händelser.*

Men Karl förmådde icke slita sig lös från sitt vanliga sätt att se sakerna. Också efter kalabaliken, och ehuru en fånge på Timurtasch, vidhöll han samma stolta åsigter, förde samma höga språk. Han försvarade Lybecker, och förklarade sig aldrig vilja för fredens vinnande afstå minsta jordrymd. Och de bref, i hvilka rådet för honom beskref fäderneslandets nöd och dess längtan efter kans hemkomst; på flere bland dessa skrifvelser finnes antecknadt, att *sedan de blifvit uppläste, befallte konglige majestät, att de skulle tills vidare bortläggas.* [1]) Någon af desamma föranledd åtgerd finnes ej angifven.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1713—1714. [2])

Detta riksmöte är i svenska historien ett bland de mest märkvärdiga, men också ett bland de mest invecklade. För att lätta uppfattningen deraf, skola

[1]) Riksark. Kongl. Senatens bref till Karl d. 16 Mars och d. 23 Juni 1713.

[2]) Våra förut otryckta uppgifter om denna riksdag äro hämtade ur de samtidiga protokollen i rådet, hemliga utskottet, adeln och preståndet. De andra otryckta källor, som blifvit begagnade, äro serskildt för hvar gång anförda.

vi, enligt vanan, i serskilda uppsatser framställa hvar och en af dess beståndsdelar. Vi börja med

RÅDETS FÖRSTA FÖRSLAG TILL RIKSDAGS SAMMANKALLANDE.

År 1711 hade Karl strängeligen förbjudit hvarje sådant möte. Men ofvanstående kapitel hafva visat den utomordentliga nöd, som mer och mer frestade rådet att bryta mot samma förbud. Det fanns i sjelfva verket, utom Karls hemkomst, intet annat medel att åtminstone tills vidare hålla riket tillhopa, förekomma uppror och åstadkomma något slags försvar. Sjelfva undersåtarne ropade flerestädes efter riksdag och mången klandrade rådet, som icke längesedan tillgripit en sådan utväg. Det var också nu, som till hufvudstaden kommo eller bland dess befolkning utspriddes de Stenbocks förut omtalta bref, hvilka tycktes anklaga rådsherrarna, såsom de der förorsakat rikets sista olyckor. Också af denna anledning önskade samma herrar en riksdag, på det folket måtte erhålla kännedom om sanna förhållandet, och sjelft få tillfälle att föreskrifva, hvad göras borde. Åtgerden, förut ofta och mycket omtalad, blef formligen af Nils Gyllenstierna den 30 Maj 1713 föreslagen. Han understöddes af Horn, Falkenberg, Karl Gyllenstierna, Reenstierna och kanske allra mest af Nikodemus Tessin. Denne yttrade bland annat följande ord. *Få äro de, som känna statsverkets utblottade tillstånd och verkliga orsakerna dertill. Få äro också de, som känna rådets oskuld i de olyckor, som inträffat, och rådets oförmåga att desamma afhjelpa. Vi äro väl skyldige att verkställa konungens befallningar; men möta dervid ofta rena omöjligheten. På ett bref till hans majestät kunna vi ej heller bekomma svar inom mindre än ett halft års tid. Nöden tvingar alltså till riks-*

dag; dock böra ständerna dervid föreställa endast svarande parten, på det konglig majestäts höghet icke må nedsättas. Horn instämde och påminte om, huru angeläget det var för rådsherrarna sjelfva att genom en riksdag befria sig från regerings-ansvaret. Karl Gyllenstierna omtalade, huru det lägre folket var så uppretadt mot rådet, att hoparna torde tillgripa förtvifiade beslut, om ej riksdag komme emellan och upplyste om sanna förhållandet. Den ende, som afstyrkte, var Frölich. Han ville i stället utskrifva en förmögenhetsskatt af fyra procent enligt konungens nya krigsgerdsförordning. Man invände, att landshöfdingarna tillkännagifvit, huru folket icke kunde betala det, som redan utskrifvits; och Horn tillade: *att nu fordra fyra procent, det vore att plundra hans majestäts undersåtare. Jag har sagt och säger ännu, att kronan må gerna taga allt, hvad jag enskildt eger; men jag kan ej tillstyrka en så okristlig behandling mot andra.* Riksdagens sammankallande blef gilladt af alla närvarande rådsherrar, utom af Frölich. Men äfven de frånvarandes tänkesätt skulle inhämtas. Två bland dem, de i Karlskrona varande Hans Wachtmeister och Gustaf Cronhielm, gåfvo till svar, *att de saknade tillräcklig kännedom om rikets belägenhet; att de visserligen tyckte de anförda skälen till mötet vara så välgrundade och välsinnade som möjligt; men ansåge bäst dröja, tills konungens svar kommit; häldst denne förut ogillat slika sammankomster, af hvilka svåra följder äfven kunde föranledas.* Denna motsägelse gjorde de andra tveksamma. Dertill kom, att Ulrika Eleonora misstrodde rådet och undandrog sig all delaktighet i företaget. [1]) Svåra voro ock de rykten, som här och der spriddes bland folket, och till och med inberättades till Turkiet; nämligen, att man ville sammankalla en riksdag endast för att dervid afsätta konungen. Alla dessa omständigheter oroade rådsherrarna, och de beslöto uppskjuta saken,

---

[1]) Fr. min. br. d. 17 Juni 1713.

tills konungens bifall hunnit inhämtas. Den 26 Juni uppsattes derföre en till honom ställd skrifvelse af ungefär följande innehåll. *Det bedröfvar oss hjertligen att fortfarande nödgas uppfylla våra bref med klagomål öfver det allmänna och stora eländet. Att för eders majestät dölja tillståndet vore dock oförsvarligt; men att gång på gång upprepa samma klagomål, och tyvärr alltid med nya tillägg, är ock ganska svårt. Men allra svårast är, att se nöden, ja rikets fullkomliga undergång stå för dörren och deremot icke hafva några medel att tillgripa. Af bundsförvandterna, de traventhalska och altranstadtska fredernas löftesmän, är ingen hjelp att förvänta; ej heller från Frankrike. Här hemma kan för fattigdom och medellöshet ingenting göras. Statskontoret har genom bref och här bifogade räkningar visat, huru af årets ordinarie inkomster ej finnes mera qvar, än 214 riksdaler till bestridande af de ordinarie utgifterna för hofstaten, utrikes sändebuden, ämbetsmannalönerna samt gardet, artilleriet och garnisonerna. De 2 procent, som, enligt nya krigsgerdsförordningen, blifvit utskrifna, räcka på långt när icke till de stora summor, som fordras för konung Stanislai hof, för utlösen af grefve Stenbocks här samt för flottan och krigsstaterna i Sverge och Finnland: än mindre för den nya pommerska troppafsändning, eders majestät befallt. Det är oss alldeles omöjligt att, enligt vår pligt, verkställa eders majestäts föreskrifter. Dessutom tror allmogen, att eders majestät är död och kan icke tagas ur denna inbillning; utan påstår, att vi med flit och af egennytta dölja förhållandet. Illviljare fiska i grumligt vatten. Folket knorrar, och kommer fienden hit in, så torde uppror snart utbryta. I sådan nöd hade vi önskat och ämnat hopkalla riksdag för att med gemensamma råd och krafter främja allt, som länder till eders majestäts och dess rikes bästa. Men, som några våra medbröder varit härutinnan af skiljaktig mening, hafve vi saken uppskjutit, tills eders majestäts*

bifall hunnit ankomma. Snart torde dock omständigheterna än mer förvärras, och nöden blifva så svår, att vi icke hinna detsamma afbida. Derföre anhålla vi underdånigst om tillåtelse, att vid slika omständigheter få riksdag sammankalla. Kanske ock, att, innan eders majestäts svar anländer, blifva vi af den öfverhängande faran dertill tvungna; i hvilken händelse vi i förväg anhålla, att sådant icke onådigt upptages. Vi skola dervid samvetsgrannt iakttaga och försvara eders majestäts konungsliga höghet och icke tillåta någonting deremot stridande. I början af Juli 1713 blef detta bref afskickadt till Timurtasch.

TILLSTÅNDET I SVERGE SOMMAREN OCH HÖSTEN 1713.

Rådets beslut var således, att tills vidare tiga, tåla och afbida händelserna och Karls bref. Se här en uppräkning, af hvad i förstnämnde väg inträffade! Man fick veta först, att sultan skulle förlika sig med tsaren; derpå att genom Lybeckers återtåg vägen till Åbo blifvit för ryssarna öppnad; derpå, att Danmark brutit öfverenskommelsen med Stenbock och qvarhållit hela dennes här; derpå, att ryssarna borttagit Stettin och lemnat det åt Preussen; derpå, att ryssarna först tagit Åbo och sedermera slagit Armfelt vid Pälkäne, och öfversvämmat hela södra Finnland.

Den andra raden olycksposter utgjordes af Karls bref. I Augusti 1713 kommo några sådana, skrifna i December 1712, och således före kalabaliken. De gillade Lybeckers uppförande samt befallte nya utskrifningar. Kort derefter fick man veta, att Karl förkastat seqvestern af Stettin, i följe hvaraf man ansåg svenska sunnanhafsländerna nära nog förlorade.[1]) Vid samma tid kommo äfven några Karls bref, skrifna i

[1]) Fr. min. br. d. 23 Aug. 1713.

Maj. De tillkännagåfvo, att han ämnade också denna vinter stanna i Turkiet; att han nästa år eller 1714 fordrade till sitt möte en ny troppafsändning till Pommern; att rådet icke finge inlåta sig i några fredsunderhandlingar; och slutligen att oftanämnde skuldförbindelser skulle komma och genast inlösas.[1] Tilllika fick man veta, huru han företagit sig att dag och natt oupphörligen ligga till sängs, utan att vara sjuk.

Till dessa nedslående verkligheter kommo högst betänkliga rykten. Med anledning af kalabaliken och sängliggandet förkunnade några utrikes tidningar omigen, att Karl var död; andra, att han var förryckt; andra, att han led af sömnsjuka och förslappning; andra, att Stanislaus betraktade honom såsom oefterrättlig och derföre ämnade sluta enskild fred med August.

Till dessa förfärande nyheter från utlandet kom den här hemma oupphörligt växande nöden och förskräckelsen för ryssarna. Den sednare gick ganska långt. I Uppsala ämnade man föra undan den bättre delen af boksamlingen, och hade dertill redan säckar i ordning,[2] och sjömagternas sändebud frågade vid sina hof, hur de skulle uppföra sig, i händelse ryssarna intoge Stockholm. Alla dessa ämnen bearbetades af folkets oroliga sinnesstämning, af missnöjda illviljor och af de många tusen flyktingar, som från Liff-. Est- och Finnland kommit öfver till Sverge och der, kringspridda öfverallt, klagade öfver sin nöd och öfver de krig och de åtgerder, som densamma föranledt. Man hörde från predikstolarna sådana utfall mot både konungen och rådet, att detta sednare måste genom en serskild kungörelse varna presterna; men fåfängt. Äfven medel- och lägre samhällsklasser började här och der yttra ovilja mot konungens per-

---

[1]) Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock Sept. 1713.

[2]) Link. Bibl. Malmström till E. Benzelius d. 12 och 23 Juni 1713.

son. Man påstod knotande, att han icke ens aktade nödigt skrifva till sina undersåtare,[1]) och att hans oupphörliga krig förstörde deras välfärd och kronans anseende, m. m. *Så länge*, sade en köpman, *så länge man sträfvar med så utomordentligt stora företag som, att icke blott försvara sig sjelf mot öfverlägsna fiender, utan ock att upprätthålla den nye konungen af Polen, så länge skall icke ens en engel från himmelen kunna öfvertala någon menniska att gifva svenska kronan lån. Ja! om också hela riket med allt, hvad deruti finnes, blefve vändt i penningar, skall det likväl icke räcka till att genomdrifva dylika förslag.*[2]) Franska ministern skref: *man hör folk öppet säga, att det är konungen sjelf, som förstört Sverge genom sin envishet att icke antaga någon af de föreslagna möjligheterna att återvända till sitt fädernesland.*[3]) *Folkets ord*, tillägger han på ett annat ställe, *öfvergå allt, hvad man kan föreställa sig. Det är drifvet till förtviflans djerfhet. Om konungen är uppbragt mot rådet, så är folket det icke mindre mot honom sjelf; och om ryssarna komma hit, skall man få se besynnerliga hvälfningar.*[4])

Kring landet började detta år kringlöpa en mängd[5]) smygskrifter af mildare ord, men något när i samma anda, som ofvanstående utlåtelser. Den ena namnlös, men af Sven Lejonmarck, hette: *alla fyra*

---

[1]) Fr. min. br. Extrait de ce, qui se passait à Stockholm dépuis 1698.

[2]) Skoklosters Ark. Miscellanea Fol. I. En enfaldig bondes i Uppland välmenta påminnelser m. m.

[3]) Fr. min. br. d. 1 Aug. 1713.

[4]) Fr. min. br. d. 19 Aug. 1713.

[5]) T. ex. nedanstående två af Lejonmarck och Tilasius; en tredje måhända af Hjärne; en fjerde från Södermanland; en femte namnlös men befintlig i Linköp. Bibl. Ark.; en sjette och sjunde på vers, om hvilka längre fram, en åttonde befintlig i prestestånd.:s ark.

ständernas i Finnland tal till riddare-, preste- och borgareständen i Stockholm. Den var skrifven i någorlunda varsamma ordalag; men ville dock, att rådet skulle utöfva ett slags förmynderskap öfver riket och genom den af England erbjudna freden rädda detsamma från förderf. En annan ville, att Ulrika Eleonora skulle öfvertaga riksstyrelsen.

Rådsherrarnas uppförande vid denna tid är af mycken märkvärdighet. Franska sändebudet beskref för sitt hof deras dåvarande tänkesätt med följande ord: *under slöjan af blind lydnad brinner rådet af längtan att se det hittills trogna folket blifva af nöden tvunget till uppror.* [1]) Saken är ej omöjlig. icke otrolig, icke ens under sådana förhållanden ovanlig. På ett sådant förevarande tänkesätt pekade ock de åtgerder, som nu tillgrepos; det sätt, hvarpå man hädanefter tog saken. Hittills hade nämligen rådet, gerna eller ogerna, dock bemödat sig om att upprätthålla konungens anseende och sammanbinda hans fördel med fäderneslandets. Ännu har man ej funnit något säkert bevis, att de före våren 1713 hafva inför hela folket sökt på ett eller annat sätt från sig [2]) och på konungen hvälfva orsaken till rikets olyckor. Men nu inträffade härutinnan en hastig och stark brytning; så stark till och med, att den knappt kan förklaras som ett blott bemödande att inför allmänheten nu ändtligen urskulda och rentvätta sig sjelfva. Det ser i sanning ut, som rådet verkligen ämnat förbereda en statshvälfning, och antingen afsätta konungen eller inskränka hans magt. Troligtvis hafva kalabaliken och sängliggandet ingifvit den tanken, att man oundgängligen måste bryta med Karl för att kunna rädda fäderneslandet. Stenbock i Köpenhamns fängelse, Wachtmeister och Gustaf Cronhielm i Karlskrona och Frölich i Stockholm tyckas

---

[1]) Fr. min. br. Relations de l'état présent de la Suêde 1718.

[2]) Kanske dock till en del genom riksmötesberättelsen 1710.

icke hafva deltagit i ofvannämnde plan. Men bland de öfriga hade den troligen flere anhängare. Rådsherrarna begynte nämligen uttala sitt missnöje långt mera högljudt och oförbehållsamt än förut. Man hörde dem öppet klandra det sätt, hvarpå konungen behandlade ärenderna. De påstodo, att den rådets inbördes oenighet, hvaröfver ofta klagades, hade blifvit af Karl sjelf anstiftad derigenom, att han gjorde än den ene än den andre bland dem oberoende af hela rådet och af hvarandra och derigenom lockade till oupphörliga tvister, när de nämligen skulle handla gemensamt, men ingen ville lyda. I sittande råd hördes Karl Gyllenstierna öppet tadla det sätt, hvarpå konungen genom sina gerder retade allmogen. Andra utbröto i än bittrare klagomål. *Hela orsaken till Sverges olycka,* sade de, *är konungens envishet att stanna i Turkiet. Ingenting kan på honom inverka, icke omöjligheten af att utföra hans befallningar, icke eländet bland hans undersåtare, hvilkas ovanliga trohet dock borde beveka honom till skonsamhet. Han uppoffrar allt för att verkställa ett förslag, som är overkställbart. Att förstöra hela sitt rike och sjelf falla med vapen i hand, tyckes för honom vara en större ära, än att rädda återstoden genom att antaga sina vänners kloka råd.* — *Det är*, tillägger brefskrifvaren, *en bland de mest ansedda och med välgerningar öfverhopade rådsherrarna, som yttrat dessa ord. Man kan deraf döma till deras förtviflan.* [1]) Några dagar efteråt skrifver samme man: *rådsherrarna och en mängd andra personer säga högt, att det icke kan finnas någon större olycka, än att vara regerad af en furste, som först genom egna fel ställer så till, att en stor del af hans undersåtare falla i fiendernas händer; och som seder-*

---

[1]) Fr. min. br. d. 1 Aug. 1713. — Det är egentligen på denna brefvexling, som vi grundat vår berättelse om den nya riktning, som efter kalabaliken visade sig hos rådet.

mera icke blott lemnar dem derstädes ohulpna, utan till och med motsätter sig alla möjliga medel, att ur eländets djup rädda återstoden. [1]) I spetsen för detta tänkesätt stodo troligtvis Arvid Horn och Nils Gyllenstierna. De uppehöllo sig för det mesta på landet och under skenbar overksamhet; men ledde i hemlighet åtgerderna och utsläppte bland folket sådana rykten, som främjade den nu ifrågavarande planen. [2]) Man lät i samma anda bearbeta de lägre samhällsklasserna. Folket i och kring Stockholm uppskrämdes än mer genom berättelser om ryssarnas stundande härjningar. [3]) Man retade och oroade allmänheten genom att låta dem få underrättelse om, huru Karl förkastat Englands medlareförslag, som dock rådet velat antaga; och huru turken förnyat sin fred med ryssen. [4]) Man lät uträkna, huru mycket bönderna hade betalt i krigsgerder allt ifrån år 1700, och man gjorde det troligtvis i afsigt att vid riksdagen lägga dem en sådan retsticka under ögonen. Horn och Gyllenstierna sägas ock hafva antingen i eget eller i hela rådets namn bedt landshöfdingarna låta folket få veta, att det icke stått i rådets magt att förekomma rikets olyckor. [5]) Månne härmed sammanhängde den företeelsen, att man 1714 från trycket utgaf Isogæi omtalda [6]) Carla Segerskiöld; dock med uteslutande af det för Karl mest menliga kapitlet.

Några inom rådet hafva ock sökt genom smygskrifter inverka på tänkesättet. Ett rykte är, att förslaget kommit från Horn och Nils Gyllenstierna, och att den förut konungske Urban Hiärne lånat sin penna

---

[1]) S. st. d. 12 Aug. 1713.
[2]) Fr. min. br. Aug. 1713.
[3]) S. st. d. 18 Maj 1713.
[4]) Fr. min. br. d. 12 Aug. 1713.
[5]) S. st.
[6]) Se s. 169

dertill. [1]) Skriftens hufvudsats är, att allt, hvad man gör för att rädda riket, är fåfängt, så länge dess styrelse hvilar på en falsk grundval, nämligen på enväldet. Gång på gång säges, att detta är en sak, som man måste ordentligt och klart sjunga ut med; *ty*, heter det, *enväldet är orsaken till våra olyckor; till hela rikets utarmande; till de många tusen blodsutgjutelserna; till de många tusen svenskarnas fångenskap; till de många tusen enkornas tårar, samt till så många länders och fästningars förlust. Framdeles kan det blifva än värre, i fall på tronen kommer en Saul, hvilken ådrager sig profetens strafford: »du skall icke mer vara konung», hvarefter Saul också var det blott till namnet; medan hans gunstlingar hade gagnet och förstörde landet samt lemnade det åt fienderna. Sådant kan hända också här i Sverge. Men nu är genom Guds skickelse tillfälle att hjelpa konungen och riket derigenom, att ständerna sätta regeringsformen på gammaldags och riktig fot, så att konungen får åtnjuta sin höghet, rådet sin myndighet och ständerna sin frihet.* Man igenkänner den blifvande frihetstidens icke blott tankar utan ock ordasätt. Man tycker sig ock igenkänna Urban Hiärne i åtskilliga påståenden; t. ex. *att Grangärde bergslag skulle ge mer silfver än hela Amerika och än Paracelsi skatt, så framt ej kunniga män af ogunst bortjagades.* I öfrigt föreslogs, att, tills konungen komme

---

[1]) Fr. min. br. d. 28 Okt. 1713. Campredon nämner likväl icke namnet, utan premier medecin du roi; månne Ribe? dock mindre sannolikt. I Gezelii d. y:s minne af Tengström, sid. 180, förmodas skriften vara af Reenstierna, hvilket dock är föga troligt. Öfver det exemplar, som finnes i Lunds Arkiv, står, dock med nyare stil, antecknadt F. R. Funck. Skriften finnes för öfrigt i Skoklosters Arkiv, Miscellanea № 1. Den kallas: En enfaldig bondes i Uppland välmenta påminnelser, och innehåller anmärkningar vid Sven Lejonmarcks ofvannämnde smygskrift.

åter, borde Ulrika Eleonora öfvertaga regeringen och med råd och ständer riket styra samt fred sluta; Nils Bielke skulle sättas i spetsen för Finnlands försvar, o. s. v. Några trodde rådets plan numera vara följande. *I fall konungen med vrede upptoge riksdagens sammanträde, skulle man tvärtemot hans vilja både göra fred och afskaffa enväldet, om man ock nödgades för sådant ändamål uppsäga honom tro och lydnad.* [1])

Det var i synnerhet i och kring Uppsala, som dessa åsigter räknade utom rådet sina mesta och vigtigaste anhängare. Sådana voro i sjelfva staden domprosten Molin och bibliotekarien Erik Benzelius, snart också landshöfdingen Per Ribbing; och i stadens omgifning Nils Bielke på Salesta och Sven Lejonmarck på Finstaholm samt Upplands-lagmannen Gyllencreutz.

Äfven på andra orter och i andra samhällsklasser hördes ord i samma eller närbeslägtad anda, stundom än värre. Franska ministern skref väl i Augusti, att han funnit medelklassen ännu genomträngd af undergifvenhet och mod. Men i medlet af September säger han: *konungen har stött ifrån sig alla vänner i främmande land och bland egna undersåter har han deraf ett så ringa antal, att om svenskarna vore mindre oeniga och af olyckan mindre förslöade och försvagade, skulle denna vinter icke förbigå utan regentbyte. Men om konungen fortfar att uppföra sig hädanefter som hittills, så kan han räkna på att innan kort se kronan flyttad till ett annat hufvud.* [2]) Och åter: *för ett uppror och en tronförändring felas i sjelfva verket ingenting mer än en anförare. Om enkehertiginnan Hedvig Sofia lefvat, skulle hon säkert hafva som sådan uppträdt.* [3])

---

[1]) Fr. min. br. d. 21 Febr. 1714.

[2]) S. st. d. 12 Sept. 1713.

[3]) S. st. Relationes de l'état présent de la Suède 1718.

ULRIKA ELEONORA INTRÄDER I REGERINGEN.

Vi måste här återupptaga den vid år 1709 afbrutna berättelsen om de olika planerna, rörande tronföljden.

Efter enkehertiginnan Hedvig Sofias död 1708 om hösten. växte synbarligen deras antal, som ville, eller trodde, att Ulrika Eleonora skulle bli tronföljarinna. De leddes då för tiden af Wrede och Falkenberg och bestodo af det både stora och inflytelserika svenska parti, som af gammalt hatade holsteinarna. Det fick då för tiden understöd också af Danmark, som icke på något villkor kunde lida, att en och samma person. Karl Fredrik, skulle blifva konung i Sverge och hertig i Holstein. För sistnämnde furste arbetade deremot en annan visserligen mindre. dock mägtig liga. anförd af enkedrottningen. Horn, Nils Gyllenstierna och Piperska slägten. Dessa ville. i händelse af konungens frånfälle, hafva bemälte hertig under en förmyndarestyrelse till konung. Deras plan understöddes af Görtz och Kristian August på sätt, redan förut är berättadt.[1] Ulrika Eleonoras parti hade väl bestämdt öfvervigt; men det andra fortlefde dock hela tiden och i afvaktan på mer gynnande omständigheter.

Redan våren 1713, om icke förr, väcktes[2]) fråga om, att Ulrika Eleonora borde i Karls frånvaro inträda i styrelsen, hvilket naturligtvis skulle gifva henne stort försteg i afseende på den blifvande tronföljden. Ryktet härom bragte också motpartiet genast i vapen; i synnerhet gamla enkedrottningen samt administratorn Kristian August och Görtz; och det var också af denna anledning. som den sednare sökte stärka holsteinska

---

[1]) Se sid. 77.

[2]) Några säga, äfven af konungen.

partiet genom den ofta nämnda ryska äktenskapsförbindelsen. För hertigen af Holstein talade ock den blifvande frihetstidens förkämpar, bland andra Arvid Horn och Nils Gyllenstierna. Dessa ville då för tiden icke hafva Ulrika Eleonora till tronföljarinna; emedan de fruktade, att hon, i egenskap af laglig arfvinge, skulle söka och lyckas bibehålla envåldsmagten. Deras plan våren 1713 och efter kalabaliken skall hafva varit den, att, i händelse af konungens frånfälle eller beständiga bortovaro, låta genom den under Gyllenstierna stående hären utropa Karl Fredrik till konung [1]) och under dess minderårighet afskaffa enväldet samt införa ett lagbundet regeringssätt. Genom denna plan arbetade Horn å ena sidan för den samhällsfrihet, han älskade, och å den andra för den unga furste, hvars uppfostran var honom anförtrodd. Man säger ock, att han sökte skrämma Ulrika Eleonora, ena gången medelst beskrifningar om alla de mödor och allt det ansvar, som skulle åtfölja det ifrågavarande regentskapet; en annan gång medelst beskrifning om farorna för ett ryskt anfall mot Stockholm. Han sades vilja på sistnämnde sätt locka henne att vika undan till någon af landsorterna, hvarigenom holsteinska partiet skulle få i hufvudstaden fritt fält för bedrifvandet af sina planer. Men om sådana afsigter verkligen förefunnits, tyckes prinsessan hafva anat dem, ty hon stannade qvar i Stockholm. Men med regentskapet blef ännu ingenting utaf; ty, hette det, hon misstrodde uppригtigheten af rådets anbud. Det ville väl säga: hon önskade upprätthålla, rådet deremot afskaffa enväldet; och ingendera ville ännu gifva efter. Detta allt föreföll våren och midsommarstiden 1713.

Under sommaren samma år ökades olyckorna, nöden och missnöjet, och det på ett förfärande sätt, såsom förut redan berättadt är, och mången väntade ett ryskt anfall mot sjelfva Stockholm. Den fara,

---

[1]) Fr. min. br. d. 18 Maj 1713.

hvari hela fäderneslandet svüfvade, försvagade eller förstummade partiernas röster. De kunde ej annat än glömma sina enskilda afsigter vid åsynen af en så hotande olycka för det hela. Ett bland dem måste nödvändigt gifva vika och lemna det andra fritt utrymme och fria händer att kunna frälsa fäderneslandet. Och så allmän var folkets kärlek till Ulrika Eleonora och i synnerhet dess hat mot holsteinarna, att dessa sednare insågo omöjligheten af att någonting inom Sverge vinna. Görtz's bemödande att stärka deras sak genom Ryssland, retade ock de herrar, hvilka deraf erhöllo kännedom, och i synnerhet Horn. Hösten 1713 gick också denne sednare bestämdt öfver från hertigens till prinsessans sida, och erkände öppet och inför ständerna den sanningen, att Ulrika Eleonora var närmaste arfvingen till riket. Hennes parti fick i och med detsamma en afgörande öfvervigt. Hedvig Eleonora, försagd genom Horns affall, och uppskrämd genom fäderneslandets fara, gaf också efter.[1]) Olyckorna, nöden och missnöjet ropade allt högre och högre på någon afgörande åtgerd; serdeles efter underrättelsen om, huru ryssarna slagit Armfelt vid Pälkäne och tagit hela södra Finland. Från Uppsala högskola bönföll man om fred.[2]) Stockholms borgerskap inlemnade en uppsats, hvilken beskref landets olyckor och faror samt uppmanade rådet att vara betänkt på några medel till dess frälsning. Ordalagen voro så starka, att rådet undertryckte skriften, på det den icke skulle komma till allmänhetens kännedom. Jemnte nöden och farorna, och, säger man, Danmarks hemliga stämplingar mot Holstein, bidrog säkert denna borgerskapets inlaga till rådets nu ändtligen fattade beslut, nämligen att till deltagande i styrelsen inbjuda Ulrika Eleonora. De uppgifna skälen voro: att derigenom

---

[1]) Fr. min. br. d. 15 Nov. 1713.

[2]) Rådsprot. d. 2 Nov. 1713.

skaffa inom landet aktning och lydnad för regeringens befallningar, och utomlands förtroende för svenska styrelsen; då nämligen främmande stater sågo eller trodde sig se, att denna stode under en kunglig persons ledning. Ulrika Eleonora, i sig sjelf blyg, rädd och föga kunnig i dylika ämnen, prutade eller låtsade pruta emot; också derföre, att hon fruktade brodrens misshag. Hon bad, att man förut måtte inhämta enkedrottningens utlåtande. Det skedde; och den gamla, förfärad öfver landets olyckliga belägenhet, lät sina holsteinska planer fara och gillade rådets beslut. Nu biföll ock prinsessan, hvarpå man uppgjorde en öfverenskommelse, huru regeringen skulle föras. De enväldsplaner, prinsessan måhända hyst, blefvo dervid tvärt afskurna. Det beslöts nämligen, att hon skulle i rådet hafva blott två röster; att hon skulle sitta vid ett bord till höger om tronen; att kanslipresidenten skulle, som vanligt, föra ordet; att prinsessan och rådet skulle gemensamt underskrifva, o. s. v. Genom bref samma dag underrättades konungen om beslutet och de tvingande skälen. Den 2 November inträdde Ulrika Eleonora första gången i rådet under kanonernas salvor och folkets lyckönskningar. Horn mottog henne med ett tal, hvilket hon besvarade med tårar i ögonen.

Vid detta vigtiga steg iakttog man sorgfälligt hvarje tillfälle att visa vördnad för den frånvarande konungen. Det första mål, som i prinsessans närvaro handlades, rörde böndagstexterna. Hon föreslog då bland annat också språket: *frukter Gud och ärer konungen.* [1]) I sjelfva bönedagskungörelsen vidhölls ock det vanliga ordalaget; nämligen, att det var svenska folket, som *genom sina synder och sin obotfärdighet qvarhöll den dyre och nådige konungen bland de okristna folken, så att han ej kunde komma hem igen.*

---

[1]) S. st. d. 31 Okt. och 2 Nov. 1713, samt Fr. min. br. d. 13 Nov. 1713.

Prinsessan undanbad sig härvid alla offentliga lyckönskningar och högtidligheter, dels för brodrens skull, dels emedan hon, liksom fadren, kände sig vid sådana tillfällen förlägen. I öfrigt började hon genast följa målen med större uppmärksamhet än någon väntat, och man märkte, att hon hvarje gång, innan vigtigare beslut fattades, rådförde sig med sekreteraren Barck; en man, som sedermera blef af betydligt inflytande. [1])

Den vidtagna åtgerden föranledde mycken glädje och stora förhoppningar, i synnerhet om freden, den efterlängtade freden. Folket erlade villigare än förut den gerd, som rådet efter det gamla sättet utskrifvit, och man trodde sig kunna motse bättre tider. Stundens tänkesätt uttalades i ett då synligt skaldestycke af kyrkoherden i Riddarholmen, Possieth. Der lästes bland annat ungefär följande ord:

När syndafloden gången var
Utöfver oss; och marken bar
Begynte blifva åter;
Åt Noach då en dufva glad
Förkunnar med olivens blad,
Att Gud sig blidka låter.

Prinsessa stor, Guds värda vän,
Vi tro, att du från himmelen
Till oss, en signad dufva,
Nedkommer med olivelöf,
Som vittnar, att Gud ej är döf
För dem, af sorg sig grufva. — — —

Igenom dig, så hoppas vi,
Snart få den ädla freden si,

[1]) S. st. d. 23 Dec. 1713.

Och att blodsfloden stannar,
I hvilken vi nu fjorton år
Kringflutit med en jemmer svår
Bland hjertehårda grannar!

Din och vår hulda kärleks mor
En svensker drottning, mild och stor,
God frid till Sverge sände. [1])
Vi tro nu ock, Gud mildelig
Oss freden skänker genom dig,
Gud allt till bästa vände!

BESLUTET OM RIKSDAG 1713.

Rådets flertal önskade, som sagdt är, riksdag; men ville ogerna sjelft taga dertill första steget, emedan konungen hade en sådan åtgerd strängeligen förbudit. Man sökte derföre ställa så till, att sjelfva folket skulle väcka den kinkiga frågan. Fördenskull skickades redan sommaren 1713 åt landsorterna några personer, hvilka borde hos vänner och bekanta framställa rikets lidanden och faror, samt nödvändigheten af ett ständernas sammanträde för att sluta fred och frälsa fäderneslandet. Några bland dessa sändemän tilläto sig att i förtroliga kretsar framkasta än betänkligare ord; t. ex. huru konungen förlorat förståndet, och huru de samlade ständerna borde iakttaga tillfället att afkasta envåldsoket och återtaga den förra friheten. I Östergötland hade en mängd personer, vunna genom den ena eller andra af dessa föreställningar, redan i Augusti hos landshöfdingen anmält sin önskan om riksdag. [2]) Behofvet, oundgänglighe-

[1]) Ulrika Eleonora d. ä. år 1679.

[2]) Fr. min. br. d. 23 Aug. 1713.

ten af en sådan fortforo och ökades mer och mer; hvartill kom, att man ännu, efter 4 månaders väntan, icke från konungen erhållit svar på det vigtiga bref, rådet honom den 26 Juni tillskref.[1]) Dessa alla omständigheter gjorde, att Gustaf Cronhielm och Hans Wachtmeister, hvilka förra gången talade mot, numera talade för ett ständernas sammanträde, i hvilken åsigt äfven enkedrottningen instämde. Derföre, och emedan man också fått prinsessan i spetsen för ärenderna, vågade rådet att, icke blott utan konungens tillåtelse, utan ock tvärtemot hans kända önskningar, sammankalla en laglig och fullständig riksdag. Beslutet fattades den 2 November eller första gången, prinsessan deltog i rådets öfverläggningar. Frölich yttrade väl, att man borde lita icke på ständerna, utan på Gud, och sedan gå emot fienden; men han tycks hafva jemnkat med sig; och riksdagskallelse utfärdades till den 14 December. Tillika och genast skickades till konungen berättelse om så väl prinsessans inträde i rådet som riksdagens sammankallande, och om den nöd, som framtvingat båda åtgerderna. *Vi kunna*, hette det, *ej annat se, än att ryssarna från ena och danskarna från andra sidan skola snart och sednast nästa vår intränga i rikets hjerta. Statskroppen kan ej längre försvara sig, ty för det mesta äro dess senor afskurna och dess blod förrunnen. Alla försök till motstånd hindras genom undersåtrarnas magtlöshet, svårmod och förtviflan. Knappt tyckas några månader återstå, förr än hela riket går öfver ända.*

Underrättelsen om den blifvande riksdagen väckte bland landets innevånare mycken rörelse och många förhoppningar. Flere togo för afgjordt, att denna riksdagskallelse var förebudet till stora förändringar. De frisinnade hoppades på envåldets afskaffande; adeln på en efterräkning med reduktionen; alla på fred. I Stockholm omtalades tämligen högt, huru man borde

---

[1]) Se sid. 153.

återtaga folkets fordna frihet. Till och med inför Ulrika Eleonora fördes sådant språk, och man frågade franska ministern,[1]) hvad hans herre skulle säga om en dylik förändring. Sinnesstämningen, hurudan den var, eller hurudan man ville hafva den, kan till en del bedömas af de smygskrifter, som flögo kring landet. En dylik, troligen utgången från högadeln, började med dessa ord:

Frukt af Bender
Bjuder ständer
Ömma tänder
Åter med en sammankomst.
Önskligt vore,
Den ej fore,
Täckt i flore,[2])
Liksom sednast[3]) bort omsonst.[4])

Skriften smickrade bönderna, men klandrade borgerskapet och i synnerhet presterna, såsom de der mest hjelpt till att införa enväldet. Deremot påstod samma uppsats, att adeln vore den kompass, som borde leda de andra stånden.

Vida märkvärdigare var en annan smygskrift, kallad: *Svea Rikes tillstånd vid denna ständernas sammankomst, framställdt i ett samtal mellan tvänne dess ledamöter under namn af rojalist och patriot.*[5]) Dess tänkesätt mot konungen och mot enväldet kan bedömas af följande utdrag:

Roj. God dag, herr patriot! mig fägnar edert möte.
Patr. Stor tack, herr favorit! om ert vi litet sköte.

---

[1]) Fr. min. br. d. 28 Nov. 1713.

[2]) I sorgedrägt.

[3]) Riksmötet 1710.

[4]) Förgäfves.

[5]) Skoklosters Arkiv.

R. Hvi så? Fördrar ni ej, om jag är väl till kungs?
P. Derför hvar ärlig svensk just illa är till pungs.

— — — — — — — — — — — — — —

R. Jag hör ni svartsjuk är på mig om kungens nåd.
P. Gud gifve kungen lust att lyda trogna råd!
R. Slikt är en suverän monark för när att tala.
P. Han görs långt mer för när af onda rådslag, fala.
R. Hans magt är oinskränkt; han gör allt, hvad han vill.
P. Så säger ni; men hör! hvad säger Gud dertill?
R. Slå bibeln opp och se, hvad magt blef Saul gifven!
P. För han ej brukt den rätt, blef han af Gud fördrifven.
R. Dock kunde Herrans folk ej utan kung bestå.
P. Den dem i vrede gafs, togs dem i grymhet frå'.

— — — — — — — — — — — — — —

R. Jag prisar kungens nåd och vördar allmagt hans.
P. Allsmägtig utom Gud på jorden ingen fanns.
R. Allsmägtig vet jag väl, vår konung vill ej heta.
P. Hvad är då suverän? det vill jag gerna veta.
R. Det är regera med en oinskränkter magt.
P. Månn' den från Timurtasch får en sig värdig pragt?

— — — — — — — — — — — — — —

R. Jag bryter ej den ed, jag kungen svurit har.
P. Ej heller jag, när han sig visar landsens far.
R. Hvad faders gerning har han då mot oss försummat?
P. Det klagar nog hos Gud mång' själ, som här förstummats.
R. Det hålls för dubbelt lif att dö i tappert krig.
P. Nej, det är dubbelt dö, att dö för en intrig. [1])

— — — — — — — — — — — — — —

R. I tyden falskt och vrångt er store kungs behag.
P. Behag i mord och blod är mot all mensklig lag.
R. Han hatar tyranni och vill all orätt hämna.
P. Slikt kommer Gudi till. Bäst honom hämnden lemna.

---

[1]) Månne den mot Piper mycket uppretade smygförfattaren antagit det gängse ryktet, att krigets förlängande varit en tillställning af Piper för att få ensam vara konungens rådgifvare?

R. För kungen våga allt, det är att tjena Gud.
P. Så långt, som tjensten ger godt samvet' med Guds bud.
R. Hvarmed bevises den Guds bud så olik vara?
P. Låt suveränitet, Ukrän och Bender svara!
R. I Schlesien bragte han vår Gudstjenst fri på gång.
P. Af kristna fångar se'n ha blifvit turkar mång'.

— — — — — — — — — — — — — —

R. Så mycket möjligt var, Guds tjenst han främjat har.
P. Guds tjenst är lösa den, man orätt bundit har. [1]
R. Hvad nu! tan i parti för den förryckta presten?
P. Guds ords förakt och hans förtryck förryckt har resten.
R. Att mäta kungens magt var icke prestens kall.
P. Jo! hvar rättsinnig prest bör straffa syndafall.
R. Gud kallar öfverhet ju sjelf i psalmen gudar.
P. Förmätens himmel blef en kärra täckt med hudar.
R. Det var en hedning i ren gudstjenst aldrig lärd.
P. En kristen slik derför ett dubbelt straff är värd.
R. Ni vor' ej bättre värd än ligga under bråken.
P. Det passar förr åt den, som brännt Guds ord på kåken. [2]

— — — — — — — — — — — — — —

R. Att hjelpa af vår nöd ha' ständen samlats här.
P. Nej! men att ljuga skuld [3] och åta' sig besvär.
R. Nu måst' jag ge er rätt och på er sanning höra.
P. Låt ständen åta' sig att sjelfva verket föra.
R. Kan folket vinna fred, när kung ej hjelper till?
P. Hvar kristlig kung sitt land visst freden skaffa vill.
R. Som nu beskaffadt är, ej freden honom gläder.
P. Allt krig bränns upp, som sker med bång och blodig kläder.
R. Ska' vi då sätta af vår store, dyre kung?
P. Nej, men suveränitet och Simons Judæ pung,

o. s. v.

---

[1] Prosten Boëthius.

[2] Boëthii skrifter brändes i Stockholm vid kåken.

[3] Påståendet, att folkets synder voro skuld till Karls bortovaro, m. m.

Sådant var tänkesättet hos många. Något hvar förutsåg, att *på den stundande riksdagen skulle det komma att vankas,* som man sade, *ganska duktiga nappatag.* [1])

RIKSDAGENS BÖRJAN.

Den 14 December öppnades mötet; adeln räknade 380, presterna 75, borgrarna 40 [2]) och bönderna 300 medlemmar. Till ingångsspråk vid riksdagspredikan valdes Domarebokens 10 kap. 15 vers: *Vi hafve syndat för dig. Gör Du med oss, hvad Dig täckes; allenast hjelp oss i denna tiden.*

Riksdagen visade genast en för konungen mindre fördelaktig stämning. På riddarhuset hade hans åsigter som förespråkare blott två anseddare män, nämligen öfversten Hugo Hamilton och landshöfdingen Salomon Cronhielm; men utom dem blott några obetydliga personer. Mot honom stodo deremot Banér, Creutz, Urban Hjärne, Lejonmarck, Axel och Gustaf Lewenhaupt, Peringskiöld, Konrad och Per Ribbing, m. fl. I presteståndet försvarades han af erkebiskop Spegel och af biskop Lang; men hade emot sig biskoparna Svedberg, Gezelius, Steuchius, domprosten Molin samt det öfvervägande antalet. Inom borgerskapet är förhållandet mindre kändt; men tyckes hafva varit ungefär detsamma som i presteståndet. Bönderna deremot hörde i allmänhet till det missnöjda

---

[1]) Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock d. 5 Dec. 1713, m. fl.

[2]) Kanske 90; siffran är otydlig.

Fr. min. br. d. 3 Jan. 1714. Dessa siffror äro dock föga pålitliga; ty enligt Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas Historia, 2. 141, hafva presteståndets medlemmar utgjort ett antal af blott 52.

partiet; hvilket ock kunde som sina anhängare mer eller mindre räkna på alla ståndens talmän med undantag af den sjelfskrifne Spegel. Den riksdagsberättelse, regeringen aflät, sökte visa, att rådet icke förorsakat de olyckor, som drabbat fäderneslandet. Den lät förstå, att man hade om rikets nöd afsändt till hofvet i Bender mången underdånig och beveklig framställning. [1]) I hemliga utskottet såg man ock intagna flere bland dem, som talade mot konungens åsigter.

Den ende, som strax i början vågade med någon utmärkt kraft och sjelfständighet uppträda mot denna det allmänna tänkesättets storm, var erkebiskop Spegel. I hälsningstalet till Ulrika Eleonora önskade han, *att prinsessan måtte i alla sina gerningar, som lända hans majestät till tjenst och nöje, förmärka Guds kraftiga bistånd och upplysning.* I hälsningstalet till ständerna uppmanade han *till försigtighet, ödmjukhet och mod; men ej till öfvermod.* Slutorden voro: *Herren bevare oss från att vandra i de ogudaktigas råd och träda i de syndares väg, hvilkas fötter löpa till, det ondt är, och hvilkas tunga säger: låtom oss göra ondt på det godt må deraf uppkomma.* [2]) Syftningen var tydlig. Erkebiskopen ville ej, att ständerna skulle medelst några statshvälfningar, hvilka han ansåg vara ett ondt, söka den frid, som alla ansågo vara rikets högsta goda.

ÖFVERLÄGGNINGAR OM BUD TILL KONUNGEN.

Första riksdagsföremålet blef, enligt Spegels förslag, att till konungen affärda underrättelse om landets

---

[1]) Brokinds Ark.

[2]) Säfstaholms Ark. Fol. 22.
Prestesståndets Ark. Protokoll d. 17 Dec. 1713.

nöd, samt böner om fred och hemkomst. Rådet skulle derjemte underrätta sig och sedan ständerna om konungens verkliga tillstånd. Rådet hade redan förut åsyftat en dylik beskickning och dertill ämnat generalmajoren Hans Henrik von Liewen. Men i några riksdagsmäns hjernor spökade väl också nu den gamla misstanken, nämligen att rådet af egennytta dolde antingen för konungen landets lidanden, eller för landet konungens död, vansinne eller fångenskap.[1] Ständerna ville derföre i början och liksom för större säkerhets skull hafva också ett eget ombud, hvartill man föreslog en Snoilsky, en Rothlieb och i synnerhet Per Ribbing. Men när denne sednare för sjukdoms skull afsade sig förtroendet, beslöt man åtnöjas med Liewen. Man uppsatte det bref, som i alla fyra riksståndens namn skulle till konungen försändas. Det var affattadt i ödmjuka och underdåniga ordalag; men innehöll en bjert skildring af landets nöd och en försäkran, *att ständerna, med sammanskrapande af allt, det de egde, icke vore i stånd att uppbringa så mycket medel, som behöfdes för att värja riket mot dess många fiender; — likaså att dugligt krigsfolk kunde numera hvarken genom skrifning eller värfning erhållas; i synnerhet som stammen af rikets här var borta och låg suckande i fiendens fångenskap. Eders kongl. majestät*, hette det ytterligare, *lärer således sjelf i nåder finna, att det hvarken inför Gud, inför ers kongl. majestät, inför den ärbara verlden eller inför våra egna samveten vore försvarligt, om vi, vetande oss så kraftlösa och afmattade, dock med egensinnigt motvärn blottställde oss för främmande magters öfverväld och underkufvande, så att eders majestät vid sin högst efterlängtade återkomst skulle finna riket uppfylldt med främmande troppar och folk, och dess trogne undersåtare bortförda i fångenskap. Derföre, och emedan eders majestät sagt sig sjelf önska freden, bju-*

---

[1]) Se **24**. 122.

der oss vår trohet att med tillhjelp af hennes kongl. höghet prinsessan och af rikets råd söka samma fred vinna, för att således åt eders majestät tillhandahålla dess rike och undersåtare, i stället för att genom ett förtvifladt vågspel blottställa dem för faran af att blifva främmande magters rof och byte. Slutligen bådo ständerna, *att konungen måtte väl upptaga deras ord och snart återvända till fäderneslandet.* Skrifvelsen var af alla fyra talmännen och på ståndens vägnar underteckuad. Derjemnte följde bref från prinsessan och från rådet af ungefär samma innehåll; samt tillika ett från den numera 77-åriga enkedrottningen. hvilken bad konungen skynda hem. på det hon före sin snart väntade död måtte ännu en gång få omfamna sin sonson. Första dagarna af 1714 afreste Liewen med dessa uppdrag till Demotika. Utgången af hans beskickning är redan omtalad. [1])

Men redan långt förut eller i Augusti 1713 hade Karl hört den tillämnade riksdagen omtalas. [2]) Han affärdade då till rådet ett allvarsamt förbud mot hvarje sådan åtgerd; men det kom icke fram förr än efter flere månader. och sedan riksdagen blifvit öppnad. Detta kunde Karl icke veta. Han lär derföre hafva blifvit mycket förtörnad, då man berättade, att mötet, oaktadt hans förbud, sammanträdt. Det finnes ett rykte, att han befallt Müllern tillskrifva rådet, att, *om ej ständerna genast vid ankomsten af detta bref skildes åt, skulle Karl skicka dem en af sina gamla stöflar och tillika ålägga dem att icke företaga någonting annat, än hvad stöfveln dem befallt.* Måhända, att Karl i första förbittringens ögonblick låtit något dylikt ord undfalla sig. Men både obevist och otroligt är, att det fått influta i någon till Sverge afsänd skrifvelse.

---

[1]) Se **23.** 151—157.

[2]) Måhända genom rådets bref d. 26 Juni.

ÖFVERLÄGGNINGEN OM ANSKAFFANDET AF PENNINGAR.

I hög grad förfärande var den tafla öfver statsverket, som nu framlades för ständerna. Rikets inkomster för året 1714, bestående af både ordinarie och extraordinarie skatter samt krigsgerden, stego till blott 4,500,000, men utgifterna till 11,700,000; således visade sig en brist af ej mindre än 7,200,000, allt dal. s. m.[1] Andra uppgifva än större summor.

---

[1]) Se här beräkningen enligt Danckwardts uppgift till Ulrika Eleonora d. 9 Jan. 1714 i Riksark. Acta Historica.

Kronans inkomst

af ordinarie och extra ordinarie skatter var före 1700 sextio tunnor gull, år 1712 hade den nedgått till 36, hvaraf blott 11 influtit; och nu 1714 efter Finnlands förlust till blott 31 d:o, d. v. s. . . . . . dal. s m. 3,100,000.
D:o inkomst genom kontributioner eller nya krigsgerden . . . . 1,400,000. 4,500,000.

Kronans utgifter år 1714.

Vanliga fredstaten:		
Karls och Ulr. Eleonoras hofstat	500,000.	
Hedvig Eleonoras d:o .	150,000.	
Löner under 100 d. s. m.	1,850,000.	
d:o öfver d:o .	1,350,000.	
Kollegier, skolor m. m..	150,000.	
Ministrar vid utl. hof .	100,000.	
Extr. ordin. utgifter . .	100,000.	4,200,000.
Tillfälliga utgifter:		
För Stanislai hofs underhåll	100,000.	
" svenska fångars i Ryssland d:o . . .	150,000.	
" främmande fångars i Sverge d:o	50,000.	300,000.
Transp. dal. s. m.		4,500,000.

Hura skulle nu denna brist fyllas och riket sättas i försvarsstånd? Inga andra medel funnos, än nya skatter. Men genast i riksdagens början möttes regeringen af allmänna, högljudda och jemrande beskrifningar öfver den utomordentligt svåra nöden och öfver omöjligheten af ytterligare ansträngningar. Alleslädes klagades, att kronan gifvit åt fordringsegarne hvarken ränta eller betalning; åt ämbetsmännen ofta knappt fjerdedelen af deras lön: åt artilleriet under 5 måna-

Transp. dal. s. m. 4,500,000.

Kronans utgifter år 1714.

Skulder och räntor:			
Räntor till banken . . .	350,000.		
Lån, som skall till banken inbetalas	200,000.		
På kon..s turkiska skuldsedlar, tillhopa 900,000 eller 1,100,000, skall betalas	200.000.		
Förskott på 1714 års skatter, uppburet redan 1713	400,000.	1,150,000.	
För hären och flottan . . .		6,050,000.	11,700,000.

Således en statsbrist på 7 millioner 200,000 dal. s. m.

En annan i Ridd. Ark. Sekr. Utsk. Protok Jan. 1714 befintlig uppgift säger:

Statens inkomst (utom krigsgerd)		3,100,000.
D:o utgift. Ordin. stat och uppnegationer	5,200,000.	
D:o d:o Extra-ordin. stat . .	11,400,000.	16,600,000.
Således statsbristen lika med .	13,500,000 dal. s. m.	

En tredje uppgift i Riksdagen 1719, sid. 20, af P. G. Cederschjöld, innehåller:

Statens utgifter	15,253,942.
— inkomster	4,864,240.
— brist således	10,389,702.

ders tid icke en fyrk. Bruksegrarna påstodo, att skatten öfversteg behållningen; men, att de likväl måste dessutom gifva två procent af brukens köpeskilling; — landshöfdingen från Uppland, att man ålaggt dervarande allmoge en mängd kronoskjutsar och lofvat betalning, men icke hållit ord; [1]) — alla landshöfdingarna, att allmogen ej af kronan hade för tremänningarnas uppsättande fått den betalning, som lofvats. Allmänt ropades af både höga och låga, att landet ej mägtade bära de redan pålaggda gerderna, än mindre nya. [2])

Beskaffenheten af åtskilliga utgiftspunkter bidrog att än mer öka missnöjet. Karl hade t. ex. gång på gång befallt, att Stanislai till Sverge flyktade hof skulle derstädes hederligen, ja konungsligen underhållas med en summa af 100,000 dal. s. m. om året. Man anmälde brist på medel. Då föreskref Karl, att sådana skulle tagas af lilla tull-, accis- och bakugnspenningarna. Men statskontoret upplyste, att samma medel voro redan använda till inlösen af några Karls turkiska skuldsedlar samt till andra vigtiga statsbehof. [3]) — En annan retsam punkt utgjordes af just nyssnämnda skuldsedlar. Till och med 1712 tyckas de hafva blifvit någorlunda ordentligt inlösta. År 1713 gick det trögare. Gång på gång kommo sådana anvisningar till kontributionsränteriet. Men ehuru konungens dåvarande skyddling Jakob Reenstierna ledde verket, måste det stundom förklara sig oförmöget att inlösa dem. [4]) Således hade småningom samlat sig en mängd dylika obetalta förbindelser, stigande till

---

[1]) Riksark. Kontributionsränteriets Prot. d. 15 Juli 1714.

[2]) Rådsprot. d. 19 Febr. 1714.

[3]) Riksark. Kontrib. Ränter. Prot. d 10 Aug. och 1 Sept. 1714.

[4]) Riksark. Kontrib. Ränter. Protok. Ränteriets bref till Karl d. 13 Mars, d. 13 och 25 April, d 4 Maj och d. 15 Juni 1713

ungefär en million dal. s. m. Den höga summan retade enhvar, som visste, huru den till stor del uppkommit, nämligen genom de rika gåfvor, de höga räntor, Karl i Turkiet utdelade, och hvilka der förskaffade honom namn af en frikostig och ädelmodig-herre, men nu måste af hans fattiga undersåtare betalas. Arvid Horn sökte mildra missnöjet medelst den anmärkning, att konungen under tiden icke sjelf uppburit någon del af det vanliga anslaget för hans person. Några rådsherrar, Tessin, Cronhielm, Reenstierna och Mejerfelt, ville icke skrämma eller reta ständerna genom att nämna det stora beloppet, utan blott i allmänhet fordra medel till sedlarnas betalning. Men prinsessan och de öfriga rådsherrarna ansågo bäst, att lemna riksdagsmännen fullständig öfversigt af alla förhållanden. Vi veta ej, hvad slutlig åtgerd, som vidtogs; men skuldsedlarna lära, åtminstone till stor del, varit obetalta ännu vid konungens död.

Sedan man fått reda på statens behof, uppdrogs åt en nämnd under Per Ribbing att utfinna sättet för deras fyllande [1]) Många förslag framkastades. Somliga ville pantsätta Gottland, andra Wismar; andra ville sälja ur tornen kyrkoklockorna, och ur kongl. husgerådskammaren en hop dyrbara prydnader; hvarvid Stierneld på spe tillade, att man kunde sälja också alla från fienden eröfrade segerbyten och kanoner. När ständerna antogo samma förslag, skall han i sin harm hafva sagt: *jag hade orätt, som ej kom i håg, att man icke skall kasta perlor för svin; ty de äta upp dem som ärter.* [2]) I sjelfva verket och fastän Karl år 1710 allt sådant förbjudit, hafva dock både prinsessan, rådet och stän-

---

[1]) Fr. min br. d. 27 Jan. 1714.

[2]) Några hafva, och icke utan skäl, betvillat sanningen af denna berättelse och trott, att Stiernelds förslag gjordes på fullt allvar; heldst han hörde till det missnöjda partiet.

derna beslutat, väl icke att sälja, såsom man först ämnade, utan att i plåtar mynta opp en mängd af de från fienden tagna kanonerna, hvilket ock skedde till ett belopp af 196,718 dal. s. m.[1]) Att försona olydnaden, skulle det heta, att dessa medel uteslutande användes till inlösen af de turkiska skuldsedlarna. Men det hjelpte ej. Att uppmynta några från fienden tagna kanoner var så motbjudande för Karl, att han befallte inställa hela åtgerden. — Ett annat förslag var, att till kronans förrådshus taga presternas tionde och betala dem med penningar; — ett tredje, att hvarje undersåtare borde förskjuta det följande årets krigsgerd. I detta hänseende erbjöd sig riddarhuset lemna stora lån, t. ex. Axel De la Gardie 100, Lindhielm 200. Wattrang och Konrad Ribbing hvardera 400. Coijets sterbhus 500. allt tunnor säd; andra åter 1,000 eller 2,000. De Geer 30,000 dal. s. m., och Lejonmarck förklarade, att *vid fäderneslandets så utomordentliga fara borde man ock göra utomordentliga uppoffringar, äfven om de vore mot lag och beviljade friheter.* Af riksdagspresterna kunde icke erhållas mer än 2,000 dal. s. m. och Svedberg på sitt stifts vägnar prutade länge emot. Borgerskapet lofvade förskjuta 85,900 dal. s. m.,[2]) men begärde deremot större handelsfrihet. Men alla dessa föreslagna medel, nämligen de, som kunde tillgripas, räckte ej till en fjerdedel af statsbristen.

Man nämnde då lån; men inga penningekarlar, hvarken in- eller utrikes, ville numera åt svenska kronan sådana gifva.

Det återstod fördenskull ingenting annat, än nya och ökade gerder. Huru man dervid beslöt att afvika

---

[1]) Dessutom blefvo också i Karlskrona kanoner uppmyntade. — Riksdagen 1719 af P. G. Cederschjöld, sid. 20. Enligt Boyes Riksdagshistoria, sid. 288, ämnade man sälja dylika för 73,500 dal. k. m.

[2]) Andra säga 89,000.

från konungens nyss påbudna och återgå till den gamla krigsgerdsförordningen, skall snart omtalas. Efter mycket och långvarigt prutande, beslöt man, att, utom vanliga skatter och gerder, föreslå en serskild så kallad nöd- och krigshjelp till ett belopp, så högt, att några ansett det hela svara mot den dubbla gerden 1704 eller 1710. [1])

ÖFVERLÄGGNINGAR OM ANSKAFFANDET AF MANSKAP.

En lika kinkig fråga var den om uppsättandet af tillräckligt antal troppar. För närvarande steg det i hela riket endast till 23,000 man; men ett fullständigt försvar ansågs kräfva 50,000. Talet om nya utskrifningar mötte dock lika häftigt motstånd, som talet om nya gerder. Folkbristen hade stigit på ett oroväckande sätt. Landshöfdingen i Uppland anmälte, att nyligen hade der 122 jordegande bönder blifvit tills vidare tagna, emedan de icke förmått skaffa soldater för sina rotar; — landshöfdingen i Gefle, att inom hans län hade af samma orsak just nu 8- till 900 bönder blifvit likaledes utskrifna, hvilka, om de också blefve verkligen uttagna, skulle efterlemna en mängd ödeshemman; — landshöfdingen i Södermanland likaså, att, om både indelta regementet och tremänningarna skulle å nyo uppsättas, måste hälften af bönderna tåga ut; — landshöfdingen i Westerbotten, att ett stort antal hemman der lågo öde. Wermlänningarna, sade man, kunna ännu någorlunda berga sig; ty de äta bark och sälja sin säd, för att få penningar till soldatlegor; men också de förklarade sig oförmögna att

[1]) Enligt Riddarhus. Ark. Sekret. Utsk. Prot. Ständernas kontributionsförslag, steg krigshjelpen blott till 350,000 dal. s. m. — Några säga, att man beviljade dubbel krigsgerd och derutöfver nöd- och krigshjelpen.

uppsätta tremänningar. I en trakt af Östergötland funnos på elfva hemman ej mer karlar qvar, än fem gubbar; i några socknar endast två drängar; i 120 byar i Westmanland tillhopa blott 20 till 30 karlar. [1]) För att få gardes-soldater, ville man taga brandvakterna och i dessas ställe sätta halta och ofärdiga personer. Riksdagsbönderna förklarade alldeles omöjligt, att på en gång uppsätta både indelta och tremänningsregementerna; ja till och med blott de första, så framt ej dertill finge tagas återstoden efter tre- och femmänningarna. Om detta ej tillätes, sade sig bönderna vilja *lemna alltsammans handlöst.* Karl hade väl förbjudit hvarje dylikt regementernas hopslående. Men för att ej reta sinnena, såg rådet genom finger med hvarjehanda underslef, och var ej så noga med regementernas fulltalighet, endast det hette, att man efterkommit konungens befallningar. De i följe häraf anställda utskrifningarna jagade dock en mängd personer till skogarnas gömslen eller granrikenas områden.

Vigtigare än allt annat var försvaret af Stockholm. En mängd dervarande gesäller, drängar och uppassare togos och tvungos till vapenöfningar. Den, som höll sig undan, blef genast häktad och som båtsman skickad till flottan. Alla i Stockholm befintliga timmermän befalldes, vid straff af spö, att dagligen, dock mot dagspenning, arbeta på kronans skepp. För statens behof togos ock några vid skeppsbron liggande handelsfartyg, och borgerskapet ålades, att anskaffa nödiga förråder och förvaringskäril, m. m. Det var under sjelfva riksdagen och kanske med dess begifvande, som regeringen vidtog nämnde och andra dylika tvångsåtgerder. Man hoppades att kunna på sådant sätt utrusta en flotta af 15 fartyg och tillika samla en liten troppstyrka kring Stockholm och en

---

[1]) Månne bristen verkligen var så stor? Kanske menades blott drängar eller sådana lösa personer, som kunde utskrifvas. Saken tarfvar närmare utredning.

annan i Westerbotten, begge beräknade mot tsaren; och en tredje i Skåne mot danskarna.

KARLS NYA KRIGSGERDSFÖRORDNING UPPHÄFVES.

Missnöjet vid dess kungörande är redan omtaladt.[1]) Några spår finnas väl, att de fattiga henne i början beprisat;[2]) men hon sträckte sig äfven till dem, så att t. ex. en dräng upptogs till 20, en piga till 10 dal. s. m. förmögenhet och fick betala derefter.[3]) Detta torde hafva inverkat på tänkesättet äfven bland dessa samhällsklasser, ty år 1714 var missnöjet ganska allmänt: och man liknade stadgan vid kejsar Augusti bud, *att all verlden skulle beskattas.*[4]) Riksdagen gaf oviljan tillfälle att utbryta. Presterna och i synnerhet de från Westergötland talade väl i början för konungens åsigter; men ändrade sig och öfvergingo snart till den förkastelsedom, som med få undantag hördes från de öfriga riksdagsmännen. När slutligen hemliga utskottet skulle afgifva sitt utlåtande, uppstod följande ordvexling. Borgareståndets talman Hyltéen anmärkte, att *den nya gerden var tyngre än den gamla; och att städerna icke förmådde densamma bära.* Adel och borgerskap instämde. Spegel och Lang talte för Karls åsigter: men domprosten Molin förklarade, att deras stånd biföll de andras; hvartill alla närvarande prester ropade: *Ja!* Från bönderna tillkallades ett utskott, som på ståndets vägnar yttrade samma öfvertygelse. När skrifvelsen härom skulle uppsättas, begärde biskop

---

[1]) Se sid. 122.

[2]) Linköp. Bibl. Ark. Scarin till Benzelius d. 8 Juli 1712.

[3]) S. st. Skattningslängden i Uppsala 1715.

[4]) S. st. Norrköp. rimkrön. om Karl XII.

Lang åter betänketid; men Molin anmälde omigen, att presterna voro färdiga att genast underteckna; och när en Sparfeldt ville på riddarhuset försvara Karls stadga, blef han genom sorl och larm nedtystad.

Den allmänna oviljan mot förordningen vände sig ock mot Reenstierna, som ännu ansågs vara dess upphofsman. Men gång på gång och stundom med dyra eder, försäkrade han sig deruti icke hafva någon del. Han skaffade sig från Feif ett intyg om, att det var konungen och icke Reenstierna, som först framkastat förslaget, och han tog till yttermera visso protokollsutdrag derpå. Men en dag fann han framför sig på rådsbordet samma förordning af honom sjelf egenhändigt skrifven. Det skulle vara bevis på författarskapet. Han och hans vänner hafva deremot påstått och måhända med sanning, att det blott var en hans afskrift. [1]) Säkert är, att han icke med kraft uppträdde till dess försvar; och när Karl deröfver visade missnöje, ursäktade han sig med ständernas häftiga ovilja, och att han icke mägtade densamma motstå. [2])

Hemliga utskottet uppgjorde nu förslag till en annan krigsgerdsförordning, fotad på samma grunder som Karl den elftes, och hvilken, jemte en serskild nöd- och krigshjelp, skulle, enligt beräkning, gifva nära 500,000 [3]) dal. s. m. mer än Karl den tolftes. Detta utskottets arbete öfverlemnades åt rådet till afgörande. Men vid samma tid anlände från Karl en skrifvelse, i hvilken han strängeligen förbjöd hvarje, äfven den minsta ändring af hans oftanämnda förordning. Rådet kom i pinsam tvekan, huruvida det skulle följa konungens bestämda föreskrift eller ständernas lika bestämda önskan. Landshöfdingarna vid riksda-

---

[1]) Moraths saml. på Kallersta. Feif till Reenstierna d. 7 April och 14 Juni 1713.

[2]) Riksark. Acta Histor. Jakob Reenstierna till konungen d. 9 Nov. 1714.

[3]) 468,548.

gen tillkallades och hördes. Tre, och deribland Salomon Cronhielm, talade för konungens förslag; sex andra deremot för ständernas. Några bland de sistnämnde landshöfdingarna påstodo, att Karls stadga skulle jaga folket till uppror; och att de, landshöfdingarna, *häldre ville afsättas, än få sina hufvud krossade af de uppretade bönderna.* Allmänna tänkesättet fästade i slutet af Januari 1714 mycken uppmärksamhet vid denna sak. Rådet skall flere dagar hafva varit dermed sysselsatt; hvarunder Fersen, Frölich och Reenstierna försvarade Karls stadga. Till sist beslöt dock rådet att densamma öfvergifva, under förevändning, att sista brefvet om dess bibehållande framkommit för sent. [1]) I stället skulle, enligt Tessins förslag, gerden till en början och under första halfåret erläggas enligt ständernas önskan; dock allt detta under mycket tvekande af Cronhielm och af Tessin sjelf. Hos mängden förorsakade detta rådets beslut lifliga bifallsyttringar. En stor hop riksdagsmän firade ständernas seger medelst en gemensam glädjemåltid. *Man kunde der,* säger berättaren, *både se och höra, huru konungen hade från sig aflägsnat undersåtrarnas sinnen. Der omtalades nämligen, huru han öfvergifvit dem åt fienderna; huru han hindrade freden; huru han betungade dem med skatter och turkiska skuldebref, som de icke förmådde betala; huru Sverge vore förloradt, om man åtlydde hans befallningar;* [2]) *huru ständerna, nu en gång samlade, borde bryta isen,* o. s. v. På hvad sätt Karl den tolfte några år härefter sjelf öfvergaf sin nya stadga och liksom ständerna återtog Karl den elftes, skall framdeles omtalas.

---

[1]) Riksark. Rådets bref till Karl d. 27 Febr. 1714.

[2]) Fr. min. br. d. 9 Febr. 1714.

BRYTNINGEN MELLAN KONUNGEN OCH STÄNDERNA.

Redan förut ock i landsorterna hade några riksdagsmän hyst mindre fördelaktiga tankar om konungens sätt att regera. Efter ankomsten till hufvudstaden ökades detta missnöje på mångfaldiga sätt. t. ex. genom de många smygskrifterna: — genom den meddelade upplysningen om statsverkets olyckliga tillstånd; — genom de ökade gerder, som i följe deraf fordrades; — genom underrättelsen om fiendernas och i synnerhet om ryssarnas framsteg: — och kanske ej mindst derigenom, att rådet, för eget urskuldande, begynte låta förstå, att orsaken till krigets långvarighet och till rikets lidanden låg förnämligast hos konungen. Äfven röster och skrifter utifrån talade i samma anda. Tsarens uppsatser voro som vanligt de slugast beräknade. Han ville kanske åt sin tillämnade måg, hertig Karl Fredrik, bereda väg till svenska tronen, eller också med oenighet förlama svenska motståndskraften, och lät derföre uppsätta och hemligt, men mångenstädes, kringsprida en skrift, som var ställd till rikets ständer, och som tydligt åsyftade att uppreta sinnena mot Karl. *Vi hade hoppats*, yttrade Peter, *att eder konung skulle, i sitt för hela verlden bekanta olyckliga tillstånd, kunna bevekas till den fred, som så ifrigt efterlängtas af hans egna utarmade undersåtare och af så många andra tusentals kristna, hvilka af detta frätande krig blifvit störda och förstörda. Men hela den ärbara och oväldiga verlden känner, huru han af omätlig ärelystnad och omättlig hämndgirighet vill häldre lemna rike, land och blodsgråtande undersåtare till rof för det yttersta förderf; — vill häldre utsätta sin egen person för otrogna turkars och barbarers våldsamma behandling, än att sluta fred; ja! att han icke ens vill lyssna till något förslag derom. Men, emedan vi hysa afsky för ett sådant fortsatt*

blodbad, vilja vi härigenom för alla Sverges inneva-nare, så höga som låga, betyga vårt fredälskande sinne, och vi försäkra eder, att, så framt kriget kommer att också hädanefter fortfara, äro vi dertill alldeles oskyldiga. [1])

Dessa alla omdömen och omständigheter blefvo för ankommande riksdagsmän framlaggda och utlaggda af de mer kunnige Stockholmsboarna och af många derstädes varande utlänningar, och med hvad verkan, är lätt att förstå. I de sålunda förberedda och eldfängda sinnena föll nu som en tändande gnista underrättelsen om några konungens bref, hvilka den 17 Januari 1714 framlemnades till rådet. Det yngsta var skrifvet den 11 Augusti 1713. [2]) Brefbäraren, en skeppare, påstod, att de blifvit, honom ovetande, förvarade i en ask, som han trodde innehålla pepparkakor. De blefvo således länge qvarliggande i packhuset, innan de händelsevis upptäcktes. [3]) Skepparen lagfördes och sattes i häkte till konungens hemkomst. Men brefven öppnades. De innehöllo å ena sidan eftergifter af några obetalta skatter; men å den andra befallningar, *att rådet icke skulle befatta sig med fredsverket, hvilket Karl förbehöll åt sig ensam; — att hvarken rådet eller ständerna skulle på mindsta sätt ändra den krigsgerdsförordning, hvars utförande blifvit anförtrodt åt Reenstierna; — att rådet skulle i allmänhet icke på något vis afvika från konungens föreskrifter; — att ständerna, om de sammanträdt, skulle genast åtskiljas; — att Lybecker skulle af ingen tadlas, ty konungen gillade hans uppförande; — att 20,000* [4]) *man skulle 1714 skickas till Pommern för*

---

[1]) Uppsal. Ark. Mejerfeltska saml. Jemnf. Fr. min br. at d. 10 Maj 1714, af hvilka det vill synas, som denna smygskrift blifvit utspridd i riket först fram på våren.

[2]) Enligt andra redan i Maj.

[3]) Riksark. Rådets bref till Karl d. 27 Febr. 1714.

[4]) Stundom säges 30,000.

att i Polen möta konungen; — att sex nya regementer skulle i Sverge uppsättas. Tillika berättades från annat håll, *att Vellingk fallit i onåd derföre, att han tillstyrkt seqvestern af Stettin, kanske ock,* som man sade, *i följe af Mejerfelts stämplingar.* [1] Genom nästan hvar och en af dessa punkter vidrörde Karl på ganska smärtsamt sätt ständernas ömtåligaste känslor. De fleste rådsherrarna ville derföre icke genom brefvens meddelande än mer uppreta den redan förut gäsande oviljan. Karl Gyllenstierna, Falkenberg och Cronhielm deremot påstodo, att allt borde framläggas och riksdagen i följe deraf upplösas. Tills vidare beslöt man dock, att nämnde bref undandölja; dock blef innehållet snart mer eller mindre bekant. Och icke det blott, utan en mängd äldre och yngre rykten, hvilka i samma dagar från Turkiet eller utlandet som färska infördes eller ock åter framdrogos; t. ex. om fångenskapen, vansinnet, sömnsjukan. Dertill kommo nya; ena gången, att Karl af lamhet icke kunde gå, utan måste föras i hängbår; en annan gång, att han, varnad för sin möjliga afsättning, hade svarat: *på folkmassan är jag säker, och rådet har hvarken hufvud eller mod att någonting företaga;* [2] en tredje gång, att han i Demotika byggt sig ett nytt hus, liksom det vid Bender; en fjerde gång, talet om stöfveln, som skulle blifva riksföreståndare. Till dessa rykten kom också vidskepelsen. Tecknatydare anmärkte, att då man med fyrverkeri firade Karlsdagen den 28 Januari, utbrusto i detsamma eldsvådor på tre serskilda ställen inom hufvudstaden. [3] Sinnena skakades af oro, ångest och förbittring. Festmåltiden, då Karls krigs-

---

[1]) Riksark. Karls bref till rådet 1713.
Fr. min. br. d. 3, 9 och 21 Febr. 1714.

[2]) Fr. min. br. d. 27 Jan. och 3 Febr. 1714.

[3]) Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock d. 30 Jan. 1714.

gerdsförordning af rådet ogillades, hafva vi berättat. *Om*, skref franska sändebudet, *om prinsessan, rådet och ständerna varit beslutsamma och eniga, skulle konungen ganska lätt hafva blifvit afsatt.* [1])

Men en sådan beslutsamhet förefanns ej. När det blef fråga om några mer afgörande steg, skyggade både prinsessan och rådet tillbaka. Mellan Karl och Ulrika Eleonora hade väl aldrig brunnit någon varmare syskonkärlek; han var dock hennes broder och borde vara hennes närmsta stöd; och hon behöfde ett sådant. Och rådet! Oaktadt allt missnöje, alla tvister, funnos dock äfven inom dess krets hjertan, som klappade varmt för konungens flere ovanliga egenskaper. Arvid Horn, sjelf en öfverdådigt tapper krigare, kunde ej vara likgilltig för en furste, en vapenbroder af samma egenskaper; och då han å ena sidan otvifvelaktigt förutsåg och förberedde ett nytt regeringssätt och ogillade Karls, visade dock många yttranden, att han å andra sidan beundrade de ofta storartade dragen, och sökte i det längsta hålla tillsammans konungen och riket. Ännu den 10 December 1713 bad han med enträgna ord Karl att skynda hem till fäderneslandet. [2])

Så prinsessan som rådet höllos ock tillbaka af tanken på Karls kraft, mod och djerfhet; af tanken på den till dyrkan stigande kärlek, hvarmed han ännu af många omfattades, och skulle än mer omfattas, om han komme tillbaka; och allramest, om man gjorde något försök att honom afsätta. Ett sådant skulle i alla händelser medföra ohyggliga inbördes krig samt blottställa riket för fienden, och troligen kosta sina anstiftares hufvud.

Partierna voro ock i flere hänseenden oeniga. Några ville hafva tronföljden åt hertigen; andra och

---

[1]) Fr. min. br.

[2]) Riksark. Acta Histor. Horn till konungen d. 10 Dec. 1713.

de flesta åt prinsessan. Denna splittring var Karls och Sverges lycka. Om det förefunnits en person med kraft och ärelystnad och tillika med ensam och obestridd tronföljarerätt; måhända skulle då en sådan hafva begagnat det lockande tillfället, och ett uppror och ett inbördes krig hade fläckat fäderneslandets historia och än grundligare förstört dess välstånd. — Oenigheten sträckte sig ock till andra punkter. På botten i prinsessans hjerta låg en liflig önskan att kunna bibehålla enväldet, ifall hon på ett eller annat sätt komme att efterträda brodren. Rådspartiet åter ville i sådan händelse afskaffa samma envälde. Man anade hvarandras åsigter, och detta alstrade ett så starkt inbördes misstroende, att ingendera vågade gripa det vådliga verket an.

Ständerna, med mindre lugn och mindre öfversigt af alla förhållanden, voro, af förut angifna orsaker, uppretade till en sådan förbittring, att de förbisågo eller föraktade de vådor, det inbördes krig, som djerfva och sjelfrådiga steg kunde medföra. Först och främst och med brinnande otålighet ville de tillsammans med rådet och prinsessan sluta fred, och det tvärtemot Karls förbud. För att nå detta mål ville för det andra de flesta bland dem göra prinsessan till regentinna, utan att bry sig om, huruvida hon finge enväldet eller ej. Rådsherrarnas belägenhet blef härigenom ganska svår. De hade med flit hjelpt till att uppreta ständerna, och sjelfva genom riksdagens sammankallande mot konungens förbud tagit det första upprorssteget. Men när ständernas omstörtnings-ifver blef starkare än rådets, och ville taga också de två andra stegen, nämligen medelst fred och ett sjelfständigt regentskap, då ryggade rådsherrarna tillbaka för sitt eget verk och sökte tygla den häftighet, de förut uppeggat. — Det lyckades dem slutligen, men icke utan stor svårighet och mycken ömsesidig ovilja. Det är dessa sednare slitningar, vi nu gå att berätta.

BRYTNINGEN MELLAN RÅDET OCH STÄNDERNA RÖRANDE FREDSUNDERHANDLINGEN.

År efter år och vid hvarje ny utskrifning af gerder och troppar, hade styrelsen tröstat undersåtrarna med utsigten till en snar fred, vunnen genom konungen sjelf och genom dess vapen och underhandlingar. Men detta hopp hade oupphörligen blifvit gäckadt, och de flesta trodde ej mer på slika löften. I stället utbredde sig mångenstädes den meningen, att Karl aldrig skulle ingå någon fred, som hvilade på billiga och för fienden antagliga villkor. Det var denna öfvertygelse, hvilken jemnte nöden dref ständerna att söka på egen hand och utan konungens deltagande få slut på ett eller annat bland de många krigen. *Konungen*, skulle det heta, *kan ej, och får ej för sina fiender sluta fred; derför måste ständerna sjelfva göra det.* Ett annat ofta användt skäl var ock, att man ansåg sig pligtig *söka på sådant sätt försvara och skydda riket, så att det vid konungens hemkomst icke skulle vara af hans fiender helt och hållet borttaget.* Bakom dessa förevändningar sökte man dölja både det upproriska, som låg i åtgerden, och tillika sin öfvertygelse om konungens obenägenhet för fred.

Redan den 18 Januari, d. v. s. dagen efter ankomsten af konungens oroande bref, uppstod i hemliga utskottet Hyltéen och gaf tillkänna, att borgerskapet önskade, det prinsessan, rådet och ständerna skulle kasta sig i armarna på England, Frankrike och Österrike med begäran, att dessa magter måtte skaffa Sverge fred: *ty*, hette det, *vi förmå ej sjelfva frälsa oss ur en olycka, hvars like historien ej kan uppte. Till rikets försvar fordras, utom vanliga skatter, 12 millioner. Att så stora summor anskaffa är omöjligt; ty allt fattas, och rikets skuld öfverstiger värdet af rikets förmögenhet i både löst och fast. Guds ord*

samt fäderneslandets och konungens välfärd bjuda oss söka räddning. Om prinsessan, rådet och ständerna derom samsätta sig, en för alla och alla för en, så torde vi kunna det önskliga målet hinna. Erkebiskop Spegel begärde åt sitt stånd tid att betänka det vigtiga förslaget; men de närvarande presterna förklarade, att de instämde i, hvad Hyltéen yttrat. Adeln hade väl icke ännu på riddarhuset öfverlaggt saken: men dess i utskottet varande medlemmar tyckte Hyltéen hafva talat väl. De Geer sade:

Nulla salus bello; pacem te poscimus omnes; [1]

hvarjemnte han föreslog att lemna rikets tyska fästningar i förvar hos de neutrala magterna; ungefär enligt den af Karl förkastade neutraliteten eller Stettiner-seqvestern. Dessa tänkesätt togo mer och mer fart. Några dagar derefter sade Swedberg i hemliga utskottet: *vi äro skyldiga Gud, fädernesland, hustru och barn att göra fred och frälsa oss från träldom och kättersk öfverhet.*[2] — *Ja!* ropades öfverallt, *fred! fred! Allt annat, vi bjuda till, är fåfängt. Vi vilja i fredsunderhandlingen stå tillsammans som en man och ej åtskiljas förr, än vi fått fred.* Bondeståndet förklarade envist, att det ej ville till öfverläggning företaga något ämne, förr än man fått slut på kriget.

Rådet insåg ganska väl, hvad ej heller kunde undfalla de flesta bland ständerna; nämligen, att en fred, afslutad utan konungens vetskap och mot hans vilja, innebure ett uppror, och skulle kanske medföra ett inbördes krig. Huru rådet ville en sådan ytterlighet undvika, är redan berättadt: likaså skälen. Men många bland dessa sednare voro af art att i då varande omständigheter ej kunna öppet uttalas. Rådet

---

[1]) Ingen sällhet i krig! Fred! Fred! dig önska vi alla.

[2]) Nämligen tsarens, som var af grekiska bekännelsen.

tillgrep fördenskull följande svepskäl. Några dess medlemmar hade från Müllern och Feif bekommit bref, hvilka i allmänna ordalag omtalade, att konungen tycktes benägen till försoning med August.[1] Inför ständerna framlade man dessa enskilda skrifvelser och sökte tillerkänna dem värdet af offentliga handlingar, de der skulle bevisa, att konungen ämnade snart sluta fred, och att ständerna alltså icke behöfde sig dermed befatta. *Deras inblandning i saken*, mente rådet, *torde tvärt om hindra konungens åtgerder och fördröja, hvad man så ifrigt efterlängtade.* Horn sade dessutom ständerna rent ut, *att de icke egde rättighet att på egen hand uppgöra fredsvillkor eller fred, utan att de borde afbida, hvad konungen företoge.* Rådet dolde ock för riksdagsmännerna å ena sidan konungens hårdnackade och krigiska bref, och å den andra de skrifvelser, hvilka från svenska utrikes sändebud anlände, och hvilka ofta innehöllo ängsliga målningar om både ett och annat. Man fruktade, att de halft upproriska ständerna icke skulle kunna tyglas, så framt de finge närmare kännedom om alla dessa förhållanden. Att än säkrare förekomma dylika vådor, sökte rådet likaledes att så oförmärkt, ske kunde, försvaga, skingra och upplösa riksdagen. Under förevändning af åtskilliga uppdrag bortskickade man alltså en mängd till mötet ankomna ämbetsmän, och redan i medlet af Mars voro alla generaler och landshöfdingar afresta. Man lofvade, till och med uppmanade andra riksdagens medlemmar och i synnerhet bönderna att göra på samma sätt. Men en stor del förklarade omigen, att de skulle stanna qvar, tills fred blifvit skaffad åt landet. Biskop Swedberg var som vanligt en bland de ifrigaste. *Det är väl sannt*, yttrade han, *att det är konungen, som det rätteligen tillkommer att göra slut på kriget. Men när han nu för fiendernas skull*

---

[1] Jfr. **23**. 140, 141.

hvarken kan eller hinner något sådant, då måste vi sjelfva gripa oss an och frälsa riket åt honom och våra själar åt Gud. Evangelisten Lucas säger ju: [1] *»den konung, som vill gifva sig till örligs mot en »annan, månn' han icke först eftertänker, om han »med tiotusen kan möta honom, som kommer med »tjugutusen. Annars, medan denne ännu långt borta »är, skickar han budskap och söker förlikning.» Om nu ständerna, utan att hafva skaffat fred, skiljas åt, huru skola de ursäkta det för Gud, för hemmavarande, för hela verlden? Konungen är nådig; han skall ej misstycka en sådan åtgerd.* Efter några dagar talade utskottet omigen öfver samma ämne. Hyltéen aflät då på borgerskapets vägnar ett nytt betänkande om fredens nödvändighet. Adeln instämde, och bönderna ville hafva fred på hvad sätt som häldst. Spegels svar var obestämdt och vacklande; men innehöll, att *presterna önskade uppskjuta ständernas fredsunderhandling, tills man fått se, hvad konungen ville göra.* Då uppstod Molin och sade, *att flertalet bland presterna önskade stanna qvar och göra ett med de andra stånden.* Härtill ropade alla de i utskottet närvarande presterna: *ja! ja! så är vår mening.* Utskottet begärde få se konungens egna bref i ämnet, men rådet vägrade ännu och under förebärande af vigtiga statshemligheter. Då inlemnades till landtmarskalken en namnlös skrift med följande fråga. *När rådet tillstyrker oss att afbida konungens egna fredsunderhandlingar, kan då rådet också försäkra oss om, att under tiden hvarken ryssar eller danskar falla in i hjertat af fäderneslandet; och att ej heller uppror der utbrister; och att hvarken på ena eller andra sättet hela riket går förloradt för så väl konungen som för prinsessan?* Tillståndet blef också mer och mer oroande. I Uppsala väntades ett besök af ryssarna, hvarföre man omigen fast i hemlighet tillagade en hop

---

[1]) 14 kap. 31—32 v.

kistor för boksamlingens bortförande. I Karlskrona väntades likaledes en påhälsning af danskarna, hvarföre man talade om att sjelf bränna flottan och sedermera fly inåt skogarna. I utlandet klandrades med mycken bitterhet Karls dröjsmål i Turkiet, under det fienden härjade hans eget rike. [1]) I Stockholm blef folk på gatan öfverfallet och plundradt af underofficerare, som ej fått ut sin lön; och af samma orsak utbrast i Westerås ett upplopp bland några der förlaggda dragoner. Hemliga utskottet uppsatte i sin ångest ett betänkande, som skulle inlemnas till rådet. Se här en del af dess innehåll! *Bref från Müllern hafva gifvit oss den förhoppning, att konungen skulle med första skaffa fäderneslandet fred. Sedermera hafva dock många skrifvelser kommit från Turkiet och från andra utrikes orter; men i dem finnes ej ett ord i samma riktning, så mycket mer deremot om stundande faror och fejder. Danmark hotar att taga vår flotta, och Ryssland att infalla i landet, afsätta vår konung och påtruga oss en ny öfverhet.* [2]) *Vi sjelfva mägta hvarken försvara oss eller afbida en fred genom konungen. Vi veta dessutom, att hans majestät icke på 9 månader varit ur sitt rum; och att man ej kan lita på turkarna, hvilka lättsinnigt taga mutor än af den ena, än af den andra. Att vår konung ändock dröjer så länge i deras land, förorsakar oss många ängsliga tankar. Antingen sker det till följe af våra fienders stämplingar; eller af turkarnas beräkning att i striderna mot Ryssland draga nytta af hans person; att förtiga de andra eftertänkliga underrättelser, ryktet oss derom tid efter annan tillfört. Rikets frälsning kan fördenskull ej med skäl grundas på en så osäker*

---

[1]) Riksark. Frisendorff till Karl d. 12 Aug. 1714.

[2]) Afser Görtz's förslag, att hertig Karl Fredrik af Holstein skulle förmälas med en ryssk prinsessa och framdeles genom tsarens magt uppsättas på Sverges tron.

förmodan, som den, att konungen sjelf skulle kunna förskaffa oss fred. Ehuru det är blott han, som har laglig magt att en sådan afsluta; så tvingar oss nu den ytterligaste nöd att i denna hans rättighet ingripa. Vi anse nämligen oförsvarligt att med ett egensinnigt och kraftlöst krig freden längre fördröja samt konungen och fäderneslandet blottställa. Vi hoppas hans majestät skall förlåta vår djerfhet; ty all gerning bör dömmas efter afsigten, och all befallning efter görligheten. Vi begära derföre tillåtelse, att om en sådan fredsunderhandling få med rådet öfverlägga.

Några drogo i betänkande, huruvida skriften borde framlemnas; men bönderna voro ifriga på saken, och en prost Siljeström sade: *om rådet ej härutinnan understöder ständerna, så böra dessa sednare sjelfva fatta sitt beslut i det vigtiga ämnet.* När saken en gång på riddarhuset förevar, ogillade Salomon Cronhielm utskottets beteende; troligtvis emedan det gjorde ett ingrepp i konungens magt. Då utbrast Axel Lewenhaupt och sade: *lägger bort edert smicker och taler som en redlig svensk man. Mina fäder och förfäder hafva klädt blodiga skjortor för fäderneslandet. Hvad hafva edra gjort?* Cronhielm skall hafva svarat: *jo! ingen bland dem har stämplat mot sin konung.* Få delade dock Cronhielms åsigt, och flertalet ansåg Lewenhaupts vara den sannt fosterländska. Molin och Swedberg yttrade: *just derföre, att hans majestät icke förmår hjelpa oss, är det ju, som vi blifvit hitkallade för att hjelpa oss sjelfva?* Alla stånden instämde i sådana tänkesätt, och de flesta konungens anhängare tego eller drogo sig tillbaka.

Bland dessa äfven erkebiskop Spegel. Sina konungska åsigter hade han också i denna farans stund bibehållit och uttalat. Allt, hvad Karl befallt, ville Spegel efter bokstafven verkställa; ehvad faror och olyckor deraf kunde följa; *ty,* sade han, *om Gud så beskärt, måste vi låta oss dermed nöja;* och en annan gång: *vår frälsning hänger ej på menniskor utan på*

Gud, hvars nåd vi måste afbida. [1] När andra och mindre undergifna och tålmodiga tankar yttrades, skall han någon gång hafva sökt att med sin erkebiskopliga myndighet dem nedtysta. Men Swedberg, Steuchius, Molin m. fl. mente sig icke vara kallade till riksdagen för att blott tiga och samtycka. Huru Spegel flere gånger blef af sina ståndsledamöter offentligen tillrättavisad, är redan omtaladt. Man sade honom också rakt i ansigtet, att allmänheten ansåg honom vara förnämsta hindret för den fred, riket önskade och behöfde. Slutligen blef den 68 årige mannen sjuk. Derföre, och då det ömsesidiga missnöjet mellan honom och presterskapet dagligen växte, begärde och fick han tillåtelse att återvända till Uppsala. Ståndets talman blef tills vidare Linköpings-biskopen Lang, också känd för konungska tänkesätt; dock hvarken så fast, verksam eller ansedd som Spegel.

Ändteligen den 8 Mars fick hemliga utskottet del af konungens ofta omtalade bref. Dessa förkastade all fredsunderhandling genom medlare eller skiljedomare och befallte rådet *häldre våga det yttersta.* Två dagar derefter förklarade utskottet, att på sådant sätt skulle den nödvändiga freden sent eller aldrig ernås. Utskottet ville derföre, *att Ulrika Eleonora, med den magt henne såsom konungens syster och rikets närmsta arfvinge tillkom, borde gemensamt med rådet och ständerna fredsverket öfvertaga och drifva, så som pröfvades bäst vara.* Stånden voro ock beredda och villiga att afstå några landskap för att rädda det öfriga. Sjelfva rådet började återigen vackla. Tessin yttrade till protokollet bland annat följande häldst i hans mun märkliga ord. *Af lydnad och af fruktan att misshaga konungen hafva vi afbidat den yttersta nöden ända derhän, att vårt både timliga och eviga väl blifvit beroende af barbarernas*

---

[1]) Link. Bibl. Ark. Spegel till E. Benzelius d. 8 Jan. 1714.

godtycke. Mer kan ej af trogna undersåtare fordras. Att vetande och viljande än längre offra land och folk, vore både inför Gud och konung oförsvarligt. Vår ogemena hörsamhet har, tyvärr! redan alltför länge spillt rätta tiden att frälsa fäderneslandet. Horn sade: *vi sväfva mellan hans majestäts befallning och fosterlandets nöd.* Med undantag nästan ensamt af Mejerfelt, såg man de flesta, äfven Cronhielm och Reenstierna, tidtals luta till ständernas åsigt. Den 12 Mars blef hemliga utskottet uppkalladt i rådet. Liksom till detta sednares säkerhet anställde då Cronhielm ett slags förhör, i hvilket utskottet punkt efter punkt förklarade Karls åsigter och befallningar omöjliga att verkställa.

Men strax efteråt drogo sig rådet med Horn i spetsen helt tvärt tillbaka från den statshvälfningens brant, till hvilken riksdagen mer och mer närmat sig. Man skulle välja de ständernas ombud, som borde med rådet och prinsessan öfverlägga om freden. Ulrika Eleonora hade deribland föreslagit den mot Karls planer ifrigt talande Swedberg; men rådet nämnde i hans ställe en mer medgörlig person. Den 15 Mars uppträdde ock Horn till försvar för den kungliga myndigheten, hvarom mera framdeles. Med understöd af rådet och i synnerhet af Cronhielm lyckades han slutligen öfvertala riksdagen, och i synnerhet preste- och borgare-stånden, att uppskjuta sin egen fredsunderhandling, tills man finge se, hvad framgång konungens hade. Man uppsatte ett bref, som skulle från ständerna skickas till denne sednare, och i hvilket de tillkännagåfvo *sin oförmåga, att äfven med uppoffring af lif och egendom kunna hindra rikets kufvande under de främmande härar, hvilka redan stodo vid gamla Sverges gränsor med svärdet i ena och brandfacklan i andra handen. Ständerna bönföllo derföre enhälligt och underdånigst, att konungen täcktes, genom säkra och skyndsamma medel och fredsslut, fienderna afvärja och riket från undergång frälsa.*

BRYTNINGEN MELLAN RÅDET OCH STÄNDERNA RÖRANDE PRINSESSANS REGENTSKAP.

Men redan innan detta bref hann afsändas, frambröt omigen och med oemotståndlig fart den andra åsigten; nämligen, att man borde genast och oberoende af konungen skaffa landet fred. Då rådet icke velat låna sig härtill, hade många fallit på den tanken, att man borde åt Ulrika Eleonora såsom riksföreståndarinna gifva i uppdrag att under konungens frånvaro och med hans magt styra riket och afsluta fred. Vår framställning af öfverläggningarna härom må för redighetens skull ordnas efter tidsföljden.

Den 16 Februari.

Bönderna fingo den tiden blott sällan deltaga i hemliga utskottets göromål. Medan nu detta sednare höll ofvanberättade öfverläggningar om fredsverket, har bondeståndet, som det säges, under ledning af major Stierneld uppsatt en egen skrifvelse, hvilken tog ut hela det ifrågavarande steget. Derföre och såsom föreslagen af ett helt riksstånd, blef deras uppsats den punkt, kring hvilken öfverläggningarna snart uteslutande hvälfdes. Hufvudinnehållet var, att, emedan fred ej kunde erhållas, så framt icke inom riket funnes någon person, som hade magt att en sådan afsluta, och emedan konungen vore allt för långt borta; så borde man bedja prinsessan att under tiden förvalta hans syssla och skaffa riket fred. Bönderna, stolta öfver att hafva framkommit med ett i deras tycke så välgörande förslag, voro ifriga på dess genomdrifvande. De begärde intyg om, att en dylik deras skrift blifvit till hemliga utskottet framlemnad. De ville med sådant bevis sedermera inför hemmavarande ståndsbröder ådagalägga, att de till fredens vinnande gjort allt, hvad i deras förmåga stått; *ty eljest,* hette

det, *vore de icke säkra till sina lif.* Så inemot var ock någon gång händelsen. En Westmanlands riksdagsman hade rest hem. Då frågade grannbönderna, hvad besked han medförde om freden. Han svarade sig intet sådant hafva; men blef då af de andra dugtigt uppklappad och tvungen att återvända. En annan bonde, häraf uppskrämd, begärde, att rådet skulle för honom utfärda serskildt skyddsbref mot de hemmavarandes ovilja. Sådant var böndernas tänkesätt och sådant deras betänkande.

Den 17—25 Februari.

I bullersamma tider framträda vanligtvis åtskilliga personer, hvilka söka, under hvälfningarna och villervallan, vinna en i lugnare omständigheter ouppnådd eller förspilld lycka. En sådan var den nu femtiosexårige öfversten Gustaf Fredrik Lewenhaupt, äldre bror till generalen Adam Ludvig; men honom mycket olika, varande begifven på äfventyr, oro och tvister. [1]) Utan laglig tillåtelse hade han i ungdomen tagit till äkta sitt syskonebarn, måste derföre rymma riket och blef öfverste i venetianska hären; men fick 1698 åter inträda i den svenska och med bibehållande af samma tjenstegrad, dock utan att der sedermera vinna någon befordran. I slaget vid Helsingborg utmärkte sig både han och hans regemente genom en förvånande tapperhet; hvadan ock på Stenbocks förslag rådet utnämnde honom till generalmajor. Karl stadfästade ej åtgerden; måhända af missbag till personen, eller till rådet, eller till Stenbock, eller till den nu i djup onåd varande brodren Adam Ludvig. Detta harmade väl mannen, och missnöjet stegrades genom offentliga anklagelser för egennyttig förvaltning, måhända ock genom

---

[1]) Artist. Samuelssons samling. Adam Ludv. Lewenhaupt till sin mor d. 25 Juli 1708.

Link. Bibl. Ark. Lewenhaupts handl. Ad. Ludv. Lewenhaupt till sin mor d. 3 Sept. 1703.

en äfven sedermera uteblifven befordran. Sådan var den man, som under närvarande brytning framträdde i spetsen för det parti, som önskade prinsessan till envåldig regentinna. Att hon skulle styra med rådets och ständernas biträde, kallade han ett försök, att af det *gamla svenska konungaväldet göra ett nytt kreatur*. Äfven egna beräkningar framstodo, och det öppet och oförbehållsamt. Han ville blifva af ständerna satt i spetsen för hären, och erböd sig att med åtta tusen man gå mot ryssarna. Som medel att genomdrifva dessa planer, begagnade han bönderna, hvilkas oerfarenhet han lockade genom utmålandet af de fördelar, som skulle vinnas. Ett par gånger har ock nämnde stånd formligen begärt, att rikets försvar måtte uppdragas åt samme Gustaf Lewenhaupt. *hvilken*, sade de, *hade sig dertill erbudit, och äfven förnimmes vara en trogen och berömlig svensk.* Också i de andra stånden hade han och hans planer många anhängare, och landtmarskalken Creutz höll med prinsessan enskilda öfverläggningar om dessa ärender. Ulrika Eleonora var under ifrågavarande brytning tillbedd af hela folkmassan, [1]) hvilken hoppades genom henne komma i åtnjutande af den efterlängtade freden.

I fråga om hennes regentskap funnos bland prester och borgare flere, som tvekade; bland adeln färre, bland bönderna nästan ingen. Om sättet voro tankarna delade. Några ville, att hon skulle hafva blott två röster liksom Hedvig Eleonora under Karl den elftes omyndighetstid; — andra, att hon skulle ensam ega beslutande rätten, dock med råds råde och ständernas hörande enligt gammal landssed; — andra ville hafva henne envåldig som fadren och brodren. Häruti instämde numera också många bland adeln, hvilka eljest önskade konungamagtens inskränkning, men som nu blifvit af fäderneslandets öfverhängande fara uppskrämda. De liksom det stora flertalet brydde sig

[1]) Fr. min. br. d. 31 Mars 1714.

föga om sättet och villkoren, allenast de erhöllo prinsessan till regentinna, och till, som man hoppades, en ny nordens *Fridkulla.* Hemliga utskottet uppsatte ett betänkande i sådan rigtning. Swedberg inlemnade ock en skrift, enligt vanan full af andakt och bibelspråk. Bland annat talade han mycket om den svåra synd, som blifvit begången derigenom, att man låtit en stor skara trosförvandter falla som fångar i kätterska fienders händer, hvarigenom deras eviga salighet torde hafva blifvit förspilld. Icke utan hemlig jemnförelse mellan Karlarnas den elftes och tolftes regeringar, åberopade han Syrachs 44 kap. 1—15 verser, der bland annat läses: *låtom oss lofva våra ärliga män, de fäder, den ene efter den andre. De hafva sin rike väl regerat och märkliga gerningar gjort samt visliga råd gifvit. De hafva land och folk styrt med råd och skrifternas förstånd. De hafva ock rike varit och många egodelar haft och i frid regerat så länge, de här voro. De äro begrafna i frid; men deras namn lefva evinnerliga. Folket talar om deras vishet, och församlingen förkunnar deras lof; men de andre hafva ingen pris, och äro förgångna, liksom de aldrig varit hade,* o. s. v. Preteståndet gillade Swedbergs skrift, och han sjelf tog bevis på, att han en dylik inlemnat. På riddarhuset talade Cederhielm och Hamilton mot regentskapet; men fåfängt. Mårten Lilliehöök begärde arfsföreningens uppläsande, på det ständerna måtte få veta, hvem som vore rätta tronföljaren. Lejonmarck betygade då vid sin själs salighet, att det var prinsessan Ulrika Eleonora, hvilket antogs som gifvet. Slutligen blef utskottets betänkande af ständerna gilladt. Men biskop Lang ville som vice talman detsamma icke underskrifva, hvilket i stället skedde af biskop Swedberg.

Den 26 Februari

kom hemliga utskottet med sin ordförande, landtmarskalken Creutz, upp till rådet för att öfverlemna det

omtalade betänkandet. Creutz frågade först, om *ej nya bref från konungen anländt.* Rådet nekade. Creutz tillkännagaf då, att *ständerna beslutat stanna qvar för att kunna något till landets frälsning uträtta,* hvarpå han framräckte betänkandet. Horn gjorde vid detsamma flere anmärkningar och rådde ständerna *att fara varliga fram och icke störta utför branten utan gå omkring, tills man komme på slät mark.* Men Molin, Swedberg och flere andra påstodo, att riket var i så trängande nöd, att det måste utan ringaste uppskof räddas; och Creutz och till och med Hamilton ville, att freden *skulle genom prinsessan, rådet och ständerna afslutas.* Horn sade: *Gud bevare oss! En fred utan konungens bifall skulle medföra svåra följder.* Axel Banér, en hederlig och lugn herre, genmälte: *ständerna hafva ej heller tillgripit denna åtgerd förr, än den svåraste ytterlighet tvungit dem dertill. Men nu är snart hela Finnland förloradt, och fienden står för dörrarna. Vi kunna ej dröja längre. Om prinsessan, rådet och ständerna äro eniga, så skola nog utrikes magter söka skaffa oss fred.* Hamilton tillade: *ständerna hafva hört, att konungen afslagit Österrikes anbud om fredsmedling. De tro derföre, att konungen icke vill hafva någon fred.* Horn: *konungen afslog saken derföre, att man ej ville bland fredsmedlarne intaga hans bundsförvandter. Men, i sanning! om också fienden skulle förhärja allt det, jag eger, och göra mig så olycklig, som möjligt; så vet jag dock ej bättre råd, än att söka försvara sig, till dess konungen sjelf slutar fred.* Krook, en bland riksdagspresterna, sade: *jag betygar inför Gud, att i min socken finnas ej två bönder, som hafva sädeskorn till våren, och att de alla ropa till himlen efter fred och likaså efter hämnd öfver dem, som freden hindra.* Horn sökte öfvertala till tålamod; men förgäfves. Efter samtalets slut höll rådet en öfverläggning så hemlig, att dervid intet protokoll fördes. Dagen derpå var åter ett sammanträde. Ständerna

ville höra konungens bref; men rådet vägrade ännu. Horn sade till bönderna, att *som han förnummit, det flere bland dem önskade fara hem, ville regeringen dertill lemna tillstånd, under försäkran, att konungen och rådet skulle ändå arbeta på freden.* Men deras talman svarade, att *några ståndsbröder visserligen bortrest; men att de andra ville stanna qvar; ty det skulle se illa ut, om vid riksdagens afslutande inga bönder funnes tillstädes.* Molin sade: *låtom oss fastställa en viss tid och afvakta, hvad konungen gör. Ifall inom dess ingen fred blifvit slutad, äro vi tvungna att rädda oss sjelfva.* [1])

Den 1 Mars.

Redan den 25 eller 26 Februari blef, rörande dessa omständigheter, synlig en namnlös skrift, affattad i mycket Gudliga och lärda ordalag. Snart fick man veta, att den kom från vice presidenten Sven Lejonmarck. Hufvudpunkterna voro följande. *När fordom fäderneslandet saknade fullmyndig regering, plägade man förordna en eller flere riksföreståndare. Sverges nuvarande stora nöd fordrar detta så mycket mer, som vår konung är många hundra mil borta och ej kan hjelpa sitt i dödskamp liggande rike. Ej heller kan någon historia visa, att en konung varit så många nu i fjorton år aflägsnad från sitt folk; ej heller att Sverge under sin konungs frånvaro någonsin blifvit af så många och mägtiga fiender angripet, och på så många och rika landskap, ja på sjelfva storfurstendömet Finnland plundradt. I denna nöd är det en lycka, att ständerna hafva uti vår arfprinsessa en kunglig person, hvilken de kunna utnämna och bemyndiga att som rikets föreståndarinna och regentinna i konglige majestäts frånvaro ju förr desto hällre, och med råds råde och med full magt*

---

[1]) Riddarhus Ark. Heml. Utskottets Prot. d. 27 Febr. 1714.

och myndighet taga sig regeringen an. Om detta icke skulle vara alldeles efter lagen, så gäller här det franska ordspråket: »la necessité n'a ni roi, ni loi.» [1] *Skulle ett sådant hennes utnämnande icke låta sig göra, så kan man med den forntida lärda biskopen säga: »att bland alla olyckor är den störst, när hjel- »pen står genast till buds; men den, som kan, icke »vill, och den, som vill, icke får densamma använda.» Den myndighet, prinsessan behöfver för att sluta fred och frälsa riket, kan dock, enligt Guds, naturens och nödens lag, åt henne af ständerna uppdragas. Att de i slika fall hafva dertill magt och rättighet, kan icke dragas i tvifvel, då man besinnar, hvad som hände under Sigismunds och Karl den niondes tider; och sedermera år 1660, när ständerna bekräftade arfsrätt och regeringsform samt ändrade konung Karl den tiondes testamente och befullmägtigade den såmedelst ordnade nya förmyndarestyrelsen. Samma magt ega ständerna ännu, och några bland dem böra stanna i hufvudstaden för att å de öfrigas vägnar gifva större säkerhet och styrka åt hennes konglige höghets och rådets styrelse.* I slutet åberopades Bernardi ord: *pacem vero contemnentes et gloriam appetentes, pacem perdunt et gloriam.* [2] Denna skrift blef den 1 Mars på riddarhuset uppläst, och under mycket bifall. Man började högljudt ropa på prinsessans utnämnande till regentinna. Hamilton anmärkte, att enligt Müllerns bref kunde man hoppas, att konungen sjelf skulle sluta fred, hvadan en sådan utnämning icke behöfdes. Men Lejonmarck svarade: *Müllerns bref bevisar icke, att konungen tagit ett enda steg till fredens erhållande;*

---

[1]) Nöden bryr sig hvarken om konung eller lag. — Så stod i första skriften. Sedermera sattes i stället latinska frasen: Necessitas sibi ipsa lex est; d. v. s. nöden har ingen lag.

[2]) De, som förakta fred och jaga efter ära, gå slutligen miste om både fred och ära.

utan blott, att han derom mellan fyra väggar talat med Müllern, och detta ger oss ingen trygghet. Hamilton framställde ytterligare förslagets vådor; deribland äfven den, att en sådan förändring i riksstyrelsen skulle hos främmande magter föranleda hvarjehanda besynnerliga tankar, och *att första fråga, de gjorde våra fredsombud, torde blifva den, huruvida konungen blifvit afsatt eller ej, och om Sverge vore stadt i ett interregnum.*[1]) Vid dessa ord uppstod på riddarhuset ett häftigt larm. Man ropade, somliga, *att Hamilton beskyllt dem för att vilja afsätta konungen;* andra, att *man borde kasta ut Hamilton sjelf.* Man tillät honom hvarken förklara sig eller få protokollsutdrag; och Gustaf Lewenhaupt ropade, *att så förrädiskt tal icke borde stå qvar i protokollet.*[2]) Med, som motparten säger, Hamiltons eget medgifvande, skar då Wulfwenstierna ut det blad, der de öfverklagade orden stodo, och landtmarskalken ref det sönder och strödde bitarna öfver golfvet. Hamilton klagade öfver denna skymf. En förarglig rättegång uppstod; men som slutade så, att rådet förklarade, det *Hamilton icke talat annorlunda, än väl och beskedligen.* Men på riddarhuset var allmänna sinnesstämningen mot honom och för Lejonmarck. Främst tredje klassen, anförd af den lärde Peringskiöld, och sedermera de andra klasserna gillade Lejonmarcks skrift; bönderna likaså, och det både villigt och genast.

Den 2—13 Mars.

De två andra stånden voro mer tveksamma. Borgerskapet antog förslaget om fredsunderhandlingarna; men uppsköt frågan om prinsessans regentskap, mot hvilket, liksom mot den af Karl oberoende fredsunderhandlingen, Westerås riksdagsmän tyckas hafva talat.

---

[1]) Uppgifterna om ordalagen äro något olika.

[2]) Riksark. Acta Histor. Hamilton till Ulr. Eleon. d. 2 Mars 1714, m. fl.

Presterna delade i allmänhet och gillade slutligen borgerskapets åsigter, dock genom Swedberg och Molin något mer lutande till adeln och bönderna.

De två sistnämnda stånden ville deremot alldeles icke gifva vika. Gustaf Lewenhaupt lät fördenskull på riddarhuset framlägga en lista, delad i två spalter, och på hvilken hvar och en skulle anteckna sig och sin mening, antingen han ville bedja prinsessan öfvertaga regentskapet, eller ej. Afsigten var, att den gemensamma ansvarigheten skulle ingifva riksdagsmännerna mod att, oaktadt konungens befarade missnöje, uttala sina önskningar för prinsessan. Blott en enda person, grefve Gustaf Bonde, förklarade sig icke kunna utan konungens samtycke bifalla någon förändring i regeringen. På andra sidan deremot antecknade sig bland 235 närvarande riddarhusmedlemmar ett antal af 137, såsom de der ville, att prinsessan skulle tillträda styrelsen. Bland dessa märkas nästan alla den tidens anseddare vetenskapsmän och konstnärer; t. ex. Brenner, Hjärne, Karlsten, Keder, Lejonmarck, Peringskiöld, Sparfvenfeldt, och likaså en stor skara krigare. Generalmajor Palmqvist, efterföljd af flere andra, tillade vid sitt namn det villkor, *om prinsessan och rådet ansåge saken nyttig och loflig.* Karl Gustaf Cederhielm skref följande beryktade ord: *att anmoda hennes höghet nekar jag intet är det nyttigt för oss och henne.* Man finner, att, om skiljetecknet sättes före ordet *intet,* är rösten nekande; sättes det efter, är den jakande. Men Cederhielm låtsade skrifva i stor brådska och satte der icke något skiljetecken, utan gick genast bort från den tvetydiga anteckningen. Bland de många underskrifterna må ock anmärkas Karls skyddling Lybecker och smickrare Olof Gyllenborg, hvilka nu i farans stund röstade för prinsessan. — Bönderna, som i allmänhet tätt slöto sig till adeln, fingo knappt höra talas om listan, förr än de begärde att få densamma underskrifva, hvilket ock flere bland dem gjorde.

Rådet tyckte nu saken luta till sammangaddning och uppror. Och, ho vet, hvarthän allt detta, lemnadt åt sig sjelft, kunnat leda; i synnerhet under en så oförvägen anförare som Gustaf Lewenhaupt? Medlet af Mars månad tycktes äfven då hota svenska konungaborgen med stora olyckor.

Att utgången icke blef sådan, derföre hafva Sverge och Karl att tacka rådet och mest Arvid Horn. Af förut nämnda skäl, ville dessa herrar åtminstone tills vidare förekomma hvarje statshvälfning. Deras belägenhet blef dock ganska svår. De måste försvara konungens myndighet, men kunde ej försvara hans åtgerder. De måste erkänna, att för statens räddning behöfdes större magt åt prinsessan; men de måste afvisa det mot konungens majestät stridande sätt, hvarpå riksdagen ville åt henne uppdraga en sådan magt. De måste således nödvändigt stöta för hufvudet både konungen, prinsessan och ständerna. Men rådets åsigt var, strängt taget, den enda lagliga och tillika den enda möjliga att förekomma det hotande upproret. Ganska kinkigt blef dock förhållandet till prinsessan. Man tyckes hafva misstänkt henne, såsom den der låtit hemligen egga ständerna till regentinneförslaget. Rådet sökte fördenskull leda saken så, att hon måste öppet och rakt fram uttala sitt ogillande af detta ständernas förehafvande och skilja sin sak från deras; ehvad hon ock i hjertat tänkte. Detta måste ock ske snart, och innan företaget gått så långt, att hvarken prinsessan eller ständerna kunde draga sig tillbaka. Det var Arvid Horn, som utförde detta svåra värf, och dagen för detsamma bestämdes till

Den 15 Mars.

Sedan rådet blifvit samladt och prinsessan inträdt, tog Horn till orda. *Till vår kännedom har kommit,* sade han, *att ständerna, förledda af visst folk, icke bete sig som vederbör, utan gripa in i hans majestäts*

magt och myndighet. Hennes konglig höghet och vi här i rådet torde på sådant sätt få drygt ansvara vår efterlåtenhet att icke hafva, enligt hans majestäts befallning, genast upplöst riksdagen. Om vid detta ständernas uppförande vi längre tege stilla, skulle ingen konung i verlden oss sådant förlåta. Jag för min del yrkar, att de oroliga måtte genast hit uppkallas samt allvarligen tilltalas, och att ständerna derefter få tillsägelse att åtskiljas. Rådet biföll enhälligt, hvarpå prinsessan sade: *vi måste dock se till, att de blifva med mildhet afskedade.* Horn talade åter om *de oanständiga förslag, som voro å färde.* Tessin menade, att, *när de oroliga skulle i rådet förekallas och tillrättavisas, borde prinsessan vara tillstädes; ty de kunde eljest tro, att hon gynnade deras och ogillade rådets åsigter.* Horn instämde och *anhöll, att prinsessan skulle vara så nådig och säga de uppkallade, att hon icke ämnade samtycka till deras oskäliga fordringar.* Prinsessan svarade: *jag har ej förberedt mig till ett sådant samtal; har ej heller förut öfvervarit dylika sammanträden och vill derföre betänka mig.* Tessin och Cronhielm, som dernäst fingo ordet, svarade ingen ting på hennes invändningar. Men då tog Horn bladet från munnen och sade: *när ständerna framkomma med förslag, som äro så rakt stridande mot hans majestäts magt och myndighet, då behöfver väl ers konglig höghet ingen betänketid;* och Cronhielm tillade nu: *ers konglig höghet, som närmsta arfvingen till riket, lär ej tillåta ständerna göra mot konungens befallning.* Prinsessan sade: *jag bör ej tillåta något sådant.* Horn fortfor: *finge deras vilja framgång, så blefve det en ständernas inkräktning på konungamagten. — Till en sådan,* sade Falkenberg, *hafva de så mycket mindre rätt, som de ej längesedan samtyckt till enväldet.* Tessin tillade: *vårt tålamod med dem har redan gått allt för långt. Vi skulle aldrig kunna försvara ett längre stillatigande.* Nils

Gyllenstierna sade: *vi böra genast uppkalla dem, och det vore väl, om hennes konglig höghet täcktes sjelf föreställa dem, att deras förslag länder till hennes konglig höghets egen skada.* Ulrika Eleonora teg. Men i hennes ställe sade Horn: *hennes konglig höghet lär gerna se, att de uppkallas.* Prinsessan yttrade sig under hela denna öfverläggning blott några få gånger; men endast i allmänna ordalag och utan något kraftigt ogillande af ständernas förslag, men ock utan att motsätta sig rådets. Detta beslöt nu att uppkalla landtmarskalken Creutz samt Gustaf Lewenhaupt, Lejonmarck och Krusbjörn, m. fl., hvilka mest ifrat för regentskapet; och å andra sidan Brahe, Bonde, De la Gardie och Sparre, hvilka utmärkt sig genom motsatt uppförande. Man kom öfverens om, att de förra skulle få en allvarsam varning, derföre att de, såsom Horn sade, *af oförsvarligt nit för hennes konglig höghet velat gifva henne samma magt, som hans majestät sjelf hade; — hvarigenom,* tillade Cronhielm, *de sökt föra henne ut på en hal is.* Prinsessan, som det tyckes, härvid något oroad, sade: *de kunna i all min dag icke påbörda mig något, som jag kunde stanna i ansvar för.* Emellertid lofvade hon öfvervara sammanträdet, och man beslöt, att, sedan adeln förevarit, skulle äfven några bland bönderna inkallas och varnas.

Nyssnämnde herrar blefvo nu från riddarhuset efterskickade och inträdde. Horn uttalade med skarpa ord regeringens ogillande af deras djerfva och mot konungens myndighet stridande förslag, och af de oroliga uppträdena på riddarhuset, protokollets sönderrifning, m. m. Han lät dem läsa det bref, hvari konungen befallte riksdagens upplösning, samt ett annat, hvari det talades om konungens snara hemresa. *Kunnen i förneka,* sade han, *att i velat tillägga hennes konglig höghet en afgörande regeringsmagt; och detta, ehuru jag enskildt sagt något hvar bland eder, att sådant icke ginge an, så länge vår konung lefver,*

hvars vilja vi böra lyda. Prinsessan sade: *eder goda mening mot mig går så långt, att den sätter mig i förlägenhet; men jag kan ej göra något emot konungens föreskrift.* Dessa voro de enda ord, hon med egen mun yttrade mot sina riddarhusvänner, det enda matta ogillandet af deras förehafvande. Men Horn fortfor alltjemnt att i hennes namn varna och banna dem, hvarigenom hon sattes i nödvändighet att antingen motsäga Horn och öppet försvara deras halfupproriska företag, eller ock att genom tystnadens bifall göra till sina de ord, Horn påstod sig å hennes vägnar uttala. När denne bannat dem, tillade han nämligen: *hvad jag säger eder, det säger jag eder efter hennes konglig höghets och rådets befallning.* Också vid flere andra tillfällen under samtalet, sökte han och de andra rådsherrarna att hos de förekallade inprägla, huru den tigande prinsessan, likväl på samma sätt som rådet, ogillade ständernas förslag. Det var Cronhielm, Tessin, Falkenberg och Nils Gyllenstierna, som förde friaste språket; med undantag dock af Horn, hvilken i allo framträdde, som den förnämste och ledande mannen. Märkvärdig var den djerfhet, hvarmed han talade i prinsessans namn, ehuru, som man trodde, mot hennes vilja; — likaså den öfverlägsenhet, hvarmed han bemötte de från riddarhuset uppkallade herrarna. Landtmarskalken Creutz måste taga emot en skrapa derföre, att han, som just bort upprätthålla lag och ordning, likväl tillåtit dylika mot trohets-eden stridande öfverläggningar. Till Lewenhaupt sade Horn: *i Lewenhaupt hade väl bort veta, hvad magt en konung i Sverge har, och derföre aldrig blandat eder i saker, som strida mot hans myndighet. Hennes konglig höghet har förklarat och förklarar ännu, att hon önskar, det ständerna måtte vara eniga med henne och med rådet.* Till Lejonmarck begagnade Horn ungefär samma ord. *I Lejonmarck,* sade han, *borde väl veta, hvad rättighet lagarna tillägga öfverheten. Mägten i då bevisa, att en konung, som hvarken är*

fången eller afsatt, kan betagas sitt välde på sådant sätt, som i föreslagit? Då Lejonmarck sade: *att hans betänkande inlemnades efter en andäktig bön till den Helige Anda;* svarade Horn: *det betänkandet kom visst icke från den Helige Anda; ty han är ordningens anda och vill ej främja någon olydnad.* Till den tredje bland dem yttrade Horn: *jag anser eder Krusbiörn visserligen vara en god soldat; men också en ganska slät statsman.* Lewenhaupt sökte med någon käckhet försvara sig; men Horn qväste honom snart och sade: *när i så träten emot här uppe i rådet, hvad skolen i då icke göra der nere på riddarhuset?* Så, angripna af rådet och öfvergifna af prinsessan, måhända ock skrämda genom orden om konungens tillämnade hemresa, föllo alla de anklagade undan. Creutz ursäktade sig med sin goda, om än vilseledda afsigt; Lewenhaupt lika så, tilläggande: *jag har aldrig härom samtalat med andra, än sådana, som varit lika tokota som jag.* Lejonmarck påstod, att *sjuklighet* och *magplågor* hindrat honom från att tillräckligt utveckla sina åsigter, och Krusbiörn, som Horn kallade *»en slät statsman»*, svarade med att erkänna och *beklaga, det han för bittida blifvit tagen från boken.* Alla betygade sin goda afsigt, och att de icke vetat något om konungens bref mot riksdagen. (?) Efter ny varning fingo de taga afträde. Derpå frågade Horn, *om icke det, han talat, vore enligt med hennes konglig höghets och rådets önskningar;* hvilket enhälligt bejakades.

Sedermera blefvo bönderna inkallade och af Horn likaledes allvarligen bannade. Prinsessan tillade: *i dannemän viljen väl icke genom denna sak bereda min olycka?* Allmogen *bad Gud bevara sig från att företaga något mot hennes konglig höghet.* Horn inföll då: *så kärt eder är, att undvika hennes konglig höghets onåd och vårt missnöje här i rådet, måsten i öfvergifva dessa vådliga förslag och i stället söka värja riket och skaffa det en god fred. Åren i*

nöjde dermed? De jakade och fingo efter erhållen varning afträda.

Vi hafva sett, huru Horn och rådet afböjde ständernas försök att på eget bevåg uppdraga regeringen åt prinsessan. Lika öppet och just under detta sammanträde uttalade de å andra sidan sin öfvertygelse vara den, att konungen borde anförtro henne större magt. *Vi önska alla,* sade Cronhielm, *att hans majestät ville det göra.* — Ett par, tre gånger yttrade Horn samma tanka. *Jag bedyrar inför Gud,* sade han, *att jag önskar hennes konglig höghet större magt; men uppdraget skall komma från den, som dertill har rättighet. Anländer konungens bref om något sådant, skall jag med glädje dela mina penningar mellan de fattiga och budbäraren;* och till de bortgående bönderna sade han: *Gud låte konungen lefva och må väl! Men om något inträffar, så skolen i det få veta, och då bekomma vi vår nådigaste arfprinsessa till drottning.*

Så slutade detta betydelsefulla uppträde. Prinsessans beteende under detsamma hafva vi sett. Det säges, att efter detsamma har hon i två dagar stängt sig inne och gråtit af harm och af ovilja mot rådet; [1]) och säkert är, att hon sedermera i två veckors tid vägrade att deltaga i dess sammanträden; tills hon ändtligen omigen dertill öfvertalades. [2]) Man berättar ock, att hon, under hela sin återstående lifstid, har, oaktadt all i det yttre visad artighet, likväl i hjertat bibehållit en viss ovilja mot Arvid Horn.

---

[1]) Fr. min. br. d. 31 Mars 1714.

[2]) Rådsprot. Jfr. Lamberti, s. 814.

REGENTSKAPSFÖRSLAGET FALLER.

Prest- och borgareständen, hvilka icke med någon större ifver deltagit i regentskapsförslaget, undsluppo dylika förebråelser, hvadan ock de flesta deras medlemmar togo rådets åtgerd lugnt nog. Adeln icke så. Ståndet försvarade sitt beslut eller åtminstone rättvisan deraf. Den sjuttiotvå-årige Urban Hiärne, som förut ej påskrifvit ofvannämnde anteckningslista, ditsatte nu med darrande hand sitt namn jemnte de många andras och sade: *den tid varder kommande, då man skall gilla, hvad vi här hafva gjort.* Karl Soop hade vid sitt namn tillaggt villkoret: *så vidt konungen det i nåder gillar;* men han öfvertalades nu att samma ord utplåna. Lewenhaupt skall efteråt hafva sagt: *hvad jag och mina medbröder härutinnan företagit, har skett efter bästa samvete, och jag gör mig en ära deraf; ty det var enda medlet till rikets räddning. Motpartiets stämplingar hafva visserligen gjort förslaget om intet; dock återstår medvetandet att hafva uppfört sig som en redlig fosterlandsvän.* [1]) Flere skrifter uppsattes i afsigt att försvara adelns och böndernas åtgerd, och några den förres medlemmar sägas hafva bedt de sednare afslå alla bevillningar, emedan rådet afslagit böndernas önskan. Några veckor härefter fick man veta, att erkebiskop Spegel aflidit och att största delen af Westerås nedbrunnit. Partisinne och vidskepelse toikade det såsom ett himmelens straff derföre, att Spegel samt nämnde stads riksdagsombud talat emot ständernas förslag och velat fortfarande lemna fredsverket och riksstyrelsen ensamt i konungens hand.

Förslaget om regentskap hade således mot sig konungen och de många, som ännu voro honom till-

[1]) Fr. min. br. d. 31 Mars 1714.

gifna; likaså rådet och holsteinska partiet, samt flertalet inom prest- och borgareständen. Hvem skulle under sådana omständigheter vågat träda i spetsen för en åtgerd, som, fastän under annat namn, innebar ett uppror mot Karl den tolfte? Förslaget måste öfvergifvas.

Vi hafva sett Ulrika Eleonoras uppförande. Det var tvetydigt. Man kan, åtminstone icke ännu, bestämdt *påstå*, än mindre *bevisa*, att hon stämplade efter brodrens krona, icke ens, att hon eggade ständerna till den ifrågavarande åtgerden. Men underligt syntes, att hon ville i nämnden till fredens afslutande insätta den mot Karl sträfvande Swedberg; — underligt, att det icke var hon, utan rådet, som tillbakadref adelns och böndernas half upproriska förslag; — underligt, att hon måste till dettas högtidliga ogillande nästan tvingas, och att ogillandet ändå blef så matt, så intet sägande; — underligt, att hon ville för ständerna framvisa de bref, hvilka ådagalade Karls öfverdrifna fordringar och obenägenhet för fred. Ryktena, sannsägnerna om hennes uppförande efter sammanträdet gifva ock anledning till åtskilliga gissningar.

Än rådsherrarna sjelfva? Vid första anblicken synas de visserligen hafva varit ledda af en utmärkt trohet mot konungen. Men var det så? Var det icke snarare eller åtminstone tillika en långt framåt seende blick? en klokhet, som icke ville inlåta sig i ett alltför vådligt spel? icke ville plocka en ännu omogen frukt? Var det icke en farhåga, att statshvälfningen, nu utförd, hade blifvit endast ett ombyte af regent, icke af regeringsform? Var det icke på samma gång en väl beräknad kärlek till fosterlandet, att nämligen icke söka dess räddning på ett sätt, som troligen skulle hafva ökat dess olyckor?

Än högadeln? Den deltog ej i arbetet för Ulrika Eleonoras regentskap. Månne af trohet mot Karl? Månne ej snarare eller tillika af ovilja mot det envälde, man ville på nämnde regentskap öfverflytta? Att

dömma af uppträdet den 15 Mars, hade rådet och högadeln nu mera förenat sig om samma plan; nämligen att först vid nästa tronledighet afskaffa envåldet, och att då göra det på lagligt sätt; men att till dess tåligt afbida händelsernas utveckling.

Än den stora skara menige adel och bönder, som ifrade för regentskapet, månne den bestod af illasinnade förrädare? Visst icke! Egennytta och lycksökeri hafva funnits bland dem liksom bland rådsherrarnas parti. Men otvifvelaktigt är, att båda sidornas flertal leddes af verklig kärlek till fäderneslandet och af en brinnande åstundan att detsamma rädda; fastän medlen, som de ville dertill begagna, voro olika.

FREDSUNDERHANDLINGAR OCH RIKSDAGENS SLUT.

Rådets ofvan berättade uppförande väckte emellertid bland ständerna mycken förbittring. I harmen prutade man emot alla ytterligare bevillningar och framdrog åter den gamla anklagelsen, att rådet dolde för konungen folkets nöd och för folket konungens tillstånd m. m. Rörande budskickning till Turkiet förnyades ungefär samma uppträden som vid 1710 [1]) års riksmöte.

Frågan om det sätt, hvarpå fred skulle sökas, hade ännu icke blifvit afgjord; och det var likväl den, som låg folket mest om hjertat. Flere omständigheter, t. ex. nederlaget vid Storkyro och den hotande förlusten af hela Finnland, bidrogo att än mer uppskrämma sinnena. Ett rykte omtalte ock, huru en rysk flotta af 800 fartyg skulle våren 1714 komma till Stockholm, plundra staden och bortföra alla dess vackraste qvinnor. Ett annat och trovärdigare omförmälte, huru tsaren skulle hafva yttrat: *när min bro-*

[1]) Se 24. 122.

der Karl år 1708 inföll i Ryssland, sade han sig icke vilja sluta fred med mig förr än i Moskwa. [1]) *Nu ämnar jag sluta fred med honom i Stockholm.* [2]) Ett tredje omtalade den rysk-holsteinska planen att förmäla hertig Karl Fredrik med tsar-dottren Anna och göra honom till konung i Sverge. Äfven från Danmark spordes hotande ord.

Hela riket längtade efter fred. Ständerna ropade himmelshögt efter fred. Rådet sjelft ansåg Sverge icke kunna räddas utan fred. Men rådet visste ock, att fred omöjligen kunde vinnas, emedan Karl var i sina tänkesätt mot August oböjlig. Hur skulle nu rådsherrarna bete sig? Sluta fred utan konungen innebar samma olaglighet, samma uppror, som de nyss hos ständerna bekämpat; — och att, enligt Karls befallning, afvisa alla fredsförslag och fullfölja kriget, var nära nog ett fosterlandsmord. Rådet gjorde ingendera: det vacklade, jemkade, undvek och låtsade söka freden; låtsade det för att åtminstone för tillfället lugna så landsmän som fiender. En nämnd valdes, mest af konungska personer, för att i detta värf biträda rådet. [3]) Ett fredsombud, en major Snoilsky, sändes till Ryssland. Ena stunden tyckas både Karl och rådet hafva velat dermed blott narra tsaren att sitta stilla under loppet af 1714. En annan gång tyckes rådet hafva verkligen velat afsluta freden. Horn sade och det vid sjelfva rådsbordet: *när konungen förbjöd enskild fred med tsaren, hade vi ännu Finnland och fästningar och något härar och medel. Nu hafva vi intet af allt detta. Derföre borde vi nu sluta fred medelst afstående af Petersburg, och med förbehåll af konungens bekräftelse. Vi hade i alla händelser fördelen af under tiden slippa härjningar*

---

[1]) Se **22**. 109.

[2]) Fr. min. br. d. 3 Jan. 1714.

[3]) Riddarhus Ark. Heml. Utsk. Prot. d. 8 Mars 1714.

och krigskostnader. De flesta rådsherrar utom Cronhielm biföllo; men tsaren lät icke narra sig. Han afbröt snart underhandlingen; men fortsatte kriget och fulländade just detta år eröfringen af Finnland.

Äfven vid några andra hof öppnades underhandlingar. De förde ej, de kunde ej föra till något mål. Frankrike och Preussen tycktes visserligen välviligt stämda; men Augusts krona stod alltid i vägen. De andra magterna drogo sig mer och mer undan. *De betrakta*, hette det. *Sverge som en bankruttspelare, med hvilken ingen vill hafva att göra.* [1] — *Allt vårt sträfvande*, skref Vellingk, *är fåfängt, så länge konungen ej återvänder till fäderneslandet, eller gifver hemmavarande regering större magt.* När nu Karl icke ville någondera, begärde Vellingk slippa från all befattning med dessa fruktlösa underhandlingar. Tessin sade: *vi hafva länge befarat, att saken så skulle ändas;* och Gustaf Cronhielm tillade: *vore Vellingk också en Axel Oxenstierna, en den allra klokaste man, så blir det honom omöjligt att skaffa fred, så länge konungen icke dertill bifaller.* Underhandlingarna dreffvos ock mer och mer lamt, dels af ofvannämnde orsaker, dels derföre, att man frampå sommaren började få någon förhoppning om konungens återkomst.

Att Karl var missnöjd med prinsessans inträde i rådet, är säkert; fastän utbrottet doldes. Genom en slugt affattad skrifvelse. skilde han hennes sak från rådsherrarnas och sökte ställa så till, att hon ej skulle kunna utöfva något inflytande, hvarken på dem eller på ständerna; allt detta likväl under artiga ord och oupphörliga vänskapsbetygelser.

Oaktadt allt, hvad rådet gjort till qväfvande af riksdagens upproriska förslag, bibehöll Karl mot detsamma sin gamla ovilja, och påstod i September 1714, *att det var rådets försumlighet och skadliga anstalter,*

---

[1]) Link. Bibl. Ark. Werwing till Benzelius d. 3 April 1714.

som försvårat landets belägenhet. I synnerhet var han uppbragt mot Horn och sade, att denne *ingenting uträttat, icke visat minsta ifver, utan legat på landet och försummat sin syssla både som kanslipresident och som hertig Karl Fredriks guvernör.* Äfven med Cronhielm var konungen missnöjd derföre, att denne röstat mot nya krigsgerdsförordningen. Karl mente ock, att Cronhielm hade visat för liten drift vid flottans utrustande, för mycket afseende på egen fördel och för mycket undseende med rådet. [1]) Vi hafva ej funnit spår efter något konungens erkännande af det sätt, hvarpå dessa två herrar och hela rådet under riksdagen uppträdde till konungamagtens försvar. Deras lön blef ovilja af Karl, af prinsessan och af ständerna.

Orsaken till detta uppförande var väl först och främst den långsinthet, hvarmed konungen qvarhöll en gång mottagna intryck; troligtvis ock den icke ogrundade öfvertygelsen, att hufvudskälet till rådets uppträdande icke var kärlek för konungen eller för konungamagten. Liewen uppgaf dessutom andra skäl; nämligen, *att i Sverge funnes folk, som ville bygga sin lycka på andras olycka. Det är,* tillade Liewen, *i synnerhet en man, som hit inberättar mycken osanning mot både den ene och andre.* Men hvem? Redan länge förut var, som vi veta, [2]) Tessin misstänkt för dylik brefvexling. Och nu, just nu, då Karl skickade sina skrapor till rådet, sände han ock, liksom fordom Kristina gjorde till Salvius, [3]) en serskild skrifvelse till Tessin och bad *denne ej taga orden åt sig, utan blott hädanefter som hittills undvika allt kamratskap i rådets förehafvanden;* [4]) detta, märk väl! oak-

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Gustaf Cronhielm till konungen d. 27 Nov. 1714.

[2]) Se **24**.

[3]) Se **9**. 42.

[4]) Fr. min. br. d. 13 Okt. 1714.

tadt Tessins ord under brytningstiden ofta innehöllo mot konungen ett bittrare klander, än någon annan rådsherres. Uppträdet är märkvärdigt. Häfdatecknaren har ej rättighet att anklaga Tessin; men ej heller rättighet att förtiga så betydelsefulla omständigheter. Framtida forskare torde upptäcka handlingar, genom hvilka gåtan kan slutligen med säkerhet lösas.

Efter uppträdena den 15 Mars reste många riksdagsmän hem, med hjertan fulla af missnöje och af svikna förhoppningar. Andra stannade qvar och ville stanna qvar. Men när nya och oroande frågor omigen bragtes å bana, återfordrade rådet landtmarskalksstafven, och i och med detsamma var det alldeles slut på riksdagen. Någon formlig upplösning förekom ej; intet riksdagsbeslut; inga afskedstal; ingen afblåsning. Många trodde, att man med flit gick på sådant sätt tillväga för att, i händelse af behof, kunna när som hälst åter sammankalla ständerna under sken af att blott fortsätta det för tillfället afbrutna riksmötet.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

GÖRTZ SÖKER GENOM RYSSLAND HJELPA HERTIG KARL FREDRIK TILL SVENSKA TRONFÖLJDEN.

Denna underhandling bedrefs samtidigt med ofvan omtalta riksdag och på följande sätt.

Utsigterna för holsteinska tronföljden i Sverge hade, efter enkehertiginnan Hedvig Sofias död 1708, mycket förmörkats, såsom vi förut berättat. I början af 1713 trodde man dock, att partiet kunde räkna på

många äfven ansedda personer inom riket. [1]) Denna förhoppning å ena sidan och å den andra förtviflan om Stenbocks räddning ur Tönningen och om Karls återkomst från Turkiet, och å den tredje fruktan att blifva af Ulrika Eleonoras parti förekommen, dessa tankar och känslor tillhopa alstrade hos Görtz den djerfva tanken, att genom Rysslands magt skaffa åt hertig Karl Fredrik svenska tronföljden, kanske kronan; och måhända åt sig sjelf platsen af dess förste och allrådande minister.

Medan belägringen af Tönningen fortgick, var Görtz ofta i förbundsmagternas läger och plägade förtroligt umgänge med tsarens gunstling, Menschikow. Görtz framkastade derunder allahanda planer, fyndiga, äfventyrliga, omskiftande som vanligt; t. ex. att tsaren skulle åt hertigen af Holstein skaffa den svenska antingen kronan eller tronföljden; — att samma hertig skulle förmälas med prinsessan Anna, tsarens äldsta dotter i sednare giftet; — att tsaren, som gerna ville hafva något land i Tyskland, skulle bekomma en del af Holstein; — att der skulle med tillhjelp af Eiderfloden gräfvas en kanal, på hvilken Ryssland kunde, med undslippande af Öresunds-tullen, drifva sin handel på vesterhafvet. Stundom tycks Görtz velat för saken vinna Danmark, åt hvilket man för sådant ändamål skulle erbjuda Sleswig och Holstein; hvaremot administratorn Kristian August skulle erhålla Bremen, Oldenburg och Delmenhorst. Kort derefter reste Görtz för att om dessa ämnen öfverlägga med tsaren sjelf, hvilken då vistades i Hannover. Men denne ville ej gifva Görtz offentligt, utan blott hemligt företräde. Vid ett dylikt sökte Görtz sätta på sin och på Kristian Augusts sak en så vacker färg, som möjligt. *Det var*, sade han, *för att tjena förbundsmagterna, som vi med flit lockade Stenbock in uti Tönningen; hvarigenom han ohjelpligt skulle falla i sina fienders hän-*

---

[1]) Se ss. 162, 163.

der. Dessa böra derföre vara tacksamma och icke misstycka, att vi för skenets skull nödgades visa åtskilligt undseende för svenska hofvet. Ytterligare utmålade han, huru mägtigt det holsteinska partiet i Sverge vore, dels genom några vänner i rådet, dels genom gamla enkedrottningen, och huru lätt man skulle *kunna afsätta den högdragne Karl och ditsätta hertigen af Holstein.* Sedermera skulle denne af tacksamhet lemna tsaren några länder i Tyskland. Svenskarnas bevågenhet kunde man vinna genom att släppa hem den fångne Stenbock och dess troppar, o. s. v. Men Peter ville af en eller annan orsak icke lyssna härtill, utan svarade helt tvärt, *att alla dessa planer vore endast luftslott, som hvilade antingen på bedrägerier eller på drömmar; och att Görtz, i stället för att hitta på dylikt kram, borde rentvätta sig från danska hofvets misstankar att hafva på förrädiskt sätt släppt svenskarna in i Tönningen;* hvarpå tsaren afbröt samtalet och for till Ryssland. Underhandlingen fortsattes dock mellan Görtz och Menschikow, hvilken sednare visade någon benägenhet för saken; och redan i Maj 1713 skref man från Berlin till Müllern och berättade hela den ifrågavarande planen. [1])

Sommaren 1713 förefölle underhandlingarna om Stettins seqvester, hvilka först bragtes å bana af Görtz och ådrogo honom Karls misshag, åtminstone för tillfället. I Sverge gick hösten 1713 Horn med vänner öfver till Ulrika Eleonoras parti, hvarigenom holsteinska husets utsigter äfven på den sidan mörknade. Genom stämplingarna rörande Tönningen hade äfven Danmark blifvit uppretadt. I sådan belägenhet egde Görtz och hans hertig administrator ingen att stödja sig vid, om ej Ryssland kunde för sådant ändamål vinnas. Dit kastade också Görtz sina blickar och återupptog den nyssnämnde giftermålsplanen. Till dess

---

[1]) Riksark. Müllerns brefvexling. Eosander till Müllern d. 7 Maj 1713.

bedrifvande valde han då varande landtrådet Henning Fredrik Bassewitz,[1]) en slug, fyndig och djerf herre. Uppdraget var kinkigt och det af Görtz uppsatta förhållningsbrefvet tvetydigt, liksom Görtz sjelf. Bassewitz sökte draga sig undan. Men Görtz öfvertalade honom till resan. Äfven Vellingk var invigd i åtminstone en del af planen och brefvexlade derom med några bland sina ryska vänner.[2])

Enligt skriftliga uppdraget, skulle Bassewitz förmå tsaren att söka åt hertig Karl Fredrik skaffa säkerhet om svenska tronföljden efter Karl den tolfte. Men några tecken antyda, att än djerfvare planer, åtminstone emellanåt, föresväfvat Görtz och hans lifliga inbillning; eller blifvit med eller utan allvar framkastade af hans rörliga tunga. Franska ministern omtalar uttryckligen, huru Görtz ville, att tsaren skulle eröfra icke blott Finnland, som han redan innehade, utan ock hela Sverge och sedermera dit insätta hertig Karl Fredrik.[3]) Andra säga, att Görtz lofvat, det hertigen, blifven konung i Sverge, skulle åt tsaren afstå äfven Finnland. Andra tillade, det meningen var att genast bringa förslaget till verkställighet. Bassewitz sjelf, måhända med några glas i hufvudet, omtalade skrytande, huru han gick att sätta svenska kronan på hertig Karl Fredriks hjessa; och det berättades, huru man för planens genomdrifvande ämnade ställa så till, att Karl den tolfte skulle för alltid qvarhållas i Turkiet.

När Bassewitz kom till Petersburg och omigen framställde å Kristian Augusts vägnar dessa stora för-

---

[1]) Icke den vid Altona utmärkte öfversten.

[2]) Vellingk har dock, med den vigt, som kan vid hans ord fästas, förklarat Holsteins ministrar oskyldiga i dessa hänseendenden. — Rådsprot. d. 1 Apr. 1714. Jfr. dock Malmströms Handl. rör. Sv. Hist. s. 22.

[3]) Memoire de l'état de Suède 1718.

slag, utbrast tsaren på sin plattyska: *wat will sick de kleene Först in de groote Sacke meleren, ick will den Kerl nack Siberien schicken.* [1]) En annan gång sade han till samme Bassewitz: *edert lilla hof, seglande efter Görtz och hans stora planer, liknar en julle, utstyrd med masten af ett örlogsskepp. Mindsta flägt kastar alltsammans öfver ända.* Efter upptäckterna i det slutligen fallna Tönningen, hade tsaren än mindre förtroende för Görtz. Vid underrättelsen härom skref denne till Bassewitz: *emedan tsaren talar om ärlighet, bören i fästa hans uppmärksamhet derpå, att mellan regerande personer grundar sig vänskapen endast på fördelen och på ingenting annat; och att alla tillgifvenhetsbetygelser äro endast täckemantlar, ämnade att dölja någon derunder förborgad afsigt.* Tsaren tyckes dock hafva i någon mån lyssnat på de gjorda förslagen. Prinsessan Anna var, så vidt man kände, frukten af ett äktenskapsbrott, och hennes moder hade varit slafvinna och sedermera frilla åt flere olika personer. Att åt dottern af en dylik person få en någorlunda ansedd furstlig brudgum var väl svårt nog; och tsaren torde måhända icke ogerna hafva lyssnat till anbudet af en förbindelse med det gamla hertigliga huset Holstein, hvars flere förfäder varit med nordens konunga-ätter befryndade, och hvars nu ifrågavarande hufvudman torde snart ärfva Sverges krona. Mycket talade ock mot saken. Karl lefde ännu, och man kände icke hans tänkesätt i ämnet, så mycket mer svenska folkets ovilja mot Holstein. Men Görtz framkastade nu en annan plan, ett af sina vanliga luftslott. Hertigen af Holstein skulle nämligen i alla händelser förenas med prinsessan Anna; — om Karl återkomme till Sverge, skulle hertigen erhålla de svenska landskap, tsaren intagit, men icke kunde behålla,

---

[1]) Hvarföre vill den lille fursten blanda sig i de stora ärenderna? Jag skall skicka den karlen (Bassewitz) till Siberien.

d. v. s. Finnland; — om Karl doge utan arfvingar, skulle Peter skaffa svenska tronföljden åt hertigen, och hertigen deremot åt tsaren afstå antingen Est- och Liffland, eller Ingermanland och Karelen; — Preussen skulle vinnas genom några uppoffringar, troligen af Stettin; — Mecklenburg-Schwerins hertig skulle erhålla Wismar och förmälas med tsarens brorsdotter Katarina; — administratorn Kristian August borde erhålla Bremen. Enligt denna plan, skulle Sverge således plundras på Bremen, Wismar, Stettin med område, och på Liff- och Estland; eller ock på Ingermanland, Karelen; måhända äfven på Finnland. Tsaren lyssnade eller låtsade lyssna härtill och gaf ett icke afslående, icke ens undvikande, men ej heller fullt bifallande svar. Hvad egentliga afsigten var, kunna vi icke säga; hvarken hos honom eller Görtz. Ingenderas ord voro att lita på, och båda blefvo ofta af sin inbillning lockade till djerfva och besynnerliga planer. Det finnes nämligen ett rykte, att Peter just vid samma tid i hemlighet fört underhandlingar eller hyst tankar i alldeles motsatt rigtning, nämligen att skiljas från sin dåvarande kejsarinna Katarina och att fria till Ulrika Eleonora, som hade utsigter till svenska tronen. Han lät verkligen för regeringen i Stockholm omtala Bassewitz' förslag, och franska sändebudet berättar, [1]) att han bjudit Sverge hederlig fred, så framt Karl den tolfte blefve afsatt.

Enligt Stenbock, har äfven hofvet i Köpenhamn velat med giftermålskrok fiska i det grumliga vattnet; nämligen genom att förmäla Karl Fredrik med en dansk prinsessa och göra honom till konung i Sverge; men till lön betinga sig Holsteins införlifvande med Danmark. [2])

---

[1]) Den 9 Febr. 1714.

[2]) Riksark. M. Stenbock till Ulrika Eleonora d. 21 Maj 1714.

Alla dessa förslag eller rykten blefvo likväl hastigt och på en gång afbrutna genom underrättelsen om Karls snart väntade hemkomst.

Detta budskap inträffade midt under Bassewitz's underhandlingar i Petersburg. Görtz blef mycket orolig, befarande, att Karl skulle få fullständig kunskap om nämnde planer, och derföre fatta mot Görtz ett outplånligt hat. I sådan händelse skulle ej heller någon inom holsteinska huset våga eller mägta honom längre skydda. Hans förnämsta sträfvande blef fördenskull att, så vidt möjligt, sopa igen alla spår efter denna underhandling och i synnerhet laga så, att man ej skulle kunna framdraga något skriftligt bevis om dess betänkligare sidor. Han befallte derföre Bassewitz skynda tillbaka till Holstein. Derjemnte säges han hafva ställt så till, att Bassewitz skulle blifva i Pommern af dervarande holsteinska troppar häktad, och man trodde, att Görtz ämnade vid samma tillfälle fråntaga honom alla brefven och sätta honom i ett fängelse, sådant som Wedderkops. Till yttermera visso sökte han ock på än vigare sätt komma öfver samma papper. Han skref i administratorns namn till Bassewitz och befallte denne att genast och i förväg skicka sin sekreterare Christ till Görtz i Berlin. Tillika gaf han samme sekreterare hemlig befallning att dervid i tysthet medtaga alla papper, som rörde den i Petersburg förda underhandlingen, och i synnerhet de bref, som Görtz skrifvit till Bassewitz. Meningen var, att, sedan alla dessa bevis blifvit undanröjda, skulle Görtz inbilla Karl, att Bassewitz öfverskridit sina fullmagter och på eget bevåg öppnat de betänkliga underhandlingarna. Nu ville händelsen, att Bassewitz kom att dröja någon tid i Königsberg, hvarföre han ock derifrån lät, enligt hvad Görtz önskat, Christ skynda till Berlin. Förut tog likväl Bassewitz till sig alla berörde papper och inläste dem i ett sitt eget skrin, der han trodde dem säkert förvarade; hvarpå Christ fick afresa. Bassewitz, som erhållit underrät-

telse om sin fars död, var orolig och kunde icke sofva. Han uppsteg derföre tidigt följande Juni-morgon för att bearbeta en uppsats, rörande den förda underhandlingen. För sådant ändamål ville han genomse dit hörande papper. Men när skrinet skulle öppnas, var nyckeln borta. Bassewitz fattade genast misstankar och lät på ögonblicket hämta en låssmed. Skrinet uppbröts och befanns tomt; — alla de vigtiga papperen hade försvunnit. I ögonblicket kastade sig Bassewitz på en häst och lyckades hinna upp sekreteraren. Med pistolen i hand, tvang han kusken att stanna och Christ att stiga ur vagnen och följa med till ett närbeläget hus. Här öppnades kappsäckarna, och Bassewitz återfann icke blott sina egna papper, utan ock det bref från Görtz, som innehöll befallning om stölden. Bassewitz öfverhopade Christ med förebråelser; men lät honom resa, återvändande sjelf med sitt fynd till Königsberg och derifrån till Berlin.

Här framlade han för ministrarna och för en mängd andra personer de skriftliga bevisen om hela denna sak, och i synnerhet om det sätt, hvarpå Görtz ämnat låta bortstjäla besagde papper. Förtrytelsen blef allmän och häftig; och Bassewitz skref till Görtz ett bref, fullt af bittra förebråelser. Görtz låtsade icke hafva detsamma erhållit. Bassewitz släppte likväl icke saken så snart; utan skref ett nytt dylikt och skickade dessutom till administratorn Kristian August formliga klagomål öfver Görtz. Men fursten tog parti för sin gunstling och befallde gång på gång, att Bassewitz skulle inställa sig i Gottorp och ansvara för sitt handlingssätt. Bassewitz kom likväl icke dit, och blef dessutom af konungen i Preussen skyddad. Görtz reste derföre sjelf till Berlin för att bevaka sina fördelar.

Emellertid hade mellan båda dessa herrar uppstått en bitter och ärerörig brefvexling. Görtz påstod, att Bassewitz var så höljd af nedrigheter, att hans ord ej mer kunde skymfa någon menniska; — att in-

gen annan än bödeln vore passande att bestraffa en person, hvilken, såsom Bassewitz, hopat brott på brott, af hvilka det mindsta förtjent galgen; — att Bassewitz fått örfilar och blifvit kastad utför trapporna, utan att våga fordra upprättelse o. s. v. Bassewitz svar gick på samma ton. *Edra ord mot mig*, sade han, *ega ingen vigt, ty ni sjelf är den, som hopat brott på brott, af hvilka det mindsta förtjent galgen; — ni sjelf är den, som ingen annan än bödeln kan vilja bestraffa, så framt ni icke vill göra det sjelf genom att lägga er snaran om halsen. Af feghet har ni flytt undan från Kettenburgs och likaså från Reichenbachs utmaningar. Wehlen, Ahlefeld och Hatzelou m. fl. hafva på det blodigaste skymfat eder, men ni har icke vågat begära upprättelse. Ni är ansedd som ärelös, icke blott i alla Tysklands hof, utan ock af hvarje hederlig man. Genom edra luftslott och grofva bedrägerier har ni störtat Holstein uti ett elände, som kanske icke på 50 år kan afhjelpas; och tillika gjort eder furste till en saga för hela Europa. Med ett exempellöst slöseri har ni förskingrat hans skatter och utsugit hans arma undersåtare, som ropa hämnd öfver eder. Sist har ni haft den galenskapen att vilja tillsätta tronföljare åt en stor konung, som ännu lefver*, o. s. v. Ju svårare dessa ömsesidiga förebråelser voro, desto tyngre återföllo de hvar och en på sin nedskrifvare; ty båda hade några månader förut visat mycken tillgifvenhet för den person, öfver hvars hela förflutna lif de nu gjorde så fasaväckande beskrifningar. Mot Görtz blef sinnesstämningen i Europa så mycket mer uppretad, som man nyss förut hade vid Tönningens fall fått bevis om de 1713 förfalskade brefven, samt om den görtziska befallningen att afrätta Wedderkop, hvilket allt ifrigt och tydligt framlades af denne sistnämnde, som just nu sluppit ut ur sitt fängelse. Konungen i Preussen lät ock genom general Grumbkow tillkännagifva sin önskan, att Görtz måtte lemna Berlin. Görtz svarade hvasst och

begärde att utbekomma 4,000 riksdaler, som han hade att fordra af samme Grumbkow. Konungen i Preussen, genom motståndet än mera uppretad, befallde Görtz lemna Berlin inom 10 och Preussen inom 24 timmar. Görtz nödgades lyda; men skickade till ministrarna ett svar, som än mer förvärrade brytningen. Detta föreföll sommaren 1714.

Redan långt förut hade regeringen i Stockholm fått spaning om nämnde petersburgska underhandlingar och derom tillskrifvit administratorn Kristian August. Denne förklarade sig oskyldig och nekade till anklagelsen. Under loppet af April och Maj fick dock rådet från Sverges utrikes sändebud den ena underrättelsen efter den andra, så att det slutligen hade tämligen väl reda på alltsammans. [1]) Görtz skickade emellertid till Stockholm sin vän och handtlangare von der Nath med uppdrag att motverka dessa åsigter. Han skulle påstå, att Bassewitz drifvit petersburgska underhandlingen helt och hållet på eget bevåg och utan administratorns vetskap. Men rådet ville icke låta sig härom öfvertygas. Hofvet i Berlin önskade emellertid undvika all ytterligare beröring med denna smutsiga sak och sökte derföre blifva af med Bassewitz sjelf. Han uppmanades resa till Stockholm, till sin blifvande furste, hertig Karl Fredrik; och man medskickade honom ett anbefallningsbref till der varande hof. Bassewitz begaf sig på resan. Man säger, att holsteinska utliggare lurade på vägen; men att Düker hindrade deras anslag. [2]) Bassewitz framkom lyckligt till Stockholm. Men äfven svenska rådet sökte draga sig undan all befattning med en så motbjudande tvist. Von der Nath var dock envis och påstod, att man borde med våld taga berörde papper från Bassewitz och utlemna dem åt holsteinarna. Å

---

[1]) Rådsprot. Mars—Maj 1714.

[2]) Kanske gäller detta resan från Petersburg till Holstein.

andra sidan framlade Bassewitz urskrifterna af brefven, både från Görtz och från Kristian August. Saken kunde ej längre förnekas eller kringgås, och von der Nath blef af enkedrottningen och prinsessan samt genom Horn förvisad från hofvet.[1]) Bassewitz skickade en Georg Löwen till Karl med afskrift af alla hithörande papper. Äfven Düker affärdade från Stralsund ett serskildt ilbud med samma uppdrag. Så väl Stenbock i Danmark som rådet[2]) i Stockholm hade likaledes och långt förut till Karl inberättat det hufvudsakligaste i ämnet.

Men vi känna Fabrice, den skicklige utliggare, som skulle hos Karl bevaka Holsteins angelägenheter, och tyda till det bästa allt, hvad Görtz företog. Han lyckades i sitt uppdrag äfven denna gång. När ryktet om hela underhandlingen började dit framtränga, skref Kristian August till konungen ett bref, hvari han sökte åt nämnde företag gifva en helt annan färg. Inför Karl påstod man ej, och kunde numera icke påstå, att Bassewitz hade på eget bevåg öppnat tronföljarefrågan. Man grep till en annan täckemantel och föregaf, att alltsammans var en tillställning, utan annan afsigt än att bedraga tsaren samt under tiden skaffa Sverge någon hvila. Karl och hans ämbetsmän undrade väl, att Görtz icke förut gifvit dem del af den eljest tvetydiga planen. Men ehuru i början något misstrogen, förklarade sig dock konungen snart för Kristian August och för Görtz och mot Bassewitz. Hvilka skäl och medel, Görtz och Fabrice använde att vinna detta mål, känna vi icke; endast att det vanns. Redan den 16 Juni 1714 kunde Fabrice till Görtz inberätta, att denne vunnit seger hos konungen. Han

---

[1]) S. st. d. 13 Aug. och Fr. min. br. i Aug. 1714. Riksark. Rådet till Karl d. 13 Aug. 1714.

[2]) Riksark. Rådet till Karl d. 27 Mars 1714.

skref: *tandem bona causa triumphat.*[1]) *Konungen gör rättvisa åt vår tillgifvenhet och i synnerhet åt edert nit. Detta är en följd af edra hitsända uppsatser och af mina bifogade förklaringar.*[2])

Rådet hade emellertid ålaggt svenska ministrar vid främmande hof att noga bevaka och hindra de, som det hette, *oförsvarliga och förderfliga stämplingar*, som holsteinska hofvet troddes drifva. Kristian August klagade häröfver. Karl ogillade rådets förfarande och tillkännagaf *sig hafva från nämnde furste mottagit försäkringar så många och så vänskapliga, att han icke kunde annat än tro derpå, häldst de öfverensstämde med Holsteins egen fördel.*[3]) Kort derefter anlände till Demotika nästan på en gång Löwen, utskickad från Bassewitz, samt ilbudet från Düker, båda medförande alla skrifter, rörande så väl underhandlingen i Petersburg som pappersstölden. Men så helt och hållet hade Fabrice numera vunnit konungens öra, att denne icke brydde sig om att läsa de vigtiga uppsatserna, utan lemnade dem åt Müllern. Så berättar åtminstone Fabrice.[4]) Löwen blef visserligen med välvilja mottagen och fick en befordran; men Fabrice berömde sig af att hafva ställt så till. att hvarken Bassewitz's eller Dükers ombud erhöllo något svar. *Jag hoppas ock*, skref han till Görtz, *att de*

---

[1]) Till slut segrar dock den goda saken.

[2]) Fabrice's brefvexling är vid denna tid blott delvis tryckt. De här anförda orden kunna möjligtvis tolkas áfven på annat sätt; nämligen som ett utbrott af Fabrice's glädje öfver att hafva utverkat Karls hemresa; och att det var hoppet att i Pommern få en stor här under sitt befäl, som mer än något annat bidragit till Karls beslut om samma hemresa. Se **23**. 156.

[3]) Riksark. Rådet till konungen d. 8 Maj och konungen till rådet d. 19 Aug. 1714.

[4]) Af andra ord tyckes dock, som Karl sedermera genomgått brefven.

befallningar, konungen skickat till Sverge, skola alldeles icke behaga Bassewitz. Hans majestät har en verklig vänskap för hertigen administratorn, och om denne jemnte eders excellens sjelf besöker konungen i Pommern, så är jag öfvertygad om, att saken der kan uppgöras till ömsesidigt nöje och än fastare vänskap. Huru denna spådom fullkomligt slog in, skall nästa del ådagalägga.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

TILLSTÅNDET I SVERGE SOMMAREN OCH HÖSTEN 1714.

Vi veta, huru man våren 1714 väntade, att från öster skulle Ryssland och från söder Danmark inbryta i det värnlösa Sverge. [1]) Folket i Roslagen lefde i ständig osäkerhet. [2]) Allmogen indelades i bataljoner häradsvis, och Taube skulle med en styrka af 8,000 man försvara Stockholm. I Östergötland rådde yttersta nöd. *Jag tror*, skref Lejonstedt, *att bönderna ej kunna betala skatterna utan att sälja kläder och kreatur;* [3]) och bruksfolket måste *till landets försvar utskrifvas.* [4]) I Westergötland befalldes en hop kyrkor utlemna sin återstående egendom, som det hette, *häldre än att låta den tagas af fienden.* Från samma

[1]) Rådsprot. d. 5 Maj 1714.

[2]) Thorsjö Ark. Blackstadii bref till grefvinnan Stenbock d. 3 April 1714.

[3]) Linköp. Bibl. Ark. Lejonstedt till Horn d. 13 Maj 1714.

[4]) Link. Läns Ark. Publika bref i Maj 1714.

landsort omtaltes, att 2,400 bönder skulle utskrifvas, och att i saknad af serskilda krigspredikanter borde 12 landtprester följa med den uttågande allmogen. [1])

Samma sommar inträffade ock en händelse, som gjorde ond blod, mest i hufvudstaden. Vi veta, att Karl förbjudit, och utan undantag förbjudit all handel på de af tsaren eröfrade östanhafs-hamnarna; och befallt svenska kapare borttaga hvarje fartyg, som seglade dit eller dädan. [2]) Men nöd och vinst frestade oupphörligen till brott mot dessa bud. Europas flottor behöfde oundgängligen hampa från Ryssland och tjära från Finland, hvilket sednare landskap vid denna tid fallit i tsarens våld. Ryssland sjelft behöfde ock många varor från vestländerna, i synnerhet salt. Så föranleddes smyghandel, kaperier och ständiga trätor, också i Sverge. Rådet föreställde Karl omöjligheten eller åtminstone svårigheten af att underhålla flottan, om man ej finge köpa hampa från Ryssland. Men konungen vägrade envist. Då tilläto sig rådsherrarna och längre fram äfven prinsessan att i hemlighet och då och då tillåta svenskar stundom äfven holländare att gå till Riga och Revel för att hemta dels hampa, dels enskilda svenskars qvarlemnade tillhörigheter. En sådan smygrörelse drefs åren 1711 till och med 1714. Den afbröts genom följande händelse. En köpman vid namn Prott begärde pass för fyra skepp, hvilka skulle gå till oftanämnde hamnar; men rådet vägrade. Då begärde han pass för åtminstone ett, och rådet biföll. När beslutet härom skulle utskrifvas, insatte Ehrenstrahl fyra skepp i stället för ett; *ty*, sade han sedermera, *jag kom att se miste och rätta mig efter den första inlagan i stället för den sista.* Rådsherrarna skrefvo under, utan att märka misstaget. Utslaget

---

[1]) Skara domkap. Prot. Aug.—Sept. 1714.

[2]) Se 24. 158.

lemnades åt Reenstierna och af denne åt Prott. Köpmannen afsände då, som några säga, icke blott fyra, utan fem eller sju fartyg, och tillika för egen räkning en hop krigsförnödenheter, ämnade åt ryssen. På återvägen blef ett bland skeppen taget af en svensk kapare. Vid första underrättelsen derom skyndade Reenstierna till stället och sökte, man säger med mutor, beveka kaparen till eftergift; men förgäfves. I första domstolen utverkade dock Reenstierna fartygets frikännelse; men kaparen vädjade och rådet förklarade detsamma förbrutet. Saken var emellertid rätt kinkig. Rådsherrarna visste, huru de flere gånger brutit mot konungens ifrågavarande förbud; men påstodo alla och envist, att de med hänsyn till mängden af nu ifrågavarande sjöpass voro utan skuld. De hade vid underteeknandet trott, att det var fråga om blott ett enda skepp. Men äfven detta var rakt stridande mot Karls tydliga befallning. De tillstodo sig hafva, strängt taget, förtjenat onåd och afsked, och Horn sade rent ut: *oss återstår intet annat än erkänna och afbedja.* Men hvem hade tillställt förändringen från ett till fyra? Månne Ehrenstrahl? Hans ursäkt ha vi dock sett; och Ulrika Eleonora och hela rådet, äfven Gustaf Cronhielm, förklarade sig öfvertygade om hans oskuld. Han hade också förut varnat rådet för olofligheten af denna handel. [1]) Ganska tunga föllo deremot misstankarna på Reenstierna, såsom den der skulle hafva tillställt eller begagnat misstaget. *Han anses*, skref franska sändebudet, *vara utomordentligt fräck och egennyttig*, och af holländarne härtill mutad. Trätorna i rådet blefvo långa och svåra. Reenstierna urskuldade sig med att hafva följt rådets formligt undertecknade utslag. Tessin tog honom till en del i försvar. Men Horn och Cronhielm tvärtom; och ordvexlingen skall hafva varit så häftig, att Ulrika Eleonora ville ej mer bevista slika råds-sammanträden.

---

[1]) Rådsprot. Aug.—Sept. 1714.

Båda parterna vädjade till Karl i Turkiet. Men der hade Reenstierna goda förespråkare, bland andra också Feif. Karl tog Reenstiernas parti och förblef fortfarande ovänligt stämd mot rådsherrarna.[1] Rättegången härom skall framdeles närmare beskrifvas; men slutet blef, att Reenstierna föll i onåd. Inom fem år hade denne herre genomlupit sin bana från adlig lagman i Halland upp till rikets högsta värdigheter, nämligen af grefve, president och kongligt råd. Sitt fall öfverlefde han ej längre, än till Februari 1716.

Det var sommaren 1714, som förfalskningen af dessa sjöpass upptäcktes. Saken blef snart och allmänt känd och med allahanda tillägg utstyrd. Många trodde, att hela rådet deltagit i det skedda bedrägeriet, i den egennyttiga rörelsen; och detta jemnte nöden ökade mycket folkets oro och oregerlighet.

För öfrigt hafva vi om tillståndet och sinnesstämningen vid samma tid hittills funnit blott en enda utförligare källa, nämligen det i Stockholm varande franska sändebudet Campredons till Paris skickade ämbetsbref. Den bästa ännu möjliga öfversigt af förhållandet torde sålunda bekommas genom utdrag ur nämnde skrifvelser. Vi meddela här några sådana.

Den 9 April. Man fruktar en landstigning af ryssarna och tror, att engelska och holländska sändebuden redan skaffat sig säkerhetskort från tsaren.

Den 28 April. Konungens sista bref tala icke om någon fred med konung August. Vellingk säger, att den sistnämnde visar numera dertill mindre böjelse, sedan han nämligen lyckats qväfva polska oroligheterna. Dessa bref hafva bestämt regeringen att med än mera fart drifva sina egna underhandlingar. Tsaren har här många anhängare.

Den 10 Maj. Konungen bibehåller alltjemnt samma högdragna och oböjliga tänkesätt och tyckes icke vilja återvända från Turkiet. Rådsherrarna äro svaga,

---

[1]) Rådsprot. och Fr. min. br. Juni—Okt. 1714.

oeniga; ständerna missnöjda; undersåtrarna fattiga, utsugna; fienderna öfverlägsna, färdiga att taga det, som återstår. Härtill kommer ett gift, än mera farligt. Konungens uppförande har bragt till förtviflan en del af dem, åt hvilka han anförtrott styrelseverket. Obeveklig vid alla deras föreställningar, fordrar han omöjligheter och fäster intet afseende vid tidsomständigheterna. Kanhända ock, att det är af samvetsagg, som några önska en fullkomlig statshvälfning och ombyte af herrskare. Tsaren har ock sökt till uppror locka folket genom ett till riksdagen ställdt bref, som han låtit sprida kring landet. Enda räddningsmedlet är fred, och Horn gör allt möjligt för att med Frankrikes och Preussens hjelp en sådan vinna.

Den 19 Maj. Tessin har berättat mig, huru rådet haft en förtviflad strid mot ständerna, hvilka, uppeggade af sin längtan efter fred, velat drifva sakerna till en ytterlighet, som varit stridande mot den vördnad och trohet, de äro konungen skyldiga.

Den 26 Maj. Hertigen af Mecklenburg har velat som pant besätta och åt svenskarna till freden bevara Wismar. Vellingk har förordat, men konungen afslagit anbudet. Oaktadt rådets och ständernas bref samt Lieweus samtal, har han icke velat lyssna hvarken till Vellingks fredsförslag eller till något annat. Man tror, att konung August lofvat turkarna en betydlig summa, om de utlemnade svenska konungen. Här berättas, huru konung Stanislaus låtit omigen för svenska konungen tillkännagifva sin afsigt att gå i kloster för att icke längre vara en orsak till Sverges och Polens olyckor; men att Karl omigen svarat: *nåväl! om konung Stanislaus nödvändigt vill nedlägga den krona, jag satt på hans hufvud; så får jag väl tänka på någon annan konung åt Polen.* Af allt detta slutar regeringen till ett konungens oryggliga beslut, att för sin stolthets [1]) skoll uppoffra både rike och un-

[1]) Point d'honneur.

dersåtare. Rådsherrarna äro förtviflade. En bland dem sade nyss: *om konungen icke gifver antagligt svar på rådets och ständernas bref, så måste vi tänka på något annat medel att frälsa fäderneslandet.*

Den 9 Juni. Konungen har befallt general Düker i Stralsund att icke lyssna till något neutralitetsförslag utan handla så, som vore kriget förklaradt. Frankrikes försök att tillsammans med Preussen skaffa Sverge fred har aflupit förgäfves. Rådet är i förtviflan. Horn ligger hela tiden på landet af hopplöshet och missnöje. Tessin och Gustaf Cronhielm frukta, att nu har för Sverge kommit det olyckliga och afgörande ögonblick, hvilket de länge förutsett såsom en följd af konungens obegripliga hårdnackenhet.

Den 28 Juni. Konungen har i våras tillkännagifvit, att han icke ville åt fienderna afstå en enda tum af sitt rike. Rådet har i staden qvarhållit några bland riksdagsmännen. Jag tror, att, om konungen fortfarande hvarken svarar eller gör fred, skola rådet och ständerna vidtaga ganska sällsamma beslut för att rädda sig och riket.

Den 11 Augusti. Liewen kommer icke tillbaka, och man har ej mer något hopp om konungens hemresa, sedan Stanislaus anländt till Tyskland utan att medföra något svar. Man talar om, att till September åter sammankalla ständerna och låta dem taga de beslut, man förra gången afstyrde.

Den 18 Augusti. Man har fått veta, att amiral Ehrenskiöld blifvit slagen, att ryssarna tagit Åland samt att Danmark hotar Skåne. Om konungens hemkomst spörjes deremot ingenting. Folket är förtvifladt. Jag förutser en fullkomlig statshvälfning till fördel antingen för tsaren eller för prinsessan; men alltid mot konungen. Många försäkra dock med dyra eder, att de skola försvara sig ända till sista blodsdroppan. Rådsherrarna äro förtviflade. De säga, *att Sverges sista stund är kommen; men att Europas magter snart skola ångra det misstaget att hafva låtit Sverge*

falla. Tsaren har erbjudit sig sluta fred med prinsessan och ständerna utan konungens rådfrågande. Till hufvudstadens försvar väpnar man borgare, bodbetjenter, vaktmästare och drängar samt alla bönder i trakten. Tillika har man föreslagit, att alla de skattningslängder, som, i följd af konungens krigsgerdsförordning, blifvit upprättade, böra sändas inåt landet, på det ryssarna vid den väntade landstigningen icke skola af dem taga sig anledning att med marter söka tvinga en hvar till utbetalande af en sådan förmögenhet, som i de samma uppgifves. [1])

Den 25 Augusti. Olyckorna ökas genom hungersnöd och rådets svaghet, oenighet, kanske ock af illvilliga uppsåt hos flertalet. Så tror åtminstone allmänheten; och man hör dagligen, huru den ene förtalar den andre. Stockholmspöbeln är uppretad mot rådsherrarna och har ingått förbund med bönderna. Den hotar högljudt att, när ryssarna komma, slå sig tillsammans med dem och plundra hufvudstaden. Alla förmögnare borgare hafva redan flyttat sin egendom utom riket och följa sjelfva efter, så vidt sig göra låter. Engelska och holländska sändebuden ämna möta tsaren för att begära säkerhetskort. Det tyckes nu, som rådet ville på allt sätt leda fienden in i rikets hjerta för att kunna förebära omöjligheten af ett längre motstånd och nödvändigheten af en snar fred.

Den 29 Augusti. Ett rykte säger, att vid Demotika förefallit en kalabalik, sådan som den vid Bender. Om så är, skall rådet begagna sig deraf för att tvinga prinsessan ingå på sina afsigter. Man har rådt henne fly undan den fara, som hotar Stockholm; men hon har vägrat. Rådsherrarna träta sinsemellan och göra sig förhatliga; blifva månända snart öfverfallna och krossade. [2]) Man talar om att åter hop-

---

[1]) Denna sista uppgift finnes i Riksark. Kontribut. Ränt. Prot. d. 20 Aug. 1714.

[2]) Det var tvisterna om sjöpassen.

kalla ständerna. Stockholms borgerskap har efter oroliga sammanträden begärt, att rådet måtte vidtaga denna åtgerd och skaffa landet fred. [1])

Den 8 September. I förrgår fick man veta, att konungen ämnar snart anträda hemresan. Detta lugnar sinnena; ty folket och regeringen rätta sitt uppförande efter nyheterna från Turkiet.

Den 6 Oktober. Om konungen icke återkommer före vintren, fruktar jag, att hans förtvifiade undersåtare ingå några öfverenskommelser med ryssarna.

Den 13 Oktober. Man vet nu, att konungen snart kommer hem. Allt lugnar sig. Han har skrifvit till rådet skarpa förebråelser och försvarat Reenstierna samt gjort honom till grefve. Borgerskapet och pöbeln visa nu en öm kärlek för konungen och skola med glädje se honom krossa rådsherrarna. Om han slutar fred, skall han sedermera kunna göra här hemma allt, hvad han vill.

Den 10 November. Nya bref från konungen påbjuda strängeligen nya utskrifningar och nya skatter. Han tillåter ej mer, att prinsessan underskrifver kungörelserna, utan vill, att rådet skall ensamt ansvara för allt, som skett.

Den 17 November. Man börjar frukta, att konungen skall också efter hemkomsten orubbligt fortsätta kriget för att återtaga allt, hvad han förlorat; men att han på detta sätt skall förlora äfven det återstående.

Den 1 December. Ett ilbud har kommit till hufvudstaden med underrättelse om, att konungen anländt till Stralsund.

---

[1]) Rådsprot. d. 20 och 21 Aug. 1714.

RÄTTELSER.

Sid. 1, r. 18,	står:	att	läs:	ty, att
» 40, r. 17,	»	den sednare	»	han
» 46, r. 26,	»	haft gäckade tal	»	halft gäckande talat
» 55, r. 27,	»	jemnförligt.	»	ojemnförligt.
» 67, r. 4,	»	utkom	»	kom
» 97, r. 6,	»	förfärlig	»	förfärliga

» 74, r. 19. Görtz säges hafva (1702? 1703?) bjudit Piper och Cederhielm stora summor, om de ville utverka Karls bifall till Ulrika Eleonoras förmälning med hertigen af Holstein. (Kristian August?).

» 80, r. 21. Stenbock skall hafva åt Holstein lofvat också amtet Segeberg och grefskapet Pinneberg vid den en gång blifvande freden.

» 111, r. 21,	står:	med	läs:	sig med
» 144, r. 31,	»	bildning	»	betalning
» 157, r. 34,	»	Köpenhamns fängelse	läs:	danska fångenskapen
» 176, r. 14,	»	gull, år	läs:	gull. År

I 23:e delen.

Sid. 51, r. 27 Andra berätta, att Karl sprängde tvärt igenom ryska lägret.

I 24:e delen.

» 106, r. 24. Enligt några uppgifter har Karl ej bekräftat Cronhielms val till Lunds högskolas kansler.

» 127, r. 20. Enligt Schlosser, Geschichte des 18:n Jahrh. 1 band. 4 uppl. s. 151 blef förslaget om neutraliteten framkastadt redan i Juni 1709 vid det förbund, konungarna August och Fredrik IV mot Karl ingingo. Deras afsigt med samma neutralitet var att lugna borgesmännen för Traventhaler-freden.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Å.

